

Mastergradsoppgave

Alida Skiple

Hvor tok latteren veien?

En kritisk diskursanalyse av debatten
rundt Muhammedtegningene
med særlig henblikk på
forholdet mellom humor og tabu

Zapiro is on leave. This is a classic rerun.

Høgskolen i Telemark

Fakultet for allmennvitenskapelige fag

Mastergradsoppgave i kulturstudier 2012

Alida Skiple

Hvor tok latteren veien?

En kritisk diskursanalyse av debatten rundt muhammedtegningene
med særlig henblikk på forholdet mellom humor og tabu

“Ti som det stundom farlig er å være alt for vittig”

Ludvig Holberg

Høgskolen i Telemark

Fakultet for allmennvitenskapelige fag

Institutt for kultur og humanistiske fag

Gullbringvegen 36

3800 Bø i Telemark

<http://www.hit.no>

© 2012 Alida Skiple

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Omslagsillustrasjon: Zapiro

Abstract

This master thesis is focused on the relationship between the phenomena laughter and taboo. The relationship will be exemplified with the Danish Muhammad drawings published in *Jyllands-Posten*, September 2005. The thesis outlines the initial background for publishing the drawings and some of the general reactions to them. The different reactions represent different discourses, which I will try to identify through a textual oriented discourse analysis. I have selected a number of texts from different newspapers, which all together represent the debate that followed the drawings. The texts are both from Danish and Norwegian sources, as the debate was stirred up in Norway when a small Christian newsmagazine decided to publish the Danish drawings in January 2006. Since my main focus is on laughter, I am trying to locate how, if even at all, laughter is emphasised in the different discourses. To understand better what I am looking for I have written a chapter about the theory of laughter based on Mikhail Bakhtin and Henri Bergson's different theories. Whereas Bakhtin focuses on the positive effects of laughter, Bergson is concerned about the negative, and these two opposites will be consistently throughout the research. The theory chapter also includes Mary Douglas theory about taboo, and the purpose of making and keeping something taboo. When it comes to the drawings of Muhammad, which some people regard as a breach of a taboo, they seem most of all to shed light on the different views people have on the freedom of speech, which was also the motivation for the publication. The different ways of understanding the word freedom can be connected to different discourses, which it is my purpose is to identify. In opposition to the freedom of speech discourse stands the religious discourse, whose representatives want to prevent expressions that can be read as negative towards religion. I have also found other discourses, which have different perspectives on the publishing of drawings. All discourses have in common that they try to give meaning to words like freedom of speech, respect, tolerance, religion, blasphemy, censorship and so forth. The overall purpose of this thesis is to find out which discourses are evident in the debate over the Muhammad drawings. And to find out to what extent the relationship between humor, religion and religious taboos have been discussed in the debate that followed their publication.

INNHold

Abstract	3
Forord	6
1 Innledning	7
1.1 Bakgrunn	7
1.2 Problemstillinger	9
1.3 Teori og tidligere forskning.....	10
1.4 Metode	13
1.5 Analyse	14
1.6 Presentasjon av oppgaven.....	15
2 Teori.....	16
2.1 Humor og latter	16
2.1.1 Latterteoriernes opphav og utvikling.....	16
2.1.2 Latterens negative funksjon versus dens positive	17
2.1.3 Den rabelaiske latter	20
2.2 Tabu.....	22
2.2.1 Ordets opprinnelse og betydning.....	22
2.2.2 Tabubrudd	24
3 Diskurs som teori og metode.....	29
3.1 Noen diskursteoretiske begreper.....	30
3.1.1 Intertekstualitet.....	31
3.1.2 Subjektposisjon.....	32
3.2 Kritisk diskursanalyse.....	33
3.2.1 Tekstbasert diskursanalyse.....	34
3.2.2 Å finne fruktbare tekster	36
3.2.3 Tilgjengelighet og utfordringer.....	38
3.3 Forskerrollen	40
3.3.1 Etske hensyn.....	40
3.3.2 Overføring og gyldighet.....	41
4 Materialet.....	42
4.1 Muhammedsaken i Danmark.....	43
4.1.1 Flemming Rose, tekst 1.....	44
4.1.2 Ahmed Akkari, tekst 2.....	45
4.1.3 Anders Fogh Rasmussen, tekst 3.....	45
4.1.4 Tøger Seidenfaden, tekst 11 og 19.....	46
4.1.5 Et samlet ekspertpanel, tekst 8.....	47
4.1.6 Frederik Stjernfelt, tekst 9	47
4.1.7 Ehab Galal, tekst 10	48
4.1.8 Carsten Graabæk, tekst 6 og 14.....	48
4.1.9 Dennis Meyerhoff Brink, tekst 16 og 18	49
4.2 Muhammedsaken i Norge.....	49
4.2.1 Vebjørn Selbekk, tekst 5 og 20	50
4.2.2 Anders Giæver, tekst 4.....	51
4.2.3 Doudou Diéne, tekst 6.....	51
4.2.4 Jens Stoltenberg, tekst 7	52
4.2.5 Basim Ghozlan, tekst 12	52
4.2.6 Thomas Hylland Eriksen, tekst 13 og 21.....	52

4.2.7 Rieber Hansson, tekst 15	53
4.2.8 Nils August Andresen, tekst 17	53
4.3 Media.....	54
5 Analyse	55
5.1 Danmark	56
5.1.1 Ytringsfrihetsdiskurs.....	58
5.1.2 Satirediskurs.....	71
5.1.3 Religionsdiskurs.....	74
5.1.4 Respektdiskurs	77
5.2 Norge	80
5.2.1 Ytringsfrihetsdiskurs.....	81
5.2.2 Respektdiskurs	86
5.2.3 Religionsdiskurs.....	89
5.2.4 Satirediskurs.....	92
5.3 Diskursenes samspill og forandring.....	94
5.3.1 Diskursenes hegemonipotensiale	96
5.3.2 Diskursordenens motpoler.....	98
5.3.3 Humor og tabu	99
5.3.4 Roses argumentasjon	101
6 Avslutning	103
6.1 Danmark og Norge	103
6.1.1 Dagens landskap.....	104
6.2 Muhammed og Jesus.....	106
6.2.1 Fremtidig religionssatire	107
6.3 Oppsummering.....	108
Litteratur.....	109
1) Bøker.....	109
2) Artikler	111
3) Internettsider	112
4) Paragrafer	115
Vedlegg: materiale.....	116

Forord

Denne oppgaven startet med et ønske om å undersøke hvordan tabuer i samfunnet konfronteres gjennom humor. Tematikken har blitt til gjennom flere års eksponering for humor og latterens funksjon, som ansatt på en av de største stand-up og revy scenene i Bergen. Forholdet mellom humor og tabu er i mine øyne lite utforsket, og jeg håper denne oppgaven kan bidra til en forståelse av temaets betydning, også innen andre fag og disipliner enn nye kulturstudier.

Av viktige personer som har fulgt meg gjennom studiet vil jeg først og fremst takke Ole Martin Høystad, for å ha minnet meg på muhammedtegningenes ny-aktualitet, samt god oppfølging som veileder. Ingmar Meland takkes for å ha steppet inn som biveileder i hui og hast på innspurten. Jeg vil også takke mine medstudenter kull 2010/2012, spesielt Hanne Slåttun for oppmuntrende og pedagogiske innspill underveis, og Maren Aurebekk for ventilasjon både hjemme og på skolen. En spesiell takk må også rettes til ansatte ved biblioteket avdeling Bø, Høgskolen i Telemark, for tålmodighet og hjelp. På det danske kontinent vil jeg takke ansatte ved *Infomedia.dk* for fri tilgang til deres artikkeldatabase.

Ellers vil jeg takke alle som får meg til å le, og ler med meg - fortsett med det!

Bø, mai 2012, Alida Skiple

NB: Jeg beklager på forhånd hvis noen lar seg krenke av innholdet i denne oppgaven, det har ikke vært min hensikt.

1 Innledning

Denne oppgaven tar for seg forholdet mellom de to fenomenene humor og tabu. I dag er humor et allestedsnærværende fenomen som konfronterer så å si alle slags tabuer, men det er gjort lite forskning på konsekvensene av denne konfrontasjonen. Å konfrontere religiøse tabuer og spøke med religion er ikke noe nytt fenomen, men har blitt gjort av komikere og satirikere så lenge det har eksistert en arena eller et medium for humor. Forskjellen er at nå som humor preger så og si alle samfunnsområder, blir latterliggjørelsen mer synlig: Det er ikke lenger folket som bevisst oppsøker humor i for eksempel teater og karneval, men humoren som oppsøker folk uansett hvor man er. Dette er spesielt tydelig med de danske muhammedtegningene, publisert 30. september 2005. Tegningene ble spredd verden rundt i ulike medier, og jeg lurer på om dette er en positiv eller negativ utvikling når det gjelder bruk av humor til å konfrontere andre enn ens egne tabuer. Konfrontering av andres tabuer er et resultat av ulike kulturmøter og globaliseringens tidsalder. Dette er den overordnede rammen for min undersøkelse. Muhammedtegningene og den påfølgende debatten utgjør min empiri.

1.1 Bakgrunn

På femårsdagen for publiseringen av de omstridte muhammedtegningene gav mannen som stod bak publiseringen, Flemming Rose, ut boken *Tavshedens Tyranni* (2010). I boken argumenterer han for at publiseringen av tegningene var nødvendig som et ledd i kampen for full ytringsfrihet i samfunnet. Rose legger vekt på nødvendigheten av latterliggjørelse kontra hensyn til religiøse følelser. Bakgrunnen for publiseringen var at journalister, kunstnere og komikere ved ulike tilfeller utøvet selvsensur i møte med islam. Blant annet strevde den danske forfatteren Kåre Bluitgren med å få tak i noen som kunne lage illustrasjoner til en barnebok om profeten Muhammeds liv. Denne frykten for å krenke noens religiøse følelser, på bakgrunn av det muslimske tabuet å avbilde profeten, engasjerte *Jyllands-Postens* redaksjon. I et brev den 19. september inviterte derfor daværende kulturredaktør Flemming Rose medlemmer av danske bladtegners forening til å avbilde Muhammed slik de “ser ham”, for slik å teste tegnerens selvsensur i forhold til islam. De fleste tegningene har et tydelig humoristisk preg, men de presenteres ikke som underholdning, men som motsatsen til selvsensur. Jeg undersøker hvordan denne agendaen kan ha påvirket folks oppfattelse av, og reaksjon på, tegningene og den videre debatten i media. Kort tid etter publisering oppstod det en debatt om ytringsfrihetens grenser og respekt for religiøse tabuer. De ulike reaksjonene representerer ulike diskurser som jeg identifiserer gjennom tekstbasert diskursanalyse.

Formålet med undersøkelsen er å avdekke hvordan de ulike diskursene former måten man snakker om tegningene på, spesielt den diskursen som tegningene ble publisert i. Det vil si hvordan ytringsfrihetsdiskursen påvirker debatten. I denne undersøkelsen fokuserer jeg på et forhold som jeg mener har vært fraværende i debatten, forholdet mellom de to fenomenene humor og tabu. I praksis gir jeg leserne en oppsummering av bakgrunnen for publiseringen av tegningene, samt noen generelle reaksjoner på dem. De fleste reaksjonene var negative. Humor på religioners bekostning og brudd på religiøse tabuer har generelt møtt mye motstand de siste tiårene.

I 1979 produserte den britiske humorgruppen *Monty Python* filmen om den oppdiktete profeten Brians liv. Hovedkarakteren i filmen har klare likhetstrekk til Jesus, men det var ikke ment som en kritikk av hans liv og lære. Statens Filmkontroll forsøkte likevel å stoppe filmen fra å bli vist i Norge med henvisning til blasfemiparagrafen. Etter mye om og men ble filmen vist på norske kinoer i 1980.¹ Det oppstod debatter og demonstrasjoner alle steder hvor filmen ble vist, men ingen voldelige reaksjoner. Jeg påpeker dette fordi det kan se ut som det er tendenser til at det er et skille mellom sterke kristne reaksjoner og sterke muslimske reaksjoner. Uten å ta stilling til spørsmålet om hva som kan være grunnen til dette, minner jeg kort om noen av hendelsene som har skapt dette inntrykket.

I oktober 1993 ble sjefen for *Aschehoug* William Nygaard forsøkt drept etter å ha utgitt Salman Rushdies *Sataniske vers* på norsk. I november 2004 ble den nederlandske filmskaperen Theo Van Gogh drept på åpen gate for sin islamkritiske film *Submission*. Verken Rushdies bok eller van Goghs film er humoristiske, men de konfronterer muslimske tabuer. Ifølge nederlandske Ayaan Hirsi Ali, manusforfatter til filmen *Submission*, trenger verden en muslimsk utgave av "Life of Brian".² Hirsi Alis argument er at jo flere som tegner profeten, jo vanskeligere vil det bli for terrorister å kneble forsøkene. Flere hevder at det er dette som har skjedd med humor på kristendommens bekostning, og at det bare er et spørsmål om tid før det å spøke med islam ikke møter annet enn skriftlige protester og harmløs debatt. 20. mai 2010 ble ideen til Hirsi Ali delvis satt ut i live gjennom prosjektet "Everybody draw Muhammed day" initiert av den amerikanske tegneren Molly Norris, som reaksjon på drapstrusler mot skaperne av tegnefilmserien *South Park*.³ Bakgrunnen for truslene var at

¹ http://www.nrk.no/kanal/nrk_gull/1.6941430 15.05.2012

² Intervju med Ayaan Hirsi Ali, http://www.sapho.dk/Den%20loebende/hirsi_english.htm, 26.04.2012

³ Seattle cartoonist launches "Everybody Draw Mohammed Day"
<http://www.mynorthwest.com/?nid=11&sid=313170> 09.03.2012

profeten Muhammed hadde figurert i en av episodene, vel å merke sammen med religiøse personligheter fra andre religioner. Norris opprettet en Facebook-gruppe og mottok 8000 tegninger fra hele verden. I Pakistan resulterte dette i at nettstedet Facebook og siden YouTube ble forbudt. Den svenske kunstneren Lars Vilks har etter sin tegning av profeten som rondellhund i 2007 vært utsatt for en rekke trusler og flere drapsforsøk. Listen er lang over hendelser der ulike kunstnere, i forbindelse med avbildning av profeten, enten har utøvet selvsensur eller mottatt trusler fra muslimske fundamentalister.⁴ I alle tilfeller har det vært argumentert for retten til avbildning ved å henvise til ytringsfrihet og demokratiske verdier. Det er dette Flemming Rose gjør i sin bok og i sitt oppgjør med muhammedstriden. Men spørsmålet mange stiller seg er: Til hvilken pris, og hvilken nytte har det?

1.2 Problemstillinger

Tegningen på forsiden av denne oppgaven er en av de internasjonale reaksjonene på debatten om muhammedtegningene og ble publisert 7. februar 2006 i *The Independent Newspaper* i Storbritannia. Tegningen av ”Zapiro i et religiøst minefelt”, illustrerer satiretegneres frykt for å krenke religioner, en frykt som ser ut til å være på vei tilbake i vestlige demokratiske samfunn, en frykt som har preget debatten om muhammedtegningene. Med tittelen ”Hvor tok latteren veien?” henviser jeg til fraværet av fokus på humorens positive rolle i debatten om muhammedtegningene, og jeg ønsker å forstå hvorfor det er slik ut fra problemstillingen:

1 a) I hvilken grad har humor og forholdet mellom humor, religion og religiøse tabuer vært omtalt i debatten om muhammedtegningene?

Ulike måter å omtale tegningene på varierer gjerne i forhold til hvilken diskurs de representerer. Jeg undersøker derfor:

1 b) Hvilke diskurser gjør seg gjeldende i denne debatten, og hvordan vektlegger de fenomenene humor og tabu?

Den første diskursen som gjør seg gjeldende er *Jyllands-Postens* ytringsfrihetsdiskurs representert av Flemming Rose, og man kan si at denne har satt standard for den videre debatten. Mitt andre hovedspørsmål er derfor:

⁴ Rose 2011, side 150 og 219

2 a) På hvilken måte har Flemming Roses argumentasjon for publisering påvirket debatten?

Et av Roses argumenter var at tegningene bidro til å inkludere danske muslimer i dansk satiretradisjon. Jeg spør derfor til sist:

2 b) Er publisering av muhammedtegninger en god måte å inkludere muslimer i satiretradisjonen på?

Med disse problemstillingene ønsker jeg å etablere et kritisk perspektiv på muhammedtegningene, *Jyllands-Postens* bakgrunn for publiseringen og folks reaksjoner på dem. Den vitenskapelige begrunnelsen for å stille noen av disse spørsmålene er det beskjedne omfanget av forskning på forholdet mellom humor og tabu, og hva som skjer når humor konfronterer religion og religiøse tabuer. Den samfunnsmessige begrunnelsen for å gjøre denne undersøkelsen er at muhammedsaken kun er et av flere tilfeller der møtet mellom ulike kulturelle fenomener skaper debatt i globaliserte samfunn. Oppgavens formål er ikke å si seg for eller imot publisering av muhammedtegningene, men kort sagt å undersøke grunnlaget for en alternativ måte å snakke om dem på. Jeg håper dermed denne undersøkelsen kan bidra til en rikere forståelse av hva debatten dreier seg om og hvordan man kan håndtere lignende hendelser. Ut fra problemstillingene 1a) og 1b) har jeg gjort et utvalg av teori.

1.3 Teori og tidligere forskning

For det første er jeg interessert teori om humor og latter. Dagens humorforskning dreier seg i stor grad om latterens helsebringende effekt. Den amerikanske humorforskeren Paul McGhee gjorde i løpet av 1970- og 80-tallet banebrytende forskning på humor og dens helsebringende, og i noen tilfeller kurerende effekt, samlet i boken *Humour, its origin and development* fra 1979. I Norge representeres denne teorien av psykolog Sven Svebak, som blant annet har tatt for seg humor og stressmestring i boken *Forlenger en god latter livet? Humor, stress og helse* fra 2000. Svebak påpeker at det kun er den gode latteren som er helsebringende. Vi kjenner alle uttrykket ”en god latter forlenger livet”. Spørsmålet er hvordan man definerer en god latter, og for hvem? Jeg ønsker spesielt å undersøke hvilken samfunnsmessig funksjon latteren har, og må derfor lengre tilbake i tid for å finne en type teori som passer bedre til undersøkelsens tema og problemstillinger.

Latterteoriene jeg benytter meg av kommer fra henholdsvis Mikhail Bakhtin som tar for seg latterens kulturhistorie, og Henri Bergson som fokuserer på latteren i tiden rundt 1900-tallet. Der Bakhtin anser latter som noe positivt, tar Bergson for seg latterens negative funksjoner. Det Bakhtin og Bergsons latterteorier har til felles er at de hovedsakelig fokuserer på latterens sosiale funksjon, og det er den jeg er ute etter.

I boken *Rabelais and his world* fra 1968, som finnes i utdrag på norsk i Cappelens *Latter og dialog* fra 2003, gjør Bakhtin rede for latterens utvikling fra antikken til renessansen og latterens “dype og verdensanskuende betydning”⁵. Her ligger et element av humorens evne til å se ting på andre måter, hvilket er den funksjonen spesielt satiren ofte har i dag. Satire er en kunstform som kommenterer samfunn, politikk, fenomener og tanker i samtiden på en humoristisk måte, gjerne ved hjelp av ironi, overdrivelser og karikaturer.⁶ Satire kalles i dagligtale ofte for politisk humor, og er sånn sett en underkategori av humor. Bakhtin beskriver videre latterens funksjon i middelalderen som en “overvinnelse av frykten” for det helliggjorte (tabuer).⁷ Med karnevalet og parodisk litteratur som eksempel viser han hvordan latteren hadde en frigjørende effekt ved å gjøre narr av det alvorlige og tabubelagte. Forholdet mellom humor og tabuer har altså en lang historie, men det foreligger ikke noen egen teori omkring dette.

Når det gjelder teori om tabuer, blir tabu behandlet som eget fenomen i Mary Douglas sine teorier om rent og urent i boken *Purity and Danger* fra 1966. Tabuer blir her beskrevet som det tvetydige, det som ikke kan kategoriseres eller befinner seg på feil plass i forhold til sin kategori. I dag brukes tabu om alt det som man ikke snakker om, ofte det som er hellig og i denne sammenhengen ukrenkelig. Fordi folk har forskjellige måter å snakke om ting på, varierer det også fra person til person eller gruppe til gruppe hva som anses som tabu. Innenfor islam skiller shia- og sunnimuslimene seg når det gjelder tabuet med å avbilde profeten, hvor mange shiaer anser det som greit så lenge bildet ikke fremstiller profeten feilaktig.⁸ Her kommer tolkningsproblematikken inn i bildet, noe som i mange tilfeller kan forklare uenighetene omkring avbildning av profeten. Dette gjør, som jeg har vært inne på, konfrontering av tabuet særdeles komplisert. I tillegg til at konfrontering av tabuer kan vekke sterke følelser, kan humor i seg selv også ha den effekten. Paul McGhee påpeker at humorens

⁵ Bakhtin 2003, side 38

⁶ Utdrag fra wikipedias definisjon: <http://no.wikipedia.org/wiki/Satire>, 26.04.2012

⁷ Bakhtin 2003, side 68

⁸ ”Muslimer er uenige om billedforbud”, *Kristelig Dagblad* 12.10.2012

basis “ikongruitet (...) kan gi opphav til interesse eller angst, så vel som humor.”⁹ Dette innebærer et forbehold om hvilke følelser man kan vekke når man benytter humor som virkemiddel. Den franske filosofen Henri Bergson fokuserer som nevnt på latterens negative funksjoner, som i hovedsak er ydmykelse og korrigerende, basert på overlegenhet. Bergson sier: ”Latter er uforenelig med følelser.”¹⁰

Hvilken funksjon latteren gis i pressediskursen, positiv og inkluderende eller negativ og krenkende, avgjøres av hvem som er avsender og hvem som er mottaker, og hvilken diskurs de representerer. Medieforsker Yngvar Kjøs påpeker i sin bok, *Humor i Mediene* fra 2006, at det først og fremst er humorens positive sider som betones i den offentlige diskursen.¹¹ Hvorfor betones ikke humorens negative sider i media, og hvem har definisjonsmakt til å utelate denne funksjonen? Dette kan undersøkes ved hjelp av en diskursanalyse.

Diskursteori ble utviklet av Michel Foucault som en måte å forklare forholdet mellom makt og kunnskap på. I *Diskursenes orden* (opprinnelig *L'ordre du Discours* fra 1970) tar Michel Foucault for seg hvordan diskursene fungerer, blant annet ved å frata subjektet makt. “Vi vet godt at man ikke har rett til å si alt, at man ikke kan snakke om alt i alle sammenhenger, og at ikke hvem som helst kan snakke om hva som helst.”¹² Diskurs regulerer altså måten vi snakker om ting på, og er i seg selv en ytringsregulerende mekanisme. Norman Fairclough hevder i sin diskursteori at den diskursive orden er underlagt våre sosiale praksiser, og derfor er ikke subjektene maktesløse. Diskurs er både konstituerende og konstituert. Et annet forskerpar som tar for seg Foucaults diskursteori, er Ernesto Laclau og Chantal Mouffe som innfører endel diskursteoretiske begreper som kan brukes som analytiske verktøy. Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips presenterer både Foucault, Fairclough og Laclau & Mouffes teorier i sin *Diskursanalyse som teori og metode* fra 1999. Jeg benytter meg hovedsakelig av Jørgensen og Phillips til å beskrive fenomenet og begrepet diskurs. Begrepet diskurs handler om kvalifiserte måter å snakke eller tenke på som inngår i et større hele.

⁹ McGhee 1979, side 42 (min oversettelse)

¹⁰ Bergson 1993, side 98

¹¹ Kjøs 2006, side 14

¹² Foucault 1999, side 9

1.4 Metode

Når det gjelder selve diskursanalysen, benytter jeg meg av Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse, som er en utgave av Foucaults diskursteori satt ut i praksis. I sine bøker, blant annet *Discourse and social change* fra 1992 skiller Fairclough mellom sosial praksis og diskursiv praksis, hvorpå målet blir å analysere forholdet mellom disse to og hvordan dette samspillet bidrar til forandring i samfunnet. I forbindelse med muhammedtegningene eksisterte det en sosial praksis med å bedrive selvsensur, hvorpå en diskursiv praksis bestod av anti-sensur. *Jyllands-Posten* og andre som publiserte tegningene, blant annet *Magazinet* i Norge, representerte denne diskursive praksisen. Aviser som lot være å gjengi muhammedtegningene representerte andre sosiale og diskursive praksiser. *Jyllands-Posten* og *Magazinet* ønsket en felles forståelse av ytringsfrihet, og jo flere medier som inngikk i samme diskursive praksis jo mer kan man si at samfunnet forandret seg mot større ytringsfrihet.

Jørgensen og Phillips forklarer en diskursanalytisk undersøkelse som å “arbeide med det som faktisk er blitt sagt eller skrevet, finne mønstre og sosiale konsekvenser.”¹³ Jeg velger å fokusere på hva som har blitt skrevet om muhammedtegningene i danske og norske aviser. Faircloughs diskursanalyse svinger mellom to dimensjoner, den kommunikative begivenhet og den diskursive orden. I min oppgave er tekstene de kommunikative begivenhetene, og de analyseres på tre nivå; tekst, sosial praksis og diskursiv praksis. Jeg legger liten vekt på den lingvistiske analysen, som er sentral hos Fairclough.

Faircloughs modell er videreutviklet av Tonje Raddum Hitching, Anne Birgitta Nilsen og Aslaug Veum i læreboken *Diskursanalyse i praksis, metode og analyse* fra 2011. Her presenteres en annen rekkefølge av analysenivåene, for eksempel analyseres først den sosiale praksis. Analysen av sosiale praksiser innebærer analyse av kultur- og situasjonskontekst, som er en svært viktig del av min diskursanalyse. Hitching, Nilsen og Veum påpeker at ”en mulig definisjon av diskurs er tekst i kontekst.”¹⁴ Muhammedtegningene ble til i en dansk kontekst, men på grunn av globaliseringen og flyt av mediebilder blir konteksten global, og globale meninger leses inn i dem.

¹³ Winther Jørgensen & Phillips 1999, side 31

¹⁴ Hitching, Nilsen og Veum 2011, side 23

1.5 Analyse

I denne undersøkelsen analyserer jeg først Flemming Roses artikkel og de tolv muhammedtegningene fra 2005. De neste tekstene jeg analyserer, representerer ulike reaksjoner på teksten og tegningene. *Jyllands-Postens* publisering ble støttet av Danmarks statsminister Anders Fogh Rasmussen, med henvisning til at ytringsfriheten ikke er til forhandling. Samtidig henviser Fogh til den danske tradisjon for humor og satire. Flere danske forskere har påpekt satirens lange historie og representerer således en satirediskurs, som delvis støtter publiseringen. På den andre siden fikk Rose mange motstandere i Danmark. Vitsetegner Carsten Graabæk, som avstod fra *Jyllands-Postens* invitasjon til å tegne profeten, kaller hendelsen for en aktiv provokasjon. Graabæk representerer i denne oppgaven en diskurs om setter grenser for hvordan ytringsfriheten bør brukes, i forhold til mottakerne, og dette kan kalles en respektdiskurs. Andre motstandere er, ikke overraskende, ulike representanter fra religionsdiskursen, men i denne diskursen argumenteres det ikke først og fremst for ytringsfrihet, men mot latterliggjøring av det hellige. Sånn sett vektlegger religionsdiskursen humorens negative funksjon. Basim Ghozlan, representant for *Det Islamske Forbundet* i Norge, mener det må være mulig å si ja til ytringsfrihet og nei til hån av andres hellige verdier. Ghozlan setter dermed grenser for hva man kan spøke om, ved å likestille satire med hån og spott. Redaktøren for den kristne *Magazinet* Vebjørn Selbekk var den som tok opp kampen for ytringsfrihet i Norge da han gjenga tegningene i januar 2006. I motsetning til i Danmark ble ikke publiseringen støttet av statsministeren Jens Stoltenberg, og dette førte til at debatten artet seg annerledes i Norge enn i Danmark. De fleste i norske medier var imot publiseringen og argumenterte ikke for absolutt ytringsfrihet slik Rose gjorde. Fritenker og sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen har ved flere anledninger presentert en ytringsfrihet med modifikasjoner. Som forsker representerer Hylland Eriksen med flere en annen diskursorden: Den akademiske. I tredje del av analysen tar jeg for meg betydningen av at tekster fra akademia trekkes inn i mediedebatten.

1.6 Presentasjon av oppgaven

I kapittel 2 går jeg nærmere inn på de nevnte latterteoriene til Bakhtin og Bergson samt andre bidragsyttere til latterteoriens historie. Deretter gjør jeg greie for Mary Douglas tabuteori og hvordan vi kan bruke begrepet i dag. I denne delen presenter og avklarer jeg også begrepene multikulturalisme, blasfemi og menneskerettigheter.

I kapittel 3 vil jeg ved hjelp av Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips presentere Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori. Deretter setter jeg diskursteorien ut i praksis ved hjelp av Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse. Min metode presenteres da som en tekstbasert diskursanalyse, som konsentrerer seg om et bestemt utvalg avisartikler. Jeg presiser også hvilken utvalgsmetode jeg har brukt, hva som kunne vært gjort annerledes, og min rolle som forsker.

I kapittel 4 presenter jeg mitt empiriske materiale, det vil si de tekstene som er grunnlaget for min analyse. Tekstene er hentet fra norske og danske aviser, og jeg gjør greie for både avsender, forfatteren, og medium, avisen. Fordi den overordnede kulturkonteksten er forskjellig mellom Danmark og Norge velger jeg å dele både presentasjonen og analysen av tekstene i forhold til danske og norske kilder.

I kapittel 5 gjennomfører jeg en diskursanalyse av materialet, delt i tre deler. I del en (5.1) analyserer jeg de tolv muhammedtegningene fra september 2005 og andre danske artikler som er skrevet i respons til dem. I del to (5.2) tar jeg for meg analysen av norske tekster som også responderer på *Magazinets* gjengivelse av tegningene januar 2006. I del tre (5.3) analyserer jeg alle tekstene som tilsammen utgjør en diskursorden om muhammedtegningene. De ulike diskursene identifiseres i de to første delene for så å analyseres grundigere i den siste delen. Jeg trekker til slutt noen konklusjoner basert på undersøkelse av mine problemstillinger.

I kapittel 6 oppsummerer jeg undersøkelsens funn og undersøker muligheten for å overføre mine funn til en større samfunnsmessig helhet og situasjonen i dag.

Litteraturlisten min er delt i fire deler og inneholder alt jeg har sitert, og alt jeg har brukt som bakgrunnsmateriale. Vedlegget er en liste over de tekstene jeg har analysert.

2 Teori

I dette kapittelet presenterer jeg teori om latter og teori om tabu. Jeg gjør greie for begrepenes opphav og utvikling slik tidligere teoretikere har forklart fenomenene, og deretter definerer jeg begrepene for videre bruk i oppgaven. I siste del av tabuteorien presenterer jeg noen andre begreper som er gjennomgående for min undersøkelse nemlig multikulturalisme, blasfemi og menneskerettigheter. Når det gjelder disse tre begrepene, benytter jeg meg av store norske leksikons definisjoner. Hensikten er å etablere en generell begrepsforståelse. I analysekapittelet blir disse tre begrepene ytterligere eksemplifisert og problematisert.

2.1 Humor og latter

Et viktig poeng i fremstillingen av teori om latter er å først skille mellom humor og latter. Humor er en kognitiv prosess, og latter er atferd som utløses når noen eksponeres for humor. Det betyr ikke at humor og latter står i et 1:1 forhold. Humor fører ikke nødvendigvis til latter, det vil si at man kan synes noe er morsomt uten å le. Latter kan som nevnt også utløses av usikkerhet og nervøsitet. Humorteori handler om hvordan man kan sette i gang tankeprosessene som potensielt utløser latter, og kan fungere som et praktisk verktøy for komikere. Latterteori handler om hvilken funksjon det å le har for mennesket og samfunnet. Når jeg i det videre gjør greie for teorien, fokuserer jeg på latteren, mens jeg i resten av oppgaven bruker ordet humor eller humoristisk istedenfor ”potensielt latterfremkallende”.

2.1.1 Latterteoriens opphav og utvikling

Den greske filosofen Platon sies å være den første som tar opp latteren som fenomen. I hans dialoger med Sokrates blir latter forbundet med overlegenhet og skadefryd, og kan sånn sett sies å være negativ. Platons elev Aristoteles tar dette videre og ser “latter i sammenheng med aggresjon og makt, rettet mot et offer”¹⁵. Det å le blir ansett som noe sosialt, idet man sammen med andre ler av noen. Dette illustrerer sammenhengen mellom overlegenhet og latterens sosiale aspekt. I tillegg forklarer Aristoteles at latter ofte er forårsaket av at to motstridende meninger holdes opp mot hverandre, og slik skaper en uoverensstemmelse mellom det man ser og det man forventer å se. Dette manglende sammenfallet kalles for inkongruens, og knyttes til latterens psykologiske aspekt. Det mest klassiske eksempelet på inkongruens i humoristisk sammenheng er historien om musen og elefanten som tar på seg feil badebukse på stranden. At musen og elefanten tar feil badebukse uten at de legger merke

¹⁵ Kjøs 2006, side 17

til det er en umulighet i praksis, men skaper et morsomt bilde. Overlegenhet og inkongruens brukes ofte som teorier for å forklare latter, men jeg velger å fokusere på et annet forhold, nemlig forholdet mellom positiv og negativ latter. Legekunstens far Hippokrates (460-377 f.Kr.) var den første til å proklamere latterens medisinske virkning ved å henvise til menneskets fire kroppsvæsker og nødvendigheten av å holde disse fire i balanse, det vil si ”å ha god humor”¹⁶. Frem til moderne tid trodde man at det var en sammenheng mellom kroppens væskebalanse og individets sans for humor. Aristoteles påpeker også at latter er en evne kun menneskene er begavet med, og som derfor kan betraktes som noe høyverdig og positivt som skiller oss fra dyrene. En tredje antikk kilde til latterfilosofi finner vi hos den syriske forfatteren Lukian som beskriver den leende Mennipus i dødsriket, og således understreker forbindelsen mellom latter og alvor¹⁷. Forbindelsen mellom latter og alvor er tydelig i muhammedtegningene og gjennomgående for min tematikk.

Jeg nevner disse tre kildene fordi de tilsammen utgjør kildemateriale til den latterfilosofien som senere når et toppunkt i renessansen, og spesielt i den franske dikteren Francois Rabelais romaner. Rabelais, og litteraturteoretiker Mikhail Bakhtins tolkning av ham fra 1965, vil fungere som min hovedteori om latter. Hovedpoenget i Bakhtins latterfilosofi er at latteren bidrar positivt til samfunnets fremvekst, ”karakteristisk for renessansens latterteori (og for de antikke kilder vi har beskrevet) er nettopp anerkjennelsen av latteren som et positivt, gjennfødende og skapende prinsipp”¹⁸. Bakhtin argumenterer for at denne oppfatningen gikk tapt i løpet av renessansens påfølgende århundrer, og latter kom til å bli sett på som noe negativt. Den franske filosofen Henri Bergson representerer med *Le Rire* (norsk: *Latteren*) fra 1900 et syn som hovedsakelig fokuserer på latterens negative og skadelige funksjoner. Etersom dette er relevant for debatten om hva man kan spøke med og ikke, ønsker jeg også å presentere Bergsons teori, samt andre tenkere fra renessansen og frem til Bakhtin.

2.1.2 Latterens negative funksjon versus dens positive

Henri Bergson har først og fremst en fenomenologisk tilnærming til latteren, det vil si at han ikke setter den i historisk sammenheng, men forsøker å undersøke latteren slik den fremstår, ved å gå ”til saken selv”¹⁹. Bergson analyserer altså latter ut ifra den form for komikk som eksisterte på hans tid, og ikke ut fra Rabelais eller annen tidligere empiri. På slutten av 1800-

¹⁶ McGhee 1979, side 5, ordet *humor* kommer fra latin og betyr fuktighet.

¹⁷ Bakhtin 2003, side 42

¹⁸ Bakhtin 2003, side 43

¹⁹ Kolstad & Aarnes 1993, side 123

tallet var komikken forbeholdt humorens arena og komiske personer i samfunnets tjeneste. Når det gjelder forklaring av hva man ler av, forener Bergsons tilnærming både overlegenhetsteori og inkongruensteori, og dette viser at de to perspektivene ikke utelukker hverandre. ”Det komiske er inkongruensen mellom livets smidighet og den mekaniske stivhet, latteren er en sosial gestikuleren, som utpeker avvikere fra den sosiale orden.”²⁰ Hovedvekten i Bergsons teori er på det sosiale, det som forbindes med overlegenhet, og i denne sammenheng er overlegenhet kun noe negativt. “Komikken oppstår tilsynelatende når en gruppe mennesker alle retter deres oppmerksomhet mot et medlem av gruppen.”²¹ Bergson bruker inkongruens til å forklare hvorfor vi ler av karikaturer og parodier. De som parodieres, er individer som samfunnet ønsker å korrigere eller tilrettevise, derfor er latteren negativ. Latter retter seg nærmere bestemt til personer som er for selvgode. Personer som enten ikke respekterer samfunnet eller går sine egen veier, “enhver der isolerer seg utsetter seg selv for å bli latterliggjort”²². Disse personene innehar ifølge Bergson en mekanisk og forutsigbar stivhet i forhold til samfunnslivet. Man skulle tro at å rette opp en stivhet kunne være noe positivt, men slik forstår Bergson det ikke:

Latter er frem for alt en tilrettevisning. Da den er til for å ydmyke, skal den gjøre et ubehagelig inntrykk på den person det går ut over. Gjennom den tar samfunnet hevn for de friheter man har tillatt seg over for det. Den ville ikke nå sitt mål hvis den var kjennetegnet av sympati og godhet.²³

Ifølge Bergson er altså latter rettet fra samfunnet mot individet, ”latteren imøtekommer bestemte samfunnsmessige behov”²⁴.

Problemet med Bergsons teori er at han “synes å forutsette at fornuften alltid står på samfunnets, på det etablertes side”²⁵. Det er dette Bakhtin vil frem til i sin nytolkning av Rabelais, hvor han legger vekt på at det ikke er bestemte individer som blir gjort narr av, men samfunnets autoriteter og ideologier. Det er individene som et samlet kollektiv som ler av samfunnet og ikke omvendt. Bakhtin og Bergson ser ut til å beskrive to helt ulike former for latter, og deres empiriske materiale bekrefter dette. Der Bergson ser ut til å beskrive latter som sparker nedover, beskriver Bakhtin latter som sparker oppover, og dette kan brukes som

²⁰ Bergson 1993, side 143 (Teoriens latterlighet, av Asgeir Sørensen)

²¹ Bergson 1993, side 19

²² Bergson 1993, side 97

²³ Bergson 1993, side 133

²⁴ Kolstad & Aarnes 1993, side 125

²⁵ Kolstad & Aarnes 1993, side 129

et fruktbart skille mellom det jeg kaller positiv og negativ latter. Problemet er at det ikke alltid er like lett å avgjøre hvem som er den legitime autoritet, altså hva som er nedover og hva som er oppover, og hva som virker positiv eller negativt. Dette vil analysen av muhammedtegningene i høy grad illustrere. For eksempel, hvem representerer media - samfunnet, borgerne eller den enkelte journalist?

Det Bergson og Bakhtin har til felles, er at de vektlegger latterens sosiale funksjon som den viktigste, og dette er gjennomgående for mange av latterfilosofiens teoretikere. Tidligere teorier som også vektlegger latterens negative funksjon, finner vi blant annet hos Thomas Hobbes som plasserer latteren innenfor “alles kamp mot alle”, og Charles Baudelaire som skriver om den “sataniske latteren”²⁶. Bakhtin kritiserer opplysningstidens tenkere for å overfokusere på latter som kun kald humor, ironi og sarkasme.²⁷ Dette skjer ved at det groteske eller ubehagelige blir forbundet med noe negativ. På samme måte blir ofte tabuer ansett som noe negativt, selv om de kan ha en positiv funksjon. Det kommer jeg tilbake til.

Bakhtin er ikke den første til å snakke om latterens positive funksjoner i moderne tid. I 1905 gav Sigmund Freud ut boken *Vitsen, og dens forhold til det ubevisste*. Som flere andre teoretikere fant Freud kilden til humor i inkongruitet, men han påpekte at dette aspektet alene ikke kan forklare humor. Ifølge Freud har vitsen en sosial posisjon fordi den hjelper folk å regulere måten de uttrykker seksuelle eller aggressive følelser.²⁸ Freud tok altså ikke med i beregningen at latter kan utløses av ting som verken har å gjøre med sex eller aggresjon, men poenget med teorien er at vitsen har en positiv rolle i samfunnet. Dagens forestilling om humorens evne til stresshåndtering har sine røtter i denne tenkemåten. I Tor Ulven sin innledning til Freuds bok fra 1905 (oversatt til norsk 1994) oppsummeres Freuds tanker slik: “Vitsen med vitsen er altså å være til behag i en ubehagelig kultur.”²⁹ I motsetning til Bergson, som snakker om latterens ubehagelige effekt, påpeker altså Freud det motsatte. Som hos Bakhtin henvises det til latterens frigjørende og kritiske potensial. Latter er en forsvarsmekanisme mot alt man er redd for, om det så er offentlige autoriteter eller seksuelle tabuer. Både Freud og Bakhtin viser til den tyske dikteren Jean Paul som skal ha sagt at “frihet avler vidd (eller vitsen) og viddet (vitsen) avler frihet”³⁰. Hvis man bytter ut frihet

²⁶ Kolstad & Aarnes 1993, side 130

²⁷ Bakhtin 1968, side 38

²⁸ McGhee 1979, side 21

²⁹ Freud 1994, side 13

³⁰ Freud 1994, side 18 (sitert Jean Paul)

med makt i dette utsagnet får vi et mer anvendelig bilde på hvordan vitsen har oppstått og vært brukt: Menneskets behov for underholdning vokser i takt med maktkonsentrasjon.³¹ Makt skaper vitsing mot makten og vitsing skaper makt. Vitsens evne til å oppnå makt, og særlig frigjøre seg fra makten, kommer frem i Bakhtins teorier om karnevalet.

2.1.3 Den rabelaiske latter

Bakhtin ser latteren i et overordnet historisk kulturelt perspektiv og gjør rede for hvordan humoren har blitt formidlet gjennom tidene, med hensyn til hvor latteren har funnet sted og hvem som har blitt gjort narr av. Gjennom å studere Francois Rabelais romaner utvikler Bakhtin sin såkalte karnevalsteori om latter, som er en kritikk av alle som har fokusert på det negative og undervurdert latterens betydning. Rabelais skildret det groteske, absurde og humoristiske folkelivet i overgangen fra middelalderen til renessansen. Dette folkelivet kom til uttrykk i karnevalet, og var middelalderens form for fest, glede og lyst. Latteren som vekkes i karnevalet, kan dermed sies å være positiv. Bakhtins kommentar til de ulike tolkningene av latter de siste 300 årene plasserer således Rabelais som et vendepunkt i latterens historie. Hans overordnede ambisjon var å få frem den folkelige latterkulturen, i motsetning til den borgerlige, som tidligere folkloristikker hadde vært opptatt av. Karnevalet var folks andre liv, organisert etter latterens prinsipp³², og gjenspeilte altså den folkelige latteren. Da den folkelige kulturen og karnevalet mistet sin form og eksistens i opplysningstiden og romantikken forsvant kilden til å forstå Rabelais og latterens betydning. Og det var denne betydningen Bakhtin ville få frem i lyset igjen.

Renessansens forhold til latteren kan grovt karakteriseres slik: Latteren har en dyp og verdensanskuende betydning, det er en av de vesentligste former sannheten om menneskets historie i sin helhet kan anta. Den representerer et særskilt og universelt syn på verden, der verden ses på en annen måte, men denne måten er ikke mindre vesentlig enn den sedvanlige, som kjennetegnes av alvoret.³³

Latterens universalistiske særtrekk innebærer at alle mennesker evner å le og at latteren retter seg mot alle, eller det allmenne, og ikke enkeltpersoner. Ofte var det overordnede systemer som ble gjort narr av, for eksempel staten eller religionen, og latteren var fri til å leve sitt eget liv på siden av samfunnet. Latteren var heller ikke noe individuelt, men alle menneskers

³¹ Berntsen 1999, side 146

³² Bakhtin 1986, side 18

³³ Bakhtin 2003, side 38

sosiale bevissthet.³⁴ Bakhtin bruker begrepet folkehumor for å understreke at humoren var utelukket fra offentlig og religiøs kult og ideologi, og den kom til uttrykk gjennom karnevalet og andre festiviteter. Latterens sannhet bestod i å se ting på nye måter og på den måten gi mennesket et nytt perspektiv på livet.³⁵ Det nye perspektivet åpnet øynene for fremtiden og forandring. Ifølge denne teorien kan altså latter bidra til samfunnsendring hvilket er det positive med denne form for latter, i tillegg til dens helbredende virkning.

Latter, slik den kommer til uttrykk i Rabelais' romaner, fungerer altså som et positivt motstykke til det offisielle og alvorlige. "Middelalderens latter er rettet at det samme objektet som middelalderens seriøsitet."³⁶ At latteren retter seg mot det seriøse, gir latteren et ambivalent og viktig særpreg. Dette er ifølge Bakhtin en måte å overvinne frykten for det helliggjorte eller tabubelagte, og han kaller det seierslatter. Seier er en form for overlegenhet, i dette tilfellet en måte å heve seg over den offentlige autoritet og ideologi. Her forbindes overlegenhet med noe positivt for folket og ikke noe negativt for enkeltmennesket, slik Bergson ville ha det til. Latterens hovedtrekk i denne perioden er kort oppsummert universalisme, frihet og uoffisiell sannhet.

På 1600-tallet oppfattet man ikke lengre latter som en filosofisk universell form, men som noe som kun berørte enkelte fenomen, det vil si ikke seriøse temaer, derav tabubelagte emner.³⁷ Dette skiftet kan forklares av diverse samfunnsforandringer. Blant annet avtok karnevalskulturen og dermed latterens ramme. Dette kom gjerne av at andre diskurser overtok hegemoniet i det offentlige rom. På samme måte som Rabelais tolkere ikke skjønnte ham fordi de tilhørte en annen diskurs, kan en tolker av muhammedtegnene misforstå budskapet hvis man ikke er kjent med dets ramme. I det videre brukes diskurs som forklaringsmodell for ulike holdninger til forholdet mellom humor og tabu. Diskursteorien gjennomgås i et eget kapittel. Bakhtin bruker bare så vidt begrepet tabu, jeg benytter meg derfor av andre teorier på dette området.

³⁴ Bakhtin 1968, side 92

³⁵ Bakhtin 1968, side 90

³⁶ Bakhtin 1968, side 88, 1986 side 95

³⁷ Bakhtin 1986, side 75

2.2 Tabu

Ifølge store norske leksikon betyr ordet tabu “forbud, ideen om at en gjenstand, et begrep, en person eller gruppe ikke må nevnes eller røres ved.”³⁸ Ordet brukes oftest som en betegnelse for alt man ikke ønsker eller våger å snakke om, men tabuer har også en funksjon. Tabuer er en universell måte å regulere verden på, og skiller mellom det som er sosialt tillatt og ikke.³⁹ Hva som er sosialt tillatt avhenger av moralske, og ofte religiøse standarder. Ettersom enhver kultur har ulike moralske vurderinger og religiøse forestillinger, oppstår det ulike tabuer. Når man møter tabuer fra en annen kultur, kan det være vanskelig å forstå dem ut fra ens egne moraloppfatninger. Hva man anser som hellig varierer i stor grad, også innad i kulturen. I Norge og andre vestlig-sekulære land skiller vi mellom hellig og forbudt. Vi forbyr de fysiske tabuene som går på bekostning av andre mennesker, slik som incest og pedofili. Verbale tabuer som ofte brytes gjennom offentlige medier som kunst, film og humor, tillates ved hjelp av ytringsfrihet. Det knyttes heller ingen forbud til det vi anser som hellig, for eksempel å arbeide på søndager eller å la flagget henge ute etter klokken ni på kvelden. Ettersom mer og mer blir sosialt tillatt å gjøre eller si forsvinner tabuene. Dette kommer jeg tilbake til. Jeg gjør nå greie for begrepets opprinnelse og videre bruk, fra Polynesia til Vesten.

2.2.1 Ordets opprinnelse og betydning

Opprinnelig kommer ordet tabu fra de polynesiske ordene ta- og pu: marked-off⁴⁰ bragt til vesten av den britiske oppdagelsesreisende James Cook i 1777. Ordet ble raskt tatt i bruk i forbindelse med hellige eller urene ting, som i primitive kulturer ikke var motsatte poler slik som det ofte ble oppfattet i vesten. De fleste antropologer på den tiden, blant annet James Frazer og Robertson Smith, knyttet ordet til overtro og magi som uforklarlige fenomen hos såkalte “primitive” kulturer. Ifølge Frazer var “forestillinger om det hellige og om urenheter (...) blandet sammen i en røre som vi kaller tabu.”⁴¹ Ifølge Smith representerte tabuer den laveste formen for tro. I opposisjon til ideen om at tabuer kun var noe som tilhørte primitive kulturer oppstår noen tiår senere teoriene til Edmund Leach og Mary Douglas. I *The structural study of myth and totemism* fra 1967 gjør Leach greie for tabu slik det kommer til uttrykk i totemisme, eller primitiv praksis som det ofte kalles. Det viktigste poenget er at tabuet oppstår før praksisen, på samme måte som tro oppstår før ritual knyttet til tro (jf.

³⁸ Tabu, store norske leksikon, <http://snl.no/tabu> 20.03.2012

³⁹ Sørensen et al. 2008, side 270/271

⁴⁰ Steiner 1999, side 116

⁴¹ Douglas 1997, side 27

Emilie Durkheims religionssosiologi). Douglas viderefører dette, men bygger også på den tsjekkiske professoren Franz Baermann Steiners bok *Taboo* fra 1956. Steiner avviste datidens skille mellom kultur og samfunn, og han karakteriserte tabu som “et element av alle de situasjoner hvor verdier blir uttrykt i form av farlig atferd.”⁴² Det vil si at alle samfunn som har verdier også har en tabukultur for regulering av farlig atferd. Ifølge Steiner er tabuenes funksjon å lokalisere og innsnevre fare, og tabu er et fenomen eller en institusjon som eksisterer i alle menneskelige samfunn, nettopp fordi alle samfunn har verdier. Dette kan sies å være hovedpoenget i det synet på tabu som Steiner, Leach og Douglas representerer.

Steiners forelesninger ble utgitt i bokform i 1956 under navnet *Taboo, Truth and Religion*, med innledning av Mary Douglas. Douglas’ egen teori om tabuer ble presentert i *Purity and danger* fra 1966 (på norsk *Rent og urent*, 1997). Douglas henviser til både Frazer, Smith, Steiner og Leachs *Re-thinking Anthropology* fra 1961, jeg vil derfor bruke henne som min hovedreferanse til tabuteori. Variasjonene omkring hva som er tabu kommer ifølge Douglas av hvordan man definerer farlig atferd, eller fare generelt. “Inntil tabuer er involvert, er en fare ikke definert og kan ikke håndteres av institusjonalisert atferd.”⁴³ Selv om Douglas’ teorier tar utgangspunkt i det fysiske forholdet mellom rent og urent, anvendes dette begrepsparet også på andre forhold som er gjenstand for kategorisering. Dette samsvarer med måten vi bruker ordet på i dag.

Douglas påpeker viktigheten av å se andre kulturers tabuer i forhold til sine egne. “Vi skal ikke forvente å forstå andre menneskers tanker om vår egen besmittelse, den være seg verdslig eller hellig, før vi har konfrontert våre egne.”⁴⁴ I *Rent og urent* forsøker Douglas å sammenligne tidligere antropologiske studier av andre kulturer med egne tanker, for slik å vise at primitive kulturer er rasjonelle. Alle former for sosialt liv krever et sett relasjoner, som igjen forutsetter symbolske handlinger.⁴⁵ Tabuene inngår i denne symbolske orden som en sorterings- og separasjonsvirksomhet, og blir sosialt anerkjent gjennom intersubjektivitet; felles forståelse eller samstemmighet. Forskjellen mellom vestlig og primitiv kultur handler om ulike opplevelsesverdener, “vi tar ikke med oss det samme settet symboler fra den ene konteksten til den neste; vår opplevelsesverden er oppstykket.”⁴⁶ Vestlig kultur skiller som

⁴² Steiner 1999, side 108

⁴³ Douglas i Steiner 1999, side 12

⁴⁴ Douglas 1997, side 44

⁴⁵ Douglas 1997, side 75

⁴⁶ Douglas 1997, side 80

kjent mellom religion og stat, og gir ikke rom for den oppfatning at tro er overordnet alt annet i samfunnet. For mange i den østlige verden derimot, er et brudd på et tabu et brudd på hele den sosiale orden. Å konstatere dette, innebærer ikke en påstand om at den østlige kulturen er primitiv (selv om Douglas også forsøker å ikke-nedvurdere begrepet), men forskjellen belyser forholdet mellom østlig og vestlig trosoppfatning på en enkel måte.

Douglas knytter altså tabuer til risikovurdering, som “forståelige bekymringer for å verne samfunnet mot atferd som kunne bryte det ned.”⁴⁷ Her kan man se parallellen til muhammedtegningene. Forbud mot å avbilde profeten verner om risikoen for å avhelliggjøre ham som forbilledlig person. Tegneren av en tegning blir her den som forurenser det rene bildet av profeten. Det humoristiske elementer gjør det ikke noe bedre, skal vi tro Bergson på at latter er uforenelig med følelser, og dessuten knyttet til overlegenhet. Å opprettholde renhet likestilles med å overholde tabuene og samtidig helheten i tilværelsen: Når vi gjør noe rent skaper vi samsvar med omgivelsene og våre egne idemønstre.⁴⁸ Tabubrudd bryter altså med idemønstrene våre, og spørsmålet er i hvilken grad en slik forandring er ønskelig. I de fleste religiøse samfunn ønsker man gjerne å beholde tradisjonelle idemønstre. Dette har vært grunnlaget for de religiøse protestbevegelsene mot alt fra Monty Pythons *Life of Brian* til muhammedtegningene i *Jyllands-Posten*. Tabubrudd kan delvis forklare de negative reaksjonene på muhammedtegningene, men i min analyse peker jeg på andre grunner til negative reaksjoner.

2.2.2 Tabubrudd

I store deler av den muslimske verden har det vært forbudt å lage bilder av profeten eller å krenke profetens ære. Billedforbudet har sin bakgrunn i det gamle testamentet, andre Mosebok kapittel 20 vers 4, gjengitt i Koranen sure 5,92. Forbudet gjelder i utgangspunktet bilde av Gud for å hindre avgudsdyrkelse, og Koranen nevner ikke bildeforbud av Muhammed.⁴⁹ Dette kan forklare de ulike praksisene som eksisterer innenfor islam. Forbudet mot å krenke profetens ære kommer av muslimers identifisering med profeten som en forbilledlig person, som fremste representant for islam. Krenkelse av profeten kan derfor oppfattes som krenkelse av islam. Også i den kristne historie har det vært ansett som tabu å fremstille Jesus eller Gud, særlig i den ortodokse kirken.

⁴⁷ Douglas 1997, side 176

⁴⁸ Douglas 1997, side 21

⁴⁹ Billedforbud, store norske leksikon, <http://snl.no/billedforbud> 26.04.2012

I middelalderen var det i forbindelse med kirkelige høytider at karnevalet, dårenes fest og andre festivitater ble arrangert. I Rabelais romaner var det nettopp de tradisjonelle idemønstrene som ble utfordret gjennom karnevalet, og på den måten så man verden på en ny måte. Tabuene som ble brutt, var knyttet til det groteske ved det fysiske kroppslige prinsipp, samt latterliggjøring av politikere og andre innflytelsesrike personer. Tabubrudd og latterkultur på den tiden foregikk innenfor en viss ramme og et visst tidsrom. Når festen var over, gikk samfunnet tilbake til sin opprinnelige form. I dagens globaliserte medie verden er det aldri noen vei tilbake. Dette innebærer at det samme tilfellet av tabubrudd kan utspilles uendelige ganger, slik vi har sett det har blitt gjort med muhammedtegningene som trykkes i flere medier. Motstandere av muhammedtegningene og andre konfrontasjoner av religiøse tabuer viser i dag til blasfemilover som forbyr enhver form for gudsbespottelse og religionskritikk. Offentlig religionskritikk og vitsetegninger har derimot eksistert så lenge vi har hatt fri presse, og er således ikke noe nytt. Det er heller ikke noe nytt at man også spøker med og avbilde aspekter ved islam. Den norske bladtegneren Finn Graff kan vise til flere satiriske tegninger som illustrerer islamsk fundamentalisme, men har ikke mottatt noen trusler på grunn av dem. Graff innrømmer imidlertid i løpet av muhammedsaken at han ikke tør tegne profeten.⁵⁰ Det er ikke på grunn av respekt for andres tabuer, men av frykt for represalier, sier han.

Frykt og respekt for religiøse tabuer representerer to måter å forholde seg til religiøse tabuer på. Faren ved brudd på et tabu gjelder i prinsippet kun den sosiale gruppen hvor tabuet er legitimert, derfor er frykten for å bryte andres tabuer knyttet til andre fenomener, som for eksempel frykten for å bli utsatt for vold. Respekt for andres tabuer er et mer interessant og flertydig begrep i debatten om muhammedtegningene.

Multikulturalisme

En respekt for andres tabuer er et uttrykk for multikulturalisme, og konfrontering av tabuer kan sees i sammenheng med oppgjøret med kulturalismen. Kulturalisme bygger på ideen om at individer determineres, og er uløselig knyttet til sin kultur. Individets kulturelle verdier må respekteres fordi individet ikke selv har valgt sin kultur. I praksis innebærer denne ideen at ingen kulturer kan utsettes for kritikk dersom kritikken rammer dens verdier eller tabuer.

⁵⁰ Sammendrag av saken mot *Magazinet* 27.04.2006, <http://www.pfu.no/case.php?id=1723> 14.02.2012

Ideen om multikulturalisme oppstod i forbindelse med amerikansk innvandringspolitikk på 1910-tallet, som et alternativ til teorier om “melting pot” og assimilering. Mens assimilering handler om at de nye kulturene må vike for den gamle, handler “melting pot” teorien om at alle kulturene interagerer med hverandre og tilsammen utgjør en ny kultur. Dette er utgangspunktet for begrepet interkulturalitet. Tilhengerne av multikulturalisme derimot hevder at det er positivt at innvandrer kulturer beholder sin egenart i det nye samfunnet, hvilket blant annet er utgangspunkt for loven om religionsfrihet. Multikulturalismens ide er at det skal være fullt mulig for flere kulturer å eksistere fredelig side om side.

Multikulturalisme henger sammen med kulturel relativisme og har blitt kritisert for å være “problematisk i den utstrekning den måtte medføre ekstrem nøytralisme og moralsk handlingslammelse. En helt reservasjonsløs kulturel relativistisk holdning ville føre til at man overså akkurat den intoleranse, etnosentrisme og rasisme som man i utgangspunktet hadde tatt avstand fra.”⁵¹ Det vil si hvis man unnskylder eller forklarer alle aspekter ved folks atferd med bakgrunn i deres kultur, kan man komme til å forsvare aspekter som motstrider den kulturen man selv lever i, og slik kan det oppstå et kulturkrasj i samfunnet. En klassisk multikulturalisme-debatt i mange europeiske land er debatten om hijab og omskjæring av kvinner og unge gutter. Spørsmålet er hvem som skal bøye seg, den offisielle kulturen eller den “nye”. Svaret avhenger hvilken forestilling man har om individet og individuelle rettigheter versus kollektive rettigheter og nytteverdi.

Blasfemi

I betydning gudsbespottelse er blasfemi et av de eldste formene for tabubrudd, og ble i eldre tider straffet med døden eller “forutgått lemlestelse”. I 1902 ble blasfemi grunnfestet i den norske straffeloven paragraf 142, med straff i form av bøter eller inntil 6 måneders fengsel. Formålet med loven var “å verne om den fri trosutøvelse, den enkeltes religiøse følelse og en religions grunnleggende forestilling om det som er hellig.”⁵² Blasfemianklager brukes generelt til å hindre former for religionskritikk, for eksempel satire, slik som anklagene mot muhammedtegningene. Blasfemi er en anklage som alltid kommer fra et religiøst perspektiv, for mennesker som ikke tror på Gud er blasfemi et ikke-eksisterende fenomen. Ved legitimering av blasfemi henvises det gjerne til ytringsfrihet.

⁵¹ Kulturel relativisme, store norske leksikon, <http://snl.no/kulturelrelativisme> 13.02.2012

⁵² Blasfemi, store norske leksikon. <http://snl.no/blasfemi> 29.01.2012

I 1934 ble dikteren Arnulf Øverland tiltalt for blasfemi, men frikjent. Dette var siste gang noen har blitt tiltalt for blasfemi i Norge. Sist gang noen ble dømt for blasfemi var i 1912, paragrafen var altså kun i bruk i 10 år. Allerede i 1989 foreslo Carl I Hagen i et privatforslag å oppheve blasfemiparagrafen⁵³, men ikke før i 2004 foreslo Bondevik regjeringen II å oppheve den⁵⁴. I de påfølgende årene ble forslaget debattert frem til Stoltenberg Regjeringen i 2008 endelig la frem forslag om å fjerne den og samtidig utvide rasismeparagrafen til å gjelde ”angrep på religion eller livssyn.”⁵⁵ Også dette forslaget ble møtt med store protester og rasismeparagrafen ble til slutt stående, mens blasfemiparagrafen ble endret som planlagt. Da muhammetsaken pågikk i Norge, var den en såkalt sovende paragraf og *Magazinet* ble frikjent for både blasfemianklager og brudd på god presseetikk. Blasfemianklager henger ofte sammen med anklager(e)s opplevde krenkelse. I min undersøkelse forsøker jeg å knytte sammen krenkelse, tabubrudd og negativ latter. I den avsluttende delen av analysen retter jeg søkelys på forskjellen mellom personlig og religiøs krenkelse.

Menneskerettigheter

Både blasfemi og multikulturalisme er uttrykk for *respekt* i ordets strengeste forstand. Ifølge store norske leksikon er respekt synonymt med ”ærbødighet, aktelse; frykt; anseelse, autoritet”⁵⁶. Ordet kommer av latinsk *respectare* som betyr å se tilbake på, det vil si ta hensyn til noe annet. I min undersøkelse kommer respekt til å bli gitt forskjellige betydninger. En ting er å respektere individer, en annen ting er å respektere grupper. Mens blasfemi og multikulturalisme handler om rettigheter for en gruppe, tar ulike menneskerettighets-konvensjoner for seg rettigheter som skal gjelde for alle individer. I Norge er rettighetene nedfelt i *Menneskerettsloven* fra 1999, som fra 2005 omfatter *Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen*. Konvensjonen bygger på FNs menneskerettighetserklæring fra 1948, som ble vedtatt av 48 land og deretter vedtatt av Europarådet i 1950. Ratifisering av konvensjonen er en forutsetning for et land som ønsker å bli medlem og i alt har 47 land skrevet under.⁵⁷ Konvensjonen overvåkes og fungerer også

⁵³ Austenå 2011, side 273

⁵⁴ Austenå 2011, side 280

⁵⁵ ”Regjeringen vil fjerne blasfemiparagrafen”

<http://www.dagbladet.no/2008/12/19/nyheter/rasisme/politikk/innenriks/4097963/> 14.05.2012

⁵⁶ Respekt, store norske leksikon, <http://snl.no/respekt> 23.04.2012

⁵⁷ Alle europeiske land bortsett fra Hviterussland, og 20 land utenfor EU,

<http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/europaradet/fakta.html?id=578548> 16.04.2012

som dømmende makt i *Den europeiske menneskerettighetsdomstolen*.

Ytringsfrihet og religionsfrihet er eksempler på universelle rettigheter. Ytringsfrihet handler om at man skal kunne si det man vil, mens religionsfrihet handler om at man har frihet til å velge sin religion. Religionsfrihet innebærer også valget om ikke å tilhøre noen religion. I tråd med forestillingen om multikulturalisme har det i senere tid blitt hevdet at religionsfrihet handler om at man skal kunne utøve sin religion selv om utøvelsen er i strid med offentlig lov og regler. Det er ofte denne tolkningen av religionsfrihet som er utgangspunkt for debatter om religionens plass i samfunnet. I den sammenheng har det også blitt hevdet av religionen skal unndras kritikk og latterliggjøring. Dette kommer til å diskuteres ytterligere i analysekapittelet.

I analysen knytter jeg teorien til min empiri. Diskursteorien som jeg gjennomgår i neste kapittel gir grunnlag for hvordan jeg går frem når jeg analyserer empirien. Diskurs kan i denne oppgaven brukes som forklaringsmodell for ulike holdninger til forholdet mellom humor, tabu og andre teoretiske begreper.

3 Diskurs som teori og metode

Diskurs kommer av det latinske ordet *discursus*, som betyr å løpe frem og tilbake. Satt inn i en sosial sammenheng hentyder begrepet til kommunikasjon. Teoretikere deler seg ofte når det gjelder spørsmål om all kommunikasjon er diskursiv eller om det finnes sosial kommunikasjon uavhengig den diskursive formasjon. Dette er et begrep hentet fra Michel Foucault som innebærer en samling av flere diskurser som opererer i samme området, og Norman Fairclough kaller dette for en diskursorden.⁵⁸

Foucault knytter diskurs til makt og kunnskap, og at de to er gjensidig avhengig av hverandre. Diskurs blir her definert som bestemte måter å tenke, handle og snakke på, en slags legitim tale, knyttet til både tid og sted, og som determinerende for all kommunikasjon. Kritikere av Foucault mener at han fratrer subjektet makt. Kritikken går på at han antar at det er diskursen som taler istedenfor subjektet, med andre ord at mennesket er underlagt den overordnede maktstrukturen. "Diskursteori sikter mot en forståelse av det sosiale som en diskursiv konstruksjon, hvor alle sosiale fenomener i prinsippet kan analyseres med diskursanalytiske redskaper."⁵⁹ Denne forståelsen innebærer en antagelse av at det sosiale blir konstruert gjennom bestemte måter å snakke på. En slik forståelse ligger til grunn for den post-strukturalistiske tanken om at samfunnet, så vel som menneskets identitet, er konstruert.

I neste avsnitt følger jeg opp denne tankegangen med utgangspunkt i de politiske teoretikerne Ernesto Laclau og Chantal Mouffes teori presentert i Marianne Winther Jørgensen og Louise Phillips *Diskursanalyse som teori og metode* fra 1999. Jørgensen og Phillips tar utgangspunkt i Laclau og Mouffes *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a radical Democratic Politics* fra 1985. Jeg har ikke klart å få tak i denne boken selv, derfor forholder jeg meg til Jørgensen og Phillips sitater og tolkninger av denne. Da jeg var utenlands en periode måtte jeg benytte meg av den engelske versjonen fra 2002. Alle sitatene er oversatt selv, fra både dansk og engelsk. Laclau og Mouffe viderefører Foucaults deterministiske diskursteori og tilfører noen nye konsepter som jeg bruker i min diskursanalyse. Underveis belegges teorien med eksempler fra oppgavens tematikk og analysegrunnlag.

⁵⁸ Jørgensen & Phillips 1999, side 69-70

⁵⁹ Jørgensen & Phillips 1999, side 34

3.1 Noen diskursteoretiske begreper

Jørgensen og Phillips presenterer Chantal og Mouffes diskursteori i forbindelse med deres definisjon på *artikulasjon*. Dette er et gjennomgående begrep i diskursanalysen.

Vi kaller artikulasjon enhver praksis som etablerer en relasjon mellom elementer slik at deres identitet modifiseres som et resultat av den artikulatoriske praksis. Den strukturerte totaliteten som er resultatet av den artikulatoriske praksis, kaller vi for diskurs. De forskjellige posisjonene, i den grad de fremstår som artikulert innenfor en diskurs, kaller vi momenter. Derimot, kaller vi elementer enhver forskjellighet som ikke er diskursivt artikulert. (Laclau og Mouffe 1985, side 110)⁶⁰

Diskurser kommer altså til uttrykk gjennom artikulasjon, og det er ved å undersøke artikulasjonene, altså sammenkjedning av elementer til en enhet, at man kan identifisere en diskurs. Diskursens hensikt er å gi mening til tegn gjennom tegnenes relasjon til hverandre. “En diskurs forstås som fiksering av mening innenfor et bestemt domene. Alle tegn i en diskurs er momenter.”⁶¹ *Moment* er det første konseptet Laclau og Mouffe tilfører diskursteori, det andre er *nodalpunkt* og de to henger tett sammen. “Nodalpunkt er et privilegert tegn som de andre tegn ordnes omkring og får deres betydning i forhold til.”⁶² Fordi alle momenter får deres betydning i forhold til et bestemt nodalpunkt som varierer fra diskurs til diskurs, kan tegnene få ulike betydninger i ulike diskurser. De betydningene en diskurs velger å overse, tilhører det *diskursive felt* og utgjør et “reservoar for overskuddet av mening produsert av den artikulerende praksis”⁶³. Selv om diskursene utelukker noen betydninger, klarer den aldri å helt løsrive seg fra dem, “fordi en diskurs alltid er konstituert i relasjon til noe utenfor”⁶⁴. For å forklare hvorfor diskursen noen ganger ikke klarer å fikse eller fastslå en betydning introduserer Laclau og Mouffe konseptet element. “Elementer er de tegn hvis mening ikke har blitt fiksert; tegn som har flere, potensielle meninger.”⁶⁵ Elementer kan kun bli et moment gjennom lukning, det vil si når diskursen tillegger den en bestemt betydning.

Diskursen strever mot å fjerne alle flertydigheter ved å gjøre elementene til momenter gjennom lukning. Men denne bestrebelsen lykkes aldri helt, fordi de betydningsmuligheter, som diskursen fortrenger til det diskursive felt, alltid truer med å

⁶⁰ Jørgensen & Phillips 2002, side 26

⁶¹ Ibid.

⁶² Jørgensen & Phillips 1999, side 37

⁶³ Jørgensen & Phillips 2002, side 26

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Jørgensen & Phillips 2002, side 27

destabilisere entydigheten. Alle momenter forblir derfor potensielt flertydige, det vil si at momentene alltid potensielt er elementer. (Laclau og Mouffe 1985, side 110)⁶⁶

Moment, nodalpunkt, element og diskursivt felt er teoretiske verktøy som kan brukes når man identifiserer en diskurs, og jo flere konsepter man tar i bruk, jo flere konsepter behøver man for å forklare sammenhengen mellom dem. Ofte er nodalpunktene tegn som vi forbinder med noe positivt, for eksempel ytringsfrihet og respekt, som er gjennomgående i min oppgave. En diskurs' nodalpunkt er gjerne et moment i en annen diskurs. Laclau og Mouffe kaller dette for flytende betegner. "Flytende betegner er de tegn, som forskjellig diskurser kjemper om å innholdsutfylle på nettopp deres måte."⁶⁷ Når forskjellige diskurser gir ulike betydninger til samme tegn foregår det en diskursiv kamp, og vi kan kalle den samlede mengde diskursive praksiser for en *diskursiv orden*. Forholdet mellom *antagonisme* og *hegemoni* kommer til uttrykk i diskursens orden. "Antagonisme er åpen konflikt mellom de forskjellige diskursene i en bestemt diskursorden, og hegemoni er oppløsningen av konflikten gjennom forskyvning av grensene diskursene imellom."⁶⁸ Målet for den diskursive kampen er å oppnå hegemoni. Dette er et begrep Laclau og Mouffe tar fra Antonio Gramscis marxistisk inspirerte teorier. Hegemoni henviser til "den herskende konsensus i samfunnet"⁶⁹. Et annet og mer brukt ord for konsensus i diskursteori er intersubjektivitet, det vil si at flere er enig eller kommer frem til det samme. Diskursens mål er dermed total intersubjektivitet. Et mål på om det foregår intersubjektivitet i diskursordenen er forekomsten av intertekstualitet.

3.1.1 Intertekstualitet

I debatten om muhammedtegnene handler den diskursive kampen blant annet om ytringsfrihetens grenser, og begrepet ytringsfrihet gis en mengde ulike betydninger. Hvis en betydning fra én diskurs påvirker og forandrer betydningen i en annen diskurs, foregår det en interdiskursivitet, som kommer av Bakhtins begrep om intertekstualitet eller samspill mellom tekster. Eksplisitt intertekstualitet forgår når tekster direkte refererer eller siterer andre tekster, hvilket er gjennomgående for min undersøkelse som nettopp tar for seg tekster som referer til en bestemt tekst (nærmere bestemt Flemming Roses "Muhammeds ansigt", *Jyllands-Posten* 30.09.2005). "Intertekstualitet er tilstedeværelsen av elementer fra andre

⁶⁶ Jørgensen & Phillips 2002, side 39 og side 28

⁶⁷ Jørgensen & Phillips 1999, side 39

⁶⁸ Jørgensen & Phillips 1999, side 69

⁶⁹ Jørgensen & Phillips 1999, side 43

tekster og derfor potensielt andre stemmer en forfatterens egen.”⁷⁰ Interdiskursivitet er en form for implisitt intertekstualitet ved at det som utveksles er tekstnormer, uttrykksmåter, tematikk eller andre sjangermessige trekk.⁷¹ Interdiskursivitet foregår også når flere diskursordener gjør seg gjeldende på samme sted. “Artikuleringen av forskjellige diskurser innenfor og på tvers av grensene mellom forskjellige diskursordener er et uttrykk for interdiskursivitet.”⁷² Eksempel er bruken av religiøse metaforer i en vitenskapelig tekst, vitenskapelig argumentasjon i en medietekst, eller bruk av humor utenfor humorens arena. Denne formen for interdiskursivitet er høyst aktuell i debatten om muhammedtegningene.

3.1.2 Subjektposisjon

Når det gjelder teori om diskursens ideologiske påvirkning på subjekter eller mottakere av tekst, kan det belyses ved hjelp av begrepene interpellasjon og subjektposisjoner.

“Interpellasjon betegner den prosess, hvorved språket konstruerer en sosial posisjon for individet og dermed gjør det til et ideologisk subjekt. Ved å akseptere rollen som tekstens mottaker tilslutter vi oss den subjektposisjon som interpelleringen har skapt.”⁷³ Det som i praksis skjer, er at teksten påvirker oss til å mene noe. Dette gjelder spesielt medietekster, som ofte har et underliggende budskap. Alle tekster representerer også en diskurs, dermed ligger diskursens makt i dens meningsdannelse og overtalelsesevne. Ifølge Laclau og Mouffe er subjektposisjon et sted man kan være politisk fra.⁷⁴ Laclau og Mouffe knytter i korte trekk diskurs til meningsdannelse, hvor det sosiale utgjør et overskudd av mening, altså flere tolkninger av et tegn, men hvor enhver tolkning eller betydningstilskrivelse er underlagt en diskurs. I denne oppgave brukes diskurs som en samlebetegnelse for måter å argumentere og posisjonere seg i debatten på, innenfor en bestemt tematik. Dette foregår både bevisst eller ubevisst, det vil si at diskursen både konstruerer og konstitueres av subjektene eller aktørene og den sosiale praksis. I neste avsnitt viser jeg hvordan man kan skille mellom diskursiv og sosial praksis, hvor mennesket gis evne til å forandre samfunnet. Dette er utgangspunktet for Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse, som representerer motsatsen til Laclau og Mouffes diskursteori. Laclau og Mouffe hevder i likhet med Foucault at subjektet er underlagt diskursen, mens Fairclough mener subjektet kan forandre diskursen.

⁷⁰ Fairclough 2007, side 218

⁷¹ Hitching, Nilsen, Veum 2011, side 82

⁷² Jørgensen & Phillips 1999, side 84

⁷³ Jørgensen & Phillips 1999, side 25

⁷⁴ Andersen 1999, side 105

3.2 Kritisk diskursanalyse

Ifølge Norman Fairclough er formålet med kritisk diskursanalyse å “bidra til utviklingen og spredningen av kritisk bevissthet omkring språk som en faktor for dominerings”⁷⁵, det vil si å avdekke diskursens makt. Til forskjell fra Foucault skiller han mellom sosial og diskursiv praksis, hvor disse står i et dialektisk forhold til hverandre og slik kan skape forandring. Fairclough forsøker i sin nyansering av Foucault samtidig å gjøre diskursteori til en praktisk anvendbar metode, hvilket jeg benytter meg av i det videre arbeid. Fairclough foreslår å kombinere diskursanalyse med andre former for analyse, og slik oppstår blant annet tekstbasert diskursanalyse, som er den metoden jeg benytter meg av. Diskursanalysens fokus svinger ifølge Fairclough mellom to dimensjoner.⁷⁶ Den første er den kommunikative begivenhet, eller tilfelle av språkbruk, det vil si teksten (eventuelt bildet). Teksten analyseres videre i tre nivå; selve teksten, diskursiv praksis, og sosial praksis, også kalt det ikke-diskursive, i den grad det finnes. Den andre dimensjonen for kritisk diskursanalyse er diskursordenen, det vil si summen av diskurstyper, eller diskurs + sjanger⁷⁷, og forholdet mellom sosial praksis og diskursiv praksis. Media er et eksempel på en diskursorden fordi den består av ulike diskurser og sjangere, for eksempel artikkel, intervju, reklame og så videre. I tillegg publiseres det tekster fra andre diskursordener, som den akademiske og den politiske, og dette i seg selv bidrar også til forandring.

I boken *Textual analysis for social research* presenterer Fairclough en fem-steps metode for hvordan en kan jobbe kritisk med tekster, basert på Bahaskar 1986⁷⁸. Dette kan sees som en overordnet metode for hele undersøkelsen, fra start til slutt:

- 1) Fokuser på et sosial problem som har et semiotisk aspekt.
- 2) Identifiser hinder for at problemet takles gjennom analyse av a) nettverk av praksiser, b) forholdet til andre element og c) selve diskursen.
- 3) Vurder om den sosiale orden på en måte trenger problemet... Om de som tjener mest på måten det sosiale liv nå er organisert har noen interesse av å beholde problemet.
- 4) Identifiser mulige veier forbi hindrene (komplementer steg 2) se etter urealiserte muligheter for forandring på den måten det sosiale livet nå er organisert.
- 5) Reflekter kritisk på analysen.

⁷⁵ Fairclough 1995b, side 186

⁷⁶ Fairclough 2007, side 3

⁷⁷ Jørgensen & Phillips 1999, side 80

⁷⁸ Fairclough 2007, side 209-210

Man kan si at debatten om muhammedtegningene er et sosialt problem. Steg tre er et interessant steg i denne sammenhengen. Spørsmålet om den sosiale orden har nytte av problemet med selvsensur i forhold til islam, kan være kontroversielt å stille. Jeg undersøker i første omgang om diskursene tjener på problemet.

3.2.1 Tekstbasert diskursanalyse

Fordelen med tekstanalyse er at man kan få tak i avsenders gjennomtenkte og bearbeidede mening og ikke deres spontane kommentarer. Dette gjør det mulig for avsenderne å fremme et bestemt synspunkt, og det er dette som er interessant for meg å finne ut, fordi det er disse synspunktene som sirkulerer og påvirker diskursene og potensielt samfunnet. Tekst som analyseobjekt kan knyttes til den lingvistiske vending på 1970-tallet, med utgangspunkt i Foucault og hans vektlegging av tekster som meningsskapende artefakter når det gjelder produksjon og reproduksjon av tankemåter, kunnskap og viten i samfunnet⁷⁹. Ettersom tekst og samfunn gjensidig påvirker hverandre, kan man gjennom å si noe om teksten også si noe om samfunnet. Dette er det overordnede formålet med tekstbasert diskursanalyse.

Selve teksten analyseres som sagt på tre nivå. I følge Fairclough analyseres teksten først, nærmere bestemt dens egenskaper, setningsbygning og innhold. På det andre nivået leter man etter hvilke diskursive praksiser tekstens produksjon og konsumpsjon bygger på. Det innebærer at jeg både analyserer den konteksten forfatteren befinner seg i, og hvilken kontekst teksten blir konsumert i, altså hvilke lesere er det snakk om. Det tredje nivået er sosial praksis eller kulturkontekst, som er de overordnede økonomiske, politiske eller ideologiske rammene for teksten. Fairclough har blitt kritisert for ikke å klart avgrense skillet mellom diskursiv og sosial praksis. Muhammedtegningene er et godt eksempel på dette problemet fordi tekstens produksjon helt tydelig bygger på tekstens kulturkontekst, Roses kommentar til dagens samfunn. De to nivåene av kontekst, kan ikke skilles i en analyse og derfor er det nødvendig for meg å finne en annen måte å gjøre det på. Fairclough kritiseres også for å hevde at mens diskursiv praksis *fortolkes*, så *beskrives* tekstene. Hitching, Nilsen og Veum (2011) poengterer at det ikke er mulig å kun beskrive en tekst, og vektlegger fortolkning som en del av analysen på alle nivåer. I Hitching, Nilsen og Veums diskursanalyse analyseres de tre nivåene i en annen rekkefølge, noe Fairclough også påpeker

⁷⁹ Hitching, Nilsen, Veum 2011, side 30

er mulig “valget (av rekkefølge) avhenger analysens formål og vektlegging”⁸⁰.

Aslaug Veum presenterer i sin fremstilling av diakron diskursanalyse (del 2 i Hitching, Nilsen og Veum 2011) en revidert utgave av Faircloughs modell som jeg finner mer fruktbar for min undersøkelse. I denne modellen undersøkes først den historiske kulturkonteksten, det vil si kontekst på makronivå og sosiale praksiser. Å analysere kontekst på makronivå betyr å gjøre greie for hvordan samfunnet teksten befinner seg i ser ut på det gitte tidspunkt. Jeg analyserer tekster fra både norske og danske medier. Det betyr at jeg har to forskjellige kulturkontekster, jeg velger derfor å dele hele analysen i to deler slik at denne delen av analysen naturlig følger med videre. På dette nivået undersøkes også sosiale forhold for fortolkning, som ikke nødvendigvis er de samme forholdene som teksten produseres i hvis den leses i en annen kulturkontekst.

Neste steg dreier seg om selve teksten. Jeg ønsker å finne diskursens momenter og nodalpunkter, og legger ikke vekt på å gjøre en lingvistisk analyse. Jeg siterer utsagn fra den gitte teksten som jeg mener det er fruktbart å analysere, som artikuleringer av den bestemte diskursen de representerer. Underveis kommenterer jeg utsagnene i forhold til undersøkelsens teori og tematikk. Jeg diskuterer også diskursens virkning, det vil si de underliggende meningene eller skjulte hensiktene og forholdet mellom interpellasjon og artikulasjon. I analysen inngår en kort bildeanalyse av muhammedtegningene med fokus på humor og tabu. Dette er en kompleks utfordring fordi alle kan tolke et bilde forskjellig. Det var nettopp ulike måter å tolke tegningene på som førte til så mange forskjellige meninger. Her kan man skille mellom denotasjon og konnotasjon. “Bildets denotasjon er den umiddelbare forståelsen av hva som er avbildet.”⁸¹ Et bilde har stort sett kun en denotasjon, mens den kan ha ulike konnotasjoner, det vil si “kulturelt betingete tilleggsbetydninger”⁸². Den mest omstridte tegningen, Muhammed med en bombe i turbanen av Kurt Westergaard, ble gitt en mengde ulike betydninger i debatten. De ulike konnotasjonene er gjerne knyttet til en bestemt diskurs. På den måten er diskurs ikke bare en måte å snakke på, men også en måte å se eller oppleve noe på.

Tekstens tredje analysenivå er den situasjonelle konteksten, det vil si når, hvor og av hvem

⁸⁰ Fairclough 1992, side 231

⁸¹ Hågvar 2007, side 68

⁸² Ibid.

teksten ble produsert og konsumert. Ettersom flere av tekstene jeg analyserer, er tilgjengelige på internett og dermed for lesere over hele verden, kan jeg ikke si noe konkret om hvem som mottar budskapet. Det jeg kan si noe om, er hvilke subjektposisjoner avsenderne tilbyr mottagerne. Det vil si hvilke muligheter leseren har til å posisjonere seg i diskursen, ut ifra den interpellasjonen som foregår. Jeg kan også si noe om hvilken sammenheng teksten ble produsert i. En tredje form for kontekst er den tekstuelle kontekst eller intertekstualitet. Her undersøkes tekstens *kotekst*, det vil si hvilke andre tekster den aktuelle teksten omgir seg med. I tillegg til at en avisartikkel må sees i et forhold til resten av avisen, må den også sees i forhold til tekster utenfor avisen. I min undersøkelse er det et poeng å bruke tekster som henviser til hverandre, så noen eksplisitt vurdering av dette er ikke alltid nødvendig. De tre stegene er i praksis vanskelige å avgrense, jeg velger derfor å ikke gjøre det eksplisitt når jeg analyserer. Målet er å få med alle nivåene og forhold som påvirker diskursen. Deler av diskursanalysen, nærmere bestemt tekstenes produksjonsanalyse, gjøres allerede i kapittel 4 når jeg presenterer materialet mitt.

Diskursanalysens overordnede mål er å se på hvordan diskursene bidrar til samfunnsforandring eller forandring av sosiale og diskursive praksiser. Dette foregår gjennom den diskursive kampen for å oppnå hegemoni. Flere av tekstene henviser til hverandre og andre tekster, det vil si at det foregår en eksplisitt intertekstualitet, eller tekstsamspill. I tillegg foregår det en implisitt intertekstualitet også kalt interdiskursivitet, det vil si et samspill mellom diskurser og diskursordener. I tredje del av analysekapittelet analyserer jeg diskursene samlet, og undersøker diskursenes hegemoni- og forandringspotensial. Min diskursanalyse handler i korte trekk om å identifisere hvilke diskurser som kjemper om å gjøre seg gjeldende i debatten, og hvordan diskursene gir mening til de ulike begrepene i debatten og fenomenene jeg velger å undersøke. Tekstutvalget er en del av analysen.

3.2.2 Å finne fruktbare tekster

Før jeg utarbeidet min problemstilling, leste jeg meg opp på det som var skrevet om muhammedtegningene i Norge. Da jeg skulle finne materiale, søkte jeg spesifikt på ordene som jeg mente var fraværende i debatten, altså humor og tabu. Dette søket foregikk i artikkelsøkemotoren A-tekst via biblioteket på Høgskolen i Telemark, og den tilsvarende danske søkemotoren Infomedia, som jeg fikk tidsavgrenset tilgang til via mailkontakt. For å kunne sammenligne resultatene fra de to landene valgte jeg å avgrense hovedsøket til

perioden fra 30.09.2005 til 30.09.2010. I ettertid søkte jeg også etter nyere tekster ettersom debatten fremdeles pågår.

Jeg oppdaget at det var stor forskjell på norske og danske søkeresultater.

Muhammedtegningene gir 3262 treff i A-tekst, og hele 22100 i Infomedia. Om dette kommer av det faktum at publisering av tegningene i utgangspunktet var en dansk hendelse, eller om de to søkemotorene rett og slett ikke kan sammenlignes i omfang, er jeg imidlertid ikke helt sikker på. Ved å søke på ulike kombinasjoner av ord har jeg fått en oversikt over hvilke emner som berører debatten og om emnene forekommer like ofte i de to landene.

Kombinasjonene ”muhammed tegningene” + ”ytringsfrihet” gir 819 treff på A-tekst og 5777 på Infomedia. Forholdsmessig utgjør dette i begge landene cirka en fjerdedel av alle tekstene om muhammedtegningene.

Når det gjelder min tematikk om humor og tabu, har det vært mindre tekster å ta av.

Kombinasjonen ”muhammed tegningene” + ”humor” gir kun 67 treff i A-tekst, mens tilsvarende kombinasjon i Infomedia gir 349 treff. Kombinasjonene ”muhammed tegningene” + ”tabu” gir enda mindre resultat, kun 26 treff i A-tekst og ingen resultater i Infomedia. Med alle tre søkeordene, ”muhammed tegningene” + ”humor” + ”tabu” dukker kun 3 treff opp i A-tekst. Det er ofte de samme tekstene som blir gjengitt så det reelle søkeresultatet på tekster som tar for seg humor og muhammedtegningene er generelt lavt. Dette har gitt liv til hypotesen om at forholdet mellom humor og tabu har vært mer eller mindre utelatt i debatten. Min hypoteseutviklingsmetode er med andre ord abduktiv, det vil si at jeg ”starter med noen observerte fenomener eller forekomster som man prøver å finne forklaring på”⁸³.

Når jeg deretter skulle velge ut tekster, gjennomførte jeg først en pilotstudie. Det vil si at jeg leste noen av de tekstene som dukket opp flest ganger i mine søk, for å kartlegge hvilke diskurser og hvilke nodalpunkter som preger debatten. For å gjøre et utvalg av artiklene valgte jeg de som setter ting mest på spissen, og de som kommer med de mest kontroversielle uttalelsene fordi de tilsammen representerer ytterpunktene i debatten. Jeg har forsøkt å finne frem til de mest legitime stemmene, altså noen som representerer mediet sitt på en best mulig måte. For eksempel lederen for et trossamfunn, redaktøren for en avis, anerkjente forskere, eller kjente politikere. Selv om det ikke nødvendigvis er disse personene som sitter med de

⁸³ Hitching, Nilsen, Veum 2011, side 18

beste argumentene, er det de argumentene som sirkulerer mest, og som derfor kan påvirke den diskursive praksis og dermed samfunnet. Skal man bidra til forandring, må man få sin stemme hørt. En måte å finne frem til tilfeller hvor noens argument er blitt hørt, er i en fortløpende debatt i media hvor ulike representanter kommenterer hverandre. Jeg har i stor grad forsøkt å finne slike tilfeller, slik at kildematerialet jeg presenterer ikke står alene, men i en tydelig sammenheng. I noen tilfeller søkte jeg spesifikt etter en tekst som det henvises til, for å få tak i primærkilden til siterte utsagn. Selv om ikke alle tekster eksplisitt hentyder til en annen tekst, står alle tekster i et mer eller mindre grad i et forhold til hverandre. Det kan derfor ofte være tilfelle at jeg setter tekster som ikke direkte snakker sammen opp imot hverandre. Ettersom jeg behandler tekster fra to land, har jeg forsøkt å finne samsvarende stemmer i de to landene, eller uttalelser fra personer i tilsvarende stillinger.

Mange av tekstene jeg fant, både i Norge og Danmark, dreide seg om det samme, og jeg observerte en tydelig diskurs som preger medietekster. Felles for alle medietekstene er at de representerer en offentlig diskurs og ikke nødvendigvis meningen til den vanlige mann i gaten, med mindre man inkluderer leserinnlegg, hvilket jeg ikke har gjort. Her har jeg måttet tenke over hva som betyr noe for min undersøkelse. Ettersom mitt formål har vært å undersøke debatten i media, er det riktig valg, selv om jeg kunne tenke meg å vite hva folk flest synes om tegningene. Hadde jeg hatt tid og penger kunne det vært interessant å gjort en kvantitativ spørreundersøkelse av folks respons på tegningene: Synes folk de er morsomme?, synes folk de er krenkende?, synes folk det er greit å bryte religiøse tabuer?, og så videre. Denne informasjonen er heldigvis forsøkt innhentet allerede, så til en viss grad kan jeg basere meg på tidligere funn om folks reaksjoner, for eksempel TNS gallup-undersøkelsen fra april 2006⁸⁴. Jeg har inntrykk av at funnene fra gallup tilsvarende den variasjonen i debatten jeg har funnet i mitt materiale. Tekstene jeg har analysert, er skrevet av folk med veldig forskjellig bakgrunn, og jeg tror derfor deres argumenter kan være representative for hvordan debatter også utenom media foregår.

3.2.3 Tilgjengelighet og utfordringer

Ettersom det dreier seg om en offentlig debatt, er kildemateriale lett tilgjengelig på nett og i store søkemotorer. Et raskt søk på Google Norge gir 258 000 treff på ”muhammed tegningene” hvilket er umulig å komme seg gjennom med den tidsrammen jeg har. Den

⁸⁴ http://pub.tv2.no/multimedia/TV2/archive/00248/TNS_Gallup_-_muslim_248757a.pdf 03.05.2012

største utfordringen i innhenting av materialet har derfor vært å begrense seg og velge bort artikler. Her har nodalpunkt og momenter fungert som et hjelpemiddel for å finne frem til hva jeg leter etter.

Ofte har det vært vanskelig å finne originalteksten, da medietekster veldig ofte referer til andre tekster og forfattere uten nødvendigvis å henvise til tid og sted. Dette gjelder spesielt når jeg leter etter en tekst av en bestemt person som har skrevet mye om saken. Når jeg etterhvert har funnet navn, dato og utgivelsessted på artikkelen jeg leter etter, har det vært mulig å finne den ved hjelp av databasenes søkefelt.

En annen utfordring man møter i arbeidet med andres tekster er problemet med tekstenes oppriktighet. Selv om de som skriver artikler, har muligheten til å tenke gjennom hvordan de ordlegger seg, er det ikke nødvendigvis slik at tekstene deres fremstår slik som de hadde tenkt. Dette problemet har jeg løst ved å forsøke å lese flere tekster skrevet av samme person. Det viste seg at mange skiftet mening etterhvert som saken utviklet seg. Jeg oppdaget også at mange som har henvist til muhammedtegnene, ikke har satt seg skikkelig inn i hva som egentlig foregikk, og dermed ikke gjenga forløpet nøyaktig. Det har derfor vært viktig for meg å finne troverdige oversiktssider over sakens hendelsesforløp, for slik å kunne vurdere kildene etter det. Innledningsvis i materialekapittelet oppsummerer jeg muhammedtegnenes historie.

Når det gjelder kategorisering av tekster, har det vært vanskelig å avgjøre hvordan jeg bør gjøre det for best mulig å få frem forskjeller og likheter i argumentasjonen. For det første har det vært vanskelig å avgjøre om tekstens avsender har vært imot eller for publiseringen av tegningene. For det andre har det vært vanskelig å avgjøre hvilken diskurs avsenderen representerer, fordi man i stor grad benytter seg av diskurshybriditet. Måten jeg har løst det på, er at jeg har plassert de ulike argumentene i henhold til den diskursen som er hyppigst artikulert i teksten. Det kan godt tenkes at flere av mine kilder ikke ville føle seg hjemme i denne kategoriseringen, men det har vært nødvendig å gjøre dette for å kunne få frem resultater, spesielt siden jeg har analysert og sammenlignet tekster og diskurser fra to land.

Diskursanalyse i seg selv byr på utfordringer nettopp fordi det ikke er en strengt avgrenset og ferdig utviklet metode. Jeg har gått mange runder med meg selv og min diskursteori for å komme frem til hvordan jeg skal gå frem. Blant annet måtte jeg begynne på analysen ganske

tidlig, slik at jeg kunne kartlegge hvordan det var mest hensiktsmessig for meg å jobbe. Jeg har også, som tidligere nevnt, hoppet mellom analysenivåene, utformet ulike hypoteser, og lest tekstene om igjen flere ganger, jamfør Hans Georg Gadamer's hermeneutiske sirkel. En forutsetning for å kunne bevege seg kontrollert fra del til helhet og fra helhet til del, er at man har et utgangspunkt for fortolkning. Dette utgangspunktet kaller Gadamer for fordommer eller forutsetninger for forståelse. Her kommer min rolle som forsker inn i analysen, og er avgjørende for hvordan den endelige diskursanalysen blir til.

3.3 Forskerrollen

Jeg har tidligere studert religionsvitenskap og tar erfaringene jeg har derfra med i undersøkelsen. Mitt religionsvitenskapelige ståsted er sosiologisk reduksjonisme, og det samme kan sies om mitt kulturvitenskapelige ståsted. Reduksjonisme innebærer i denne sammenhengen å anse religion og kultur som hovedsakelig sosiale fenomener. Dette samsvarer kanskje ikke med de oppfatningene av religion og kultur som jeg finner i materialet. Jeg forsøker å være nøytral i min vurdering og ikke skrive generaliserende eller nedsettende om noen. Etersom jeg hele tiden forholder meg til en bestemt teori, demper dette mine egne meninger. ”Det er ved å se verden gjennom en bestemt teori, at man kan fremmedgjøre seg fra noen av sine selvfølgheter og stille andre spørsmål til materialet.”⁸⁵

Det i så stor grad benytte seg av teori i oppgaven innebærer også en viss risiko. Hver gang jeg siterer en teoretiker, tar jeg et stykke tekst ut av sin kontekst og plasserer den inn i min egen. Det samme gjelder alle sitatene fra min empiri. Det vil si at teksten re-kontekstualiseres og delvis gis ny mening.⁸⁶ Den nye meningen er det jeg som skaper. Enhver beskrivelse av data vil være subjektiv, men jeg streber etter objektivitet ved å forstå heller enn å forklare. Det vil si at jeg benytter meg av intersubjektivitet, altså en felles forståelse for et fenomen. Denne gyldigheten øker ved at jeg refererer til flere teoretikere og en større mengde empiri som sier det samme.

3.3.1 Etske hensyn

Etersom jeg ikke benytter meg av intervjuer, private dokumenter eller andre førstehåndskilder, men offentlig tilgjengelige tekster, behøver jeg ikke ta stilling til personvern av mitt materiale. Likevel er jeg nødt til å ta noen etiske hensyn fordi debatten om

⁸⁵ Jørgensen og Phillips 1999, side 33

⁸⁶ Hitching, Nilsen, Veum 2011, side 85

muhammedtegningene har et sensitivt aspekt. For mange handler debatten om mer enn en samling tegninger, fordi noen av dem - eller den samlede mengden i seg selv - kan virke krenkende. På grunn av krisen som oppstod da tegningene først ble publisert noen år tilbake, kan de også ha en sterk symbolsk verdi og virkning ved å vekke gamle minner. Jeg hadde i første omgang ikke tenkt å gjengi tegningene, fordi jeg ikke følte noe behov for det. I analysekapittelet er tegningene som nevnt beskrevet hver for seg, og jeg anså først dette som tilstrekkelig illustrasjon. Da kapittelet ble diskutert på seminar var det derimot enighet om at leseren burde få se og bedømme dem etter selvsyn. Jeg velger derfor å gjengi dem som dokumentasjon på saken, og for å gjøre teksten mer leservennlig.

Ved å gjengi de tolv tegningene kan jeg potensielt fornærme motstandere av tegningene, men jeg har grunn til å tro at det ikke vil bli et problem, da masteravhandlingen ikke er et massemedium og publiseres i et heller lukket system. Dessuten er det faglig legitimt å forske på denne debatten. Min analyse viser at de negative reaksjonene på tegningene har sitt utspring i andre faktorer enn antallet ganger de er publisert i forskjellige sammenhenger. Selv om undersøkelsen min i utgangspunktet ikke har som mål å ta standpunkt i debatten for og imot publisering av tegningene, blir det underveis vanskelig å la være å mene noe om dette når jeg går gjennom de ulike argumentene i debatten.

3.3.2 Overføring og gyldighet

Denne oppgaven baserer seg på en vid tematikk som både avgrenses gjennom min problemstilling og gjennom mitt materiale. Mitt ønske er at resultatene skal kunne overføres til en større samfunnsmessig helhet. For eksempel at forholdet mellom humor, religion og religiøse tabuer i debatten om muhammedtegningene kan si noe om humor, religion og religiøse tabuer generelt i samfunnet. Det vil si generalisering av resultater. Diskursene jeg identifiserer, vil sannsynligvis også kunne lokaliseres i lignende debatter og i land som har tilsvarende samfunnsforhold. Når det gjelder kategorisering av diskurser og plassering av tekster i henhold til dem, er det jeg selv som navngir diskursene, men navngivelsen er ikke tilfeldig. Min fremgangsmåte er basert på de diskursteoretiske verktøyene jeg har presentert i dette kapittelet. For å produsere en gyldig oppgave må konklusjonene jeg trekker basere seg på funn som kommer frem i analysen av mitt materiale, og ikke egne betraktninger. I praksis betyr det at en annen forsker skal kunne komme frem til de samme konklusjonene, ut ifra samme eller lignende materiale. Det vil si undersøkelsens etterprøvbarehet.

4 Materialet

I dette kapittelet gir jeg en grundig presentasjon av mitt materiale. Tekstene jeg analyserer er hentet fra norske og danske medier i perioden fra 30. september 2005 til 2. september 2011, da jeg startet analysearbeidet. De fleste tekstene er hentet fra avisers papir- eller nettutgaver, men jeg analyserer også to videoklipp. Utvalget baserer seg på hvilke stemmer som er representative i debatten og relevante for undersøkelsen. Det vil si at jeg har valgt både tekster fra involverte parter i muhammedsaken og tekster som vektlegger fenomenene jeg undersøker, altså humor og tabu. I presentasjonen legger jeg vekt på mediets profil, deltagelse i debatten, og om muhammedtegningene har vært publisert i det gitte medium eller ikke. Sammen med presentasjon av avsenderne og artikkelens kontekst, utgjør dette første del av analysen. Jeg velger å skille mellom danske og norske tekster fordi de tilhører forskjellige kontekster. I innledningen til de to delene gir jeg en kort oppsummering av muhammedsaken i de to landene. Tilsammen analyserer jeg 21 tekster, elleve av tekstene er hentet fra danske medier og ti er hentet fra norske. Her er en kronologisk tekstoversikt. I analysen refererer jeg til avsendernes navn ved første henvisning og deretter til tallet foran.

- 1 - Flemming Rose - Muhammeds ansikt - Jyllands-Posten - 30.09.2005
- 2 - Ahmed Akkari - Vejen til samfundets undergang - Religion.dk - 16.10.2005
- 3 - Anders Fogh Rasmussen - Nytårstalen 2006 - DR - 31.12.2005
- 4 - Anders Giæver - Profetens sanne ansikt – VG - 12.01.2006
- 5 - Vebjørn Selbekk - Ytringsfrihet og drapstrusler – VG - 17.01.2006
- 6 - Håkon Gundersen og Lena Lindgren - Ytringskåtheten - Morgenbladet - 27.01.2006
- 7 - Jens Stoltenberg – Intervju: Gir Magazinet-sjef deler av skylden – VG - 07.02.2006
- 8 - Morten Rasmussen - Harmløs humor eller grov fornærmelse - Kristelig Dagblad - 08.02.2006
- 9 - Frederik Stjernfelt - Tolerance og respekt er ikke det samme - Weekendavisen - 10.02.2006
- 10 - Ehab Galal – Intervju: Muslimer er ikke uden humor - Jyllands-Posten - 13.02.2006
- 11 - Tøger Seidenfaden - Muhammed-tegningene: Kommentar - Politiken - 25.02.2006
- 12 - Basim Ghozlan - Tegninger eller provokasjoner - Islam.no - 09.06.2006
- 13 - Thomas Hylland Eriksen - En ny kulturradikalisme - Dagbladet - 16.09.2006
- 14 - Carsten Graabæk – Intervju: Satire med respekt - Urban - 23.10.2006
- 15 - Rieber Hansson - Respekt for respektløsheten - Bergens Tidende - 18.05.2007
- 16 - Dennis Meyerhoff - Afskaff blasfemiparagrafen - Avisen.dk - 19.02.2008
- 17 - Nils August Andresen - Snakk om Muhammed-dagen - Minerva - 20.05.2010

- 18 - Dennis Meyerhoff Brink - Muhammed og satiren - Avisen.dk - 29.09.2010
- 19 - Tøger Seidenfaden - <http://politiken.dk/poltv/nyheder/indland/ECE1071984/seidenfaden-muhammedtegningerne-var-ubegavede/> - 30.09.2010
- 20 - Vebjørn Selbekk - Snakker om ytringsfrihet - <http://vimeo.com/19710418> - 02.2011
- 21 - Thomas Hylland Eriksen m fl. - Uakseptable ytringer - Aftenposten - 22.08.2011

4.1 Muhammedsaken i Danmark

I de påfølgende ukene etter publisering 30. september 2005 ble muhammedtegningene diskutert i media, og både tegnere og *Jyllands-Postens* redaksjon mottok trusler per telefon og brev. 14. oktober demonstrerte over 3000 danske muslimer mot tegningene. 19. oktober sendte en rekke muslimske ambassadører i Danmark et klagebrev til regjeringen og ba dem ta avstand fra tegningene. Statsministeren svarte ambassadørene 21. oktober med henvisning til ytringsfriheten, og at han verken kunne eller ønsket å blande seg i pressens anliggende. Leder for *Det Islamiske Trossamfund* i Danmark Imam Ahmed Abu Laban og talsmann for gruppen Ahmed Akkari, produserte deretter et 43 siders dokument kalt *the Akkari-Laban dossier*, som de i november og desember samme år reiste rundt i den arabiske verden og viste frem. Dokumentet bestod av de tolv tegningene fra *Jyllands-Posten*, men også en mengde bilder som aldri har vært publisert og som heller ikke var av danske opprinnelse. Abu Laban bekrefter den 5. januar 2006 å stå bak diskreditering av Danmark i den arabiske verden, men bærer ikke ansvaret alene. Rasmussens avslag på å gå i dialog med de danske ambassadørene, kan ha blitt sett på som et avslag av muslimers tilstedeværelse i Danmark, og dermed ført til protester også utenfor landet.

Når det gjelder trykking av tegningene, valgte få andre danske aviser å trykke dem under første del av muhammedstriden. Ifølge en dansk undersøkelse utført mars 2006, hadde kun *Kristeligt Dagblad* gjengitt en av tegningene.⁸⁷ I februar 2008 pågrep danske PET tre menn som planla å ta livet av den meste omstridte tegneren, Kurt Westergaard. I etterkant av denne hendelsen besluttet elleve andre danske aviser å publisere karikaturene. Det samme skjedde i tiden etter 1. nyttårsdag 2010, da en dansk-somalier fysisk prøvde å ta liv av Westergaard i hans hjem. Westergaard står bak tegningen av Muhammed med en bombe i turbanen som har fått mye negativ oppmerksomhet fordi den, ifølge mange muslimer, kan tolkes som om alle muslimer er selvmordsbombere. I analysekapittelet skal jeg peke på flere mulige tolkninger.

⁸⁷ "143 aviser viser tegningene", <http://www.djh.dk/ejour/52/52Tegninger1.html> 09.02.2012

4.1.1 Flemming Rose, tekst 1

Det var *Jyllands-Postens* kulturredaktør Flemming Rose som fikk ansvaret for å skrive teksten til de tolv innsamlede tegningene. Rose har bodd store deler av livet i Russland og liker å sammenligne Danmark med Sovjetunionen. Han var Moskva-korrespondent for *Jyllands-Posten* fra 1999 og ble ansatt som kulturredaktør i Danmark 2004. Rose har gjennom hele sakens gang stått på sin rett til å publisere muhammedtegningene. Han representerer en tydelig ytringsfrihetsdiskurs. Selv om det ikke var Roses ide å publisere tegningene, er det stort sett han som blir spurt når man søker forklaring på dem. Dette resulterte fem år senere i boken *Tavshedens Tyranni* (2010), der Rose forsøker å oppklare motivasjonen bak, og nødvendigheten av tegningene. Boken til Rose har fungert som bakgrunnsmateriale for både problemstilling og analyse.

Morgenavisen *Jyllands-Posten* startet i 1871, og profilerer seg i dag som Danmarks Internasjonale avis. *Jyllands-Posten* ønsker å fremstå som et medium uavhengig av økonomisk, organisatorisk og partipolitisk innflytelse, men omtales som den mest Fogh-regjeringsvennlige av de store avisene i Danmark. *Jyllands-Posten* visjon er å skape mer viten og fremskritt gjennom det frie ord.⁸⁸ Avisen har et grunnleggende syn på ytringsfriheten som absolutt, men ønsker ellers ikke å fremme noe bestemt syn. I 2006 opprettet avisen en egen ytringsfrihetspris, som respons på muhammedsaken. Prisen er blitt gitt til “det radikale medlem av Folketinget Naser Khader” i 2006, og til den nederlandske forfatteren Ayaan Hirsi Ali i 2010.⁸⁹ Opplagstall for 2 halvår av 2010 var 106 717 på hverdager og 139 059 på søndager. Antall nettbrukere per april 2011 var 776 581. Antall artikler skrevet om saken er uvisst, ettersom avisens artikkeldatabase ikke er åpen for tilgang.

Sjefsredaktør ved publisering var Carsten Juste (2003-2008), som forsvarte tegningene, men senere beklaget overfor muslimer. 30. januar 2006 sier Juste i en artikkel at han beklager å utilsiktet ha krenket muslimske følelser, men unnskylder ikke å ha publisert tegningene.⁹⁰ Flemming Rose hadde dagen før sagt det samme i et intervju med tv-kanalen Al Jazeera.

Når det gjelder de tolv tegningene og deres muhammedtegninger, presenterer jeg dem ikke her, men i analysekapittelet.

⁸⁸ <http://jyllands-posten.org/> 26.04.2012

⁸⁹ <http://jyllands-posten.org/priser-og-legater/ytringsfrihetsprisen.php> 26.04.2012

⁹⁰ “Beklager tegningene”, *Dagbladet* 31.01.2006

4.1.2 Ahmed Akkari, tekst 2

16. oktober 2005 skrev Ahmed Akkari en kraftig anklage til muhammedtegningenes forsvarere, med overskriften “Veien til samfunnets undergang”. Avsender Akkari er opprinnelig fra Libanon. Han har predikert i muslimske menigheter i Århus og ble ofte omtalt som imam. Grunnen til denne oppfattelsen var at han ønsket å uttale seg på vegne av danske muslimer, og påvirke, deres holdninger til tegningene. Akkari representerer en tydelig religionsdiskurs, med jevnlig henvisninger til både profeten og gud i sine tekster. Tidligere var han talsmann for *Islamisk Trossamfund* i Danmark, men i mars 2006 ble han avsatt. Trossamfunnet har en tilhengerskare på kun et par tusen av de omtrent 200 000 danske muslimene i landet. Akkari hadde altså ikke grunnlag for å si at han representerte den muslimske befolkning i Danmark, enn si den muslimske befolkning overhodet.

Akkaris tekst er hentet fra nettstedet www.religion.dk, som eies og drives av den tros- og etikkfokuserede avisen *Kristeligt Dagblad*. Nettsiden sier om seg selv at de er “Danmarks største religionsportal med omkring 75.500 unikke brukere og omkring 306.000 sidevisninger om måneden (mars 2010)”, og om sin agenda sier de at de “formidler nyheter og baggrundsviden om religioner i Danmark og i utlandet.”⁹¹ Både nettstedet og avisen har en profil som retter seg mot alle former for religion, og ikke bare den kristne danske. Avisen har på uvisst tidspunkt gjengitt de tolv tegningene, uten store reaksjoner.

4.1.3 Anders Fogh Rasmussen, tekst 3

De siste månedene av 2005 var for daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen preget av krav, fra både danske muslimer og ambassadører i flere arabiske land, om at regjeringen burde gripe inn ovenfor *Jyllands-Posten*. I sitt svarbrev til de muslimske ambassadørene 21. oktober sier Fogh Rasmussen at “Ytringsfriheten er selve grunnlaget for det danske demokrati. Ytringsfriheten rekker vidt, og den danske regjering har ingen innflytelse på hva pressen skriver.”⁹² Dette standpunktet holder statsministeren fast ved og gjentar i sin nyttårstale 31. desember 2005. Talen gjengis i fulltekst på www.dr.dk, nettsiden til Danmarks største lisensbaserte medieselskap DR. Utdrag fra Rasmussens tale er blitt sitert og gjengitt ved flere anledninger, også utenfor Danmark.

Fogh Rasmussen tilhører partiet Venstre og var statsminister fra 2001 til 2009 da han 4. april

⁹¹ <http://www.religion.dk/omos> 21.02.2012

⁹² http://www.nytid.no/arkiv/artikler/20070315/muhammed_og_roverhistoriene/ 12.03.2012

ble han utnevnt til generalsekretær for NATO, hvor han tiltrådte 1. august samme år. Tidlig i sin karriere som statsminister besluttet han å delta i den amerikansk-ledede invasjonen av Irak i 2003, i motsetning til hva halvparten av den danske befolkning ønsket. “Som politiker har Fogh Rasmussen været med til at ændre det politiske landskap i Danmark og har bl.a. gjort Venstre til landets største parti. En position, som Socialdemokraterne ellers havde haft siden 1920'erne.”⁹³ Statsministeren var en viktig person i muhammedstriden fordi han godkjente tegningenes eksistens, og han avstod i begynnelsen fra å be om offentlig unnskyldning. Selv om de fleste muslimene i Danmark ønsket en unnskyldning, var det ifølge en undersøkelse gjort i januar 2006, 79% av den danske befolkning som støttet Rasmussens standpunkt.⁹⁴ 2. februar 2006 opptrådte han på arabisk tv og forklarte at dansker ikke har noe intensjoner om å fornærme muslimer, og viste til ytrings- og pressefrihet.⁹⁵ 21. februar 2006 beklaget han også offentlig at tegningene hadde krenket muslimer. 26. februar gikk han i *Berlingske Tidende* til angrep på journalister og tegnere som han mente jobbet mot ytringsfriheten, i sin fremstilling av sakens gang og ved å sympatisere med de arabiske ambassadørene. Fogh Rasmussen ble gjennom sin håndtering av saken meget upopulær i den arabiske verden. Tyrkia forsøkte blant annet å hindre Fogh Rasmussens stilling i NATO.

4.1.4 Tøger Seidenfaden, tekst 11 og 19

25. februar 2006 skriver *Politikens* redaktør Tøger Seidenfaden en kommentar til statsministerens nyttårstale, som i stor del kan oppfattes som en kritikk av talen. I forbindelse med utgivelsen av *Tavshedens Tyranni* kommenterer Seidenfaden saken i *Politikens* nett-tv. I begge tekstene ser han ut til å representere en respektdiskurs, som tillegger ytringsfriheten et stort ansvar. Seidenfaden hadde en lang karriere som avisredaktør, først i *Weekendavisen* fra 1987 til 1993, deretter for *Politiken* fra 1993 og frem til hans død 27. januar 2011. *Politiken* ble grunnlagt i 1884, og er ifølge Wikipedia en smule mer venstreorientert en de to tilsvarende store avisene i Danmark, *Berlingske Tidende* og *Jyllands-Posten*. *Politiken* eies av samme selskap som *Jyllands-Posten*, JP/Politikens Hus A/S. *Politiken* publiserte de tolv tegningene i mai 2006, med den amerikanske tegneserieskaperen Art Spiegelmans kommentar til hvert av bildene. To år senere hadde avisen tilsammen gjenoptrykt en eller

⁹³http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_etter_1945/Anders_Fogh_Rasmussen 21.02.2012

⁹⁴ “Ingen skal undskylde Muhammed tegninger”, <http://www.dr.dk/Nyheder/Indland/2006/01/28/062331.htm> 09.02.2012

⁹⁵ Anders Fogh Rasmussens interview til Al Arabiya, DR 02.02.2006
<http://www.dr.dk/Nyheder/Udland/2006/02/02/02205208.htm> 21.02.2012

flere av tegningene 15 ganger⁹⁶. Seidenfaden skiller mellom det kan kaller *Jyllands-Postens* provokasjon, og sin egen dokumentasjon av hendelsen og debatten, som formål for trykking.

4.1.5 Et samlet ekspertpanel, tekst 8

8. februar 2006 intervjuer Morten Rasmussen i *Kristeligt Dagblad* akademikerne Claus Valling Pedersen, Erik A. Nielsen og Mikael Rothstein om deres syn på muhammedtegningene, publisert med tittelen “Harmløs humor eller grov fornærmelse”. Pedersen er lektor på institutt for tverrkulturelle og regionale studier ved Københavns Universitet og har en Ph.d i persisk litteratur. Nielsen er litteraturhistoriker, professor ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet, og medredaktør for tidsskriftet *Kritik*. Rothstein er religionshistoriker og lektor på samme sted som Pedersen. Morten Rasmussen var journalist for *Kristeligt Dagblad* fra 2001 til 2008 med integrasjon, organdonasjon, kloning, abort og sunnhet som stoffområder⁹⁷. Rasmussen er med andre ord opptatt av å skrive om tabuer. *Kristeligt Dagblad* er den avisen i Danmark som skriver mest om tro, etikk og eksistens, og er den av landets aviser som vokser mest.⁹⁸ Avisen har (på uvisst tidspunkt) gjengitt en av de tolv tegningene, og har tilsammen publisert 2099 artikler med muhammedtegningene som søkeord. Søket inkluderer artikler publisert på tilhørende nettsted www.religion.dk, www.kristendom.dk og www.etik.dk.

4.1.6 Frederik Stjernfelt, tekst 9

I essayet “Tolerance og respekt er ikke det samme”, forsvaret professor Frederik Stjernfelt *Jyllands-Postens* rett til å publisere tegningene og Fogh Rasmussens avvisning av imamenes oppfordring om beklagelse. Essayet ble publisert i *Weekendavisen* 10. februar 2006. *Weekendavisen* er *Kjøbenhavnske Danske Post-Tidender* etterfølger, som i 1841 også ble til *Berlingske Tidende*. I 1971 ble *Weekendavisen* opprettet som et eget ukemagasin, og sier om seg selv: “Vi prioriterer internasjonale tendenser høyt, ligesom ny forskning, bøger på mange sprog og kulturelle begivenheder i mange lande bliver behandlet med viden, alvor - og humor.”⁹⁹ I tidsrommet 30.09.2005 til 30.09.2010 hadde Stjernfelt, ifølge søkemotoren Infomedia, skrevet 20 artikler om Muhammedsaken. Stjernfelt sitter også i redaksjonen for nettstedet www.kritik.gyldendal.dk. I 2008 gav han sammen med den danske forfatteren Jens-Martin Eriksen, ut boken *Adskillelsens politikk*, som tar for seg karikaturkrisen i et større

⁹⁶ Seidenfaden, Tøger. ”Kommentar: Muhammed-balance”, *Politiken* 05.03.2008

⁹⁷ <http://www.kristeligt-dagblad.dk/medarbejdere/29:Morten-Rasmussen> 21.02.2012

⁹⁸ www.kristeligt-dagblad.dk/om 21.02.2012

⁹⁹ <http://www.weekendavisen.dk/side/om-os> 21.02.2012

perspektiv. Forfatterne gjør i boken blant annet en analyse av Kurt Westergaards muhammedtegning, tolkninger som Rose senere referer til i sin bok *Tavshedens Tyranni*. Som nevnt i teorikapittelet representerer Stjernfelt en anti-kulturalismediskurs, og ikke minst ytringsfrihetsdiskursen.

4.1.7 Ehab Galal, tekst 10

13. februar 2006 intervjues Ehab Galal, religionsforsker i arabiske medier ved Københavns Universitet, i artikkelen “Muslimer er ikke uden humor” av Sanne Gram. Galal vektlegger muslimers særstilling i vesten med referanse til 11. september 2001 og representerer en muslimdiskurs. Det vil si en kvalifisert måte å snakke om muslimer på. Galal er både muslim og forsker. Han representerer således to kategorier i denne debatten, og kan sammenlignes med Akkari på den ene siden og andre forskere på den andre siden. Galal kommer opprinnelig fra Egypt som var en av de elleve landene som skrev brev til den danske statsministeren. Egypt spilte en viktig rolle i den videre konflikten med Danmark, landets regjering ble blant annet mistenkt for å oppfordre til boikott av danske varer.¹⁰⁰ Danmark og Egypt hadde nylig etablert et samarbeid kalt Danish – Egyptian Dialogue Institute (Dansk-Egyptiske Dialoginstitutt) i Kairo (<http://dedi.org.eg/>), som Egypt under konflikten truet med å trekke seg fra.

4.1.8 Carsten Graabæk, tekst 6 og 14

En av de 28 danske bladtegnerne som av slo *Jyllands-Postens* prosjekt var Carsten Graabæk. Kristin Lefevre Sckeri intervjuet Graabæk i forbindelse med at han ble invitert av FN til å delta på møtet “Cartooning for Peace”. I denne korte artikkelen forklarer Graabæk hvorfor han takket nei til *Jyllands-Postens* oppfordring i 2005. Teksten er hentet fra *Urban* 23. oktober 2006, over et år etter at karikaturprosjekt ble satt i gang. *Urban* er et dansk bymagasin eid av *Berlingske media*, som i 2012 besluttet å legge ned magasinet. Graabæk har siden 1982 gitt liv til tegneseriestripen “Statsministeren” som først utkom i *Berlingske Tidende*, nå også i *Klassekampen* i Norge, og til og med aviser i USA, Storbritannia og Holland. Graabæk siteres også i *Morgenbladets* artikkel “Ytringskåtheten”, hvor han sammen med FN rapportør Doudou Diéne representerer en respektdiskurs.

¹⁰⁰ “Egypten må ikke oppfordre til at boykotte danske varer”, DR 31.01.2006 <http://www.dr.dk/Nyheder/Udland/2006/01/31/231234.htm> 09.02.2012

4.1.9 Dennis Meyerhoff Brink, tekst 16 og 18

Nordens kanskje eneste forsker i religionssatire Dennis Meyerhoff Brink kommenterer de elleve avisenes gjenoptrykking av muhammedtegningene, som var en respons på det planlagte mordet på Kurt Westergaard. Tittelen på artikkelen er “Avskaff blasfemiparagrafen”, og i denne sammenhengen utgjør dette også hans hovedargument. Meyerhoff arbeider på Københavns Universitet og er også en kjent debattør i danske medier. Teksten er hentet fra nettstedet www.avisen.dk, 19. februar 2008. Avisen.dk sier om seg selv at de “er uafhængig af økonomiske og politiske interesser, men er baseret på et centrumvenstre værdigrundlag”, og ble lansert i 2009 som danskens nye nettavis om jobb og arbeidsliv.¹⁰¹ Søkeordet ”muhammed tegningerne” gir 873 resultater.

29. september 2010 publiserte *Berlingske Tidende* en artikkel av Meyerhoff med tittelen “Muhammed og satiren”, hvor han igjen påpeker religionssatirens lange historie. *Berlingske Tidende* er Danmarks eldste eksisterende avis og regnes for å være en borgerlig konservativ avis, med oppslag på 124 196 eksemplarer (2004).¹⁰² Avisen har 2574 resultater på søkeordet ”muhammed tegninger”, og alle artikler kan leses på nett.

4.2 Muhammedsaken i Norge

I Norge ble tegningene først publisert 21. oktober 2005, i en faksimile fra *Aftenposten*. Deretter gjenga både *Stavanger Aftenblad* og TV2 tegningene, som dokumentasjon på sakens gang i Danmark. 9. januar 2006 ble tegningene publisert på Dagbladets nettside, men det var først da den kristne avisen *Magazinet* gjenga hele bildesiden dagen etter at saken blomstret opp i Norge. Fem dager tidligere hadde karikaturtegner Finn Graff i et intervju med NRKs *Kulturbeitet* innrømmet at han ikke torde å tegne profeten av frykt for fysiske represalier. “Jeg kommer aldri til å tegne noe som kan provosere muslimer.” Redaktøren for *Magazinet* Vebjørn Selbekk brukte Graffs uttalelse som argument for hvorfor publiseringen var nødvendig. Selbekk og hans forsvarer, generalsekretær i *Norsk Presseforbund* Per Edgar Kokkvold, mottok begge drapstrusler i forbindelse med publiseringen. Verken statsminister Jens Stoltenberg eller utenriksminister Jonas Gahr Støre støttet Selbekk. De gav han nærmest skylden for den oppstandelse som oppstod i den muslimske verden. Bare en måned senere beklaget Selbekk publiseringen på en pressekonferanse arrangert av inkluderingsminister

¹⁰¹ <http://avisen.dk/omavisen.aspx> 21.02.2012

¹⁰² <http://no.wikipedia.org/wiki/Berlingske> 21.02.2012

Bjarne Håkon Hansen,¹⁰³ og bildene med artikkel ble trukket fra nettstedet. Selbekk har i ettertid inntatt en dobbel offerrolle på bakgrunn av at det kun var han som fikk gjennomgå og ikke redaktørene for de andre avisene, og på grunn av drapstruslene han mottok fra sinte muslimer. Dette ble til boken *Truet av islamister*, utgitt av Genesis forlag senere samme år.

Etterhvert som saken utviklet seg valgte flere norske aviser å publisere tegningene, *Agderposten* trykket dem 3. februar 2006. Ifølge den danske undersøkelsen hadde tilsammen syv norske aviser trykket en eller flere av tegningene i løpet av det første halvåret etter de danske ble publisert. TV2 viste tegningene igjen da dokumentaren om Selbekk ble vist 2. oktober 2006. Da Kurt Westergaard ble forsøkt myrdet i sitt hjem første nyttårsdag 2010, førte dette til at enda flere aviser valgte å trykke tegningene, blant annet *Bergens Tidende*, nettstedet *Minerva*, og igjen *Aftenposten*. Da Flemming Roses bok som gjengir og forsvaret de tolv tegningene ble utgitt i Norge av Cappelen Damm 20. juni 2011, ble det planlagt en demonstrasjon på Facebook, og forlagets lokaler ble evakuert. Det ble derimot ikke noe av demonstrasjonen, da det var for få fremmøtte. Da Kurt Westergaard var på Norgesbesøk samme år, ble foredraget hans på litteraturhuset avlyst med falske henvisninger til hans helsetilstand. Det kan se ut som om Norge har et føre-var prinsipp i forhold til saken.

4.2.1 Vebjørn Selbekk, tekst 5 og 20

Den tidligere redaktøren for *Magazinet* Vebjørn Selbekk gjenga de tolv muhammedtegningene i en faksimile fra *Jyllands-Posten* 10. januar 2006, med tittelen “Tegningene som rystet Danmark”. Artikkelen som følger bildene handler om ytringsfrihetens trange kår i Europa i møte med islam. Ettersom artikkelen er trukket fra nettet, tar jeg utgangspunkt i en artikkel i VG skrevet en uke etterpå kalt “Ytringsfrihet og drapstrusler” + et videoklipp fra februar 2011 hvor Selbekk holder et foredrag om ytringsfrihet for fylkesårsmøtet til Østfold FrP. Selbekk representerer ytringsfrihetsdiskursen og samtidig en kristen-religionsdiskurs, som også inneholder en implisitt kritikk av islam, noe spesielt foredraget fra 2011 viser. Videoklippen er hentet fra en privat bloggside, og sannsynligvis filmet av en publikummer. Den kristenkonservative avisen *Magazinet* ble opprettet av menigheten Livets Ord i 2002, og fusjonerte i 2008 med avisen *Dagen*. Avisens ideologiske målsetting var “å påvirke samfunnet ut fra et vekkelseskristent ståsted”, opplag i

¹⁰³ “Selbekk angre og beklager”, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/02/10/457398.html> 10.02.2012

2007 var på 4005.¹⁰⁴ *Magazinet* var en forholdsvis ukjent avis før publisering av tegningene.

4.2.2 Anders Giæver, tekst 4

To dager etter *Magazinets* publisering skriver VG journalist Anders Giæver en kommentar til muhammedtegningene og Selbekks argumentasjon for publisering, i artikkelen ”Profetens sanne ansikt”. Det er blant annet denne artikkelen Selbekk svarer på i “Ytringsfrihet og drapstrusler” (tekst 5). VG er en del av Mediehuset VG, stiftet i 1945 og ønsker å fremstå som modig, folkelig og åpen¹⁰⁵. VG er ifølge egen beskrivelse Norges mest leste avis, både i papirutgave og på nett. Anders Giæver har vært ansatt i VG siden 2000, og ble i 2004 sjef i leder- og kommentaravdelingen.¹⁰⁶

Senere samme år gav Giæver ut boken *Over streken. Avistegninger i grenseland* (2006), som reaksjon på muhammedsaken. Boken inneholder norske karikaturtegneres utvalg av tegninger som har ført til små eller store reaksjoner rundt om i verden, blant annet Finn Graffs mange blasfemiske tegninger som inkluderer karikaturer av muslimer. Giæver forsvarer både i sin artikkel og i boken tegneres rett til å krenke, men anerkjenner at mange lar være av respekt. På den måten artikulerer han en respektdiskurs.

4.2.3 Doudou Diéne, tekst 6

27. januar 2006 skriver journalist i *Morgenbladet* Lina Lindgren og Håkon Gundersen en artikkel med navnet “Ytringskåtheten”. I samme utgave trykket *Morgenbladet* tre av de tolv muhammedtegningene, vel og merke de minst provoserende.¹⁰⁷ I teksten siteres FN-rapportør og Unesco-direktør Doudou Diéne og den danske tegneren Carsten Graabæk. Diéne og Graabæk representerer en diskurs hvor ytringsfriheten må vike for respekt. Som motvekt til de øvrige siteres også den danske statsministeren Anders Fogh Rasmussen. Ettersom Graabæk og Fogh Rasmussens stemme er gjengitt i andre tekster vil jeg i denne analysen konsentrere meg mest om Diéne. *Morgenbladet* er en uavhengig ukeavis med vekt på politikk, kultur og forskning. Avisen er riksdekkende, globalt orientert, og arbeider for å øke interessen for kritikk og meningsutveksling. Avisen ble etablert av boktrykker Niels Wulfsberg i 1819 og eies i dag av *Forlagskonsult, Fritt Ord og Dagsavisen*.¹⁰⁸

¹⁰⁴ <http://no.wikipedia.org/wiki/Magazinet#Magazinet> 21.02.2012

¹⁰⁵ <http://vginfo.vg.no/> 21.02.2012

¹⁰⁶ “Giæver kommentarsjef I VG” <http://www.dn.no/forsiden/etterBors/article225086.ece> 20.05.2012

¹⁰⁷ “Halvhjertet prinsippak” og “Boken som ble en anstøten”, *Morgenbladet* 27 januar-2 februar 2006

¹⁰⁸ http://morgenbladet.no/om_morgenbladet 15.05.2012

4.2.4 Jens Stoltenberg, tekst 7

Statsminister siden 2005 Jens Stoltenberg spilte en viktig rolle i striden om muhammedtegningene i Norge, da han i motsetning til Danmarks statsminister valgte å ikke støtte publiseringen. Statsministeren intervjues angående situasjonen ved den norske ambassaden i Damaskus, som ble satt fyr på den 4. februar 2006 i protest mot *Magazinets* publisering av tegningene. Intervjuer er journalist Marianne Johansen, for VG. I motsetning til sine danske kollegaer stod statsministeren og utenriksministeren i Norge sammen i muhammedsaken. Jonas Gahr Støre var tidlig ute etter *Magazinets* gjengivelse av tegningene, med å oppfordre norske ambassadører i muslimske land om å beklage trykningen for slik å hindre lignende reaksjoner som *Jyllands-Posten* fikk i den arabiske verden. Et klassisk eksempel på Norges føre var prinsipp.

4.2.5 Basim Ghozlan, tekst 12

Den norske imamen Basim Ghozlan er ansvarlig for nettstedet www.islam.no. Hans artikkel “Tegninger eller provokasjoner”, fra 9. juni 2006 er hentet derfra. Nettsidens mål er å gjøre stoff om islam tilgjengelig for skoleelever, studenter, forskere og andre nysgjerrige.¹⁰⁹ Ghozlan er født i Jordan, men utdannet dataingeniør ved Høgskolen i Oslo. Som forstander for *Det islamske forbundet* i Norge deltar han ofte på debatter i media. På den måten fungerer han som talsmann for norske muslimer. Blant annet stilte han opp på en debatt i nettprogrammet skole.no på NRK for å forklare hva muslimer mener om tegningene.¹¹⁰ Ghozlan artikulere en generell religionsdiskurs, kombinert med offerdiskursen i debatten om muhammedtegningene.

4.2.6 Thomas Hylland Eriksen, tekst 13 og 21

Sosialantropolog Thomas Hylland Eriksen kommenterer muhammedsaken i artikkelen “En ny kulturradikalisme”, publisert i *Dagbladet* den 16 september 2006. *Dagbladet* er en ”stor liberal avis med til dels radikale standpunkter”¹¹¹ Hylland Eriksen har generelt vært kritisk til begreper som kulturalisme og multikulturalisme. Han har skrevet mye om flerkulturalitet, som er et begrep han er mer tilhenger av. I 1999 publiserte han en pamflett med navn *Kulturterrorismen* hvor han gjør opp med ideologier som kulturell renhet og etnisk nasjonalisme. I 2001 skrev han boken *Flerkulturell forståelse*, og i 2011 kom boken

¹⁰⁹ http://www.islam.no/om_islam_no.aspx 13.02.2012

¹¹⁰ <http://www.nrk.no/skole/klippdetalj?topic=nrk:klipp/341153>

¹¹¹ <http://snl.no/Dagbladet> 24.05.2012

Kulturforskjeller i praksis. Hylland Eriksen representerer en faglig reflektert forskerdiskurs, og sier seg verken for eller imot publisering av muhammedtegningene, men han påpeker at ytringsfriheten ikke er uten ansvar. På den måten representerer han en respektdiskurs, men som analysen viser handler det om respekt for samfunnskonsekvenser og ikke for religiøse tabu.

Etter terror-handlingen i Norge 22. juli dukket ytringsfrihetsdebatten opp igjen, og Hylland Eriksen fortsetter å argumentere for ytringsfrihetens grenser og forbehold. En måned etter terroren i Norge skriver han sammen med Bushra Ishaq, Sindre Bangstad og Arne Johan Vetlesen en artikkel med navn "Uakseptable ytringer". Den handler ikke eksplisitt om muhammedtegningene, men jeg har valgt å inkludere den som en slags oppsummering av hvor ytringsfrihetsdebatten står i dag. Artikkelen ble publisert i *Aftenposten* 22.08.2011.

4.2.7 Rieber Hansson, tekst 15

Den svenske journalisten og tegneren Rieber Hansson holdt i 2007 et innlegg på konferansen *Nordiske Mediedager* i Bergen. Teksten er gjengitt i *Bergens Tidende* 18. mai, med overskriften "Respekt for respektløsheten". *Bergens Tidende* har daglig 239 000 lesere, og er en av landets største aviser, med kjerneverdiene innsiktsfull, uredd, åpen og overraskende.¹¹² I 2006 ble en av tegningene trykket i *Bergens Tidende*, og i januar 2010 ble hele siden med tegningene til *Jyllands-Posten* gjengitt. Trine Eilertsen hadde da tatt over som redaktør for avisen og talte sterkere for ytringsfrihet enn sin forgjenger Einar Haalien, som ikke hadde ønsket å gjengi alle tegningene. Søkeordene "Muhammed tegningene" gir 188 resultater i avisens søkemotor. Selv om Hansson ikke er en norsk representant har jeg valgt å ta ham med fordi jeg ikke har funnet noen norske tegnere som støtter muhammedtegningene på denne måten. Hansson representerer en klar ytringsfrihetsdiskurs. Han tegnet fast for *Svenska Dagbladet* i Stockholm fra 1990 til 2000, men er nå frilanser. Tegningenes hans er hovedsakelig politiske og er svært populære i hjemlandet. Flere av dem kan sees på hans egen hjemmeside <http://www.riber.net/>.

4.2.8 Nils August Andresen, tekst 17

Minervas redaktør siden 2009 kommenterer den amerikanske bevegelsen "Everybody Draw Muhammed Day", i sin versjon "Snakk om Muhammed dagen" 20. mai 2010. Andresen er

¹¹² <http://kundesenter.bt.no/om-bt/?xtor=AD-13> 13.02.2012

for ytringsfrihet, men er kritisk til muhammedtegningene og argumenterer i denne artikkelen for behovet for det han kaller for god satire. På den måten artikulerer han en satirediskurs med modifisert ytringsfrihet. *Minerva* har aner tilbake til 1924, da *studentavisen Minerva* ble startet av *Den Konservative Studenterforening*. Kvartalstidsskriftet *Minerva* ble grunnlagt i 1957 og ble på 60-tallet et av landets toneangivende ideologiske magasiner. Det sto for en reflektert konservatisme, og var ifølge egen presentasjon en seriøs motvekt til både teknokratisk sosialisme og ensidig næringsliberalisme.¹¹³ *Minerva* har publisert en mengde artikler i forbindelse med muhammedsaken, for eksempel Jan Arild Snoens artikler, “Vi trenger flere krenkelser” 2. september 2007, og “Jeg er Kurt Westergaard” 5. januar 2010 (samtidig trykkes de danske muhammedtegningene).

4.3 Media

Diskursanalysens andre dimensjon fokuserer på den diskursive orden, som består av ulike diskurstyper og sjangere. Man snakker ofte om en egen pressediskurs, som gjerne representeres av journalister, reportere og tegnere. Flere av tekstene i mitt materiale er derimot skrevet av forfattere som taler gjennom andre diskurser, jeg har derfor valgt å betegne den overordnede diskursorden for en medieorden. Norman Fairclough bruker også denne betegnelsen. ”Mediediskursordenen kan brukbart undersøkes som et domene for kulturell makt og hegemoni.”¹¹⁴ Hegemoni i media innebærer at alle tekster snakker på samme måte om et bestemt tema. Det motsatte er antagonisme, det vil si åpen konflikt, slik som debatten om muhammedtegningene i stor grad er kjennetegnet av.

Media eller massemedia er en samlebetegnelse for alle former for kommunikasjonskanaler som har til formål å nå flest mulig mennesker på kortest mulig tid. Massemediene oppstod på 1800-tallet parallelt med partiutviklingen, men har i dag så og si kuttet båndene til politikken.¹¹⁵ De største mediene i dag er avis, tv, radio og internett. ”Mediene har en spesiell forpliktelse til å holde oss løpende informert om og samtidig være en arena for offentlig samtale.”¹¹⁶ Enhver offentlig samtale bygger på ytringsfrihet og pressefrihet. I debatten om muhammedtegningene spilte de ulike mediene en viktig rolle i formidling av tegningene, reaksjoner på dem og sakens utvikling rundt om i verden.

¹¹³ <http://www.minervanett.no/minerva/historie/> 13.02.2012

¹¹⁴ Fairclough 1995, side 67

¹¹⁵ http://snl.no/Norge/forfatning_og_politisk_system og http://snl.no/Massemedier_i_Norge 13.02.2012

¹¹⁶ von der Lippe 2006, side 34

5 Analyse

Tekstene jeg analyserer representerer forskjellige diskurser i debatten om muhammedtegningene. Det er hovedsakelig fire diskurser som er gjennomgående, og jeg navngir dem etter deres mest fremtredende nodalpunkt eller referansesenter, henholdsvis ytringsfrihet-, satire-, respekt- og religionsdiskurs. Jeg diskuterer først den diskursen som er mest fremtredende, deretter den neste og så videre. Det finnes flere diskurser representert i mitt materiale, men jeg velger å fokusere på de som er oftest artikulert. De andre diskursene er stort sagt underlagt eller overordnet en av hoveddiskursene. I tillegg er alle momentene eller begrepene i debatten potensielt utgangspunkt for egne diskurser.

Første steg er en makroanalyse av den situasjonelle og den kulturelle konteksten for tekstene, som utgjør min empiri. De to landene jeg har hentet tekster fra, henholdsvis Danmark og Norge, har til felles at de er basert på et vestlige demokratiske prinsipper. Dette innebærer blant annet ytringsfrihet for alle og en der tilhørende satiretradisjon, som har utviklet seg i takt med den frie uavhengige pressen. Frem til for noen tiår siden var begge landene preget av en noenlunde homogen befolkning med hensyn til kultur og religion. De siste tiårene har det skjedd store forandringer med hensyn til innvandring¹¹⁷, og man har begynt å betegne samfunnet som multikulturelt (flere kulturer eksisterer ved siden av hverandre), eller interkulturelt (flere kulturer interagerer med hverandre). Verken Danmark eller Norge har fri innvandring, og i de to landene utformes det forskjellige former for innvandrings- og integreringspolitikk for å kontrollere innvandringen. Dette medvirker til at danske og norske tekster har ulik situasjonell og kulturell kontekst. Selv om de to landene tilsynelatende fremstår ganske like, er det mye som skiller dem, og jeg velger derfor å dele analysen i to. I tredje del av kapittelet behandler jeg tekstene samlet, i det som overordnet kalles for diskursens orden. Her analyserer jeg eventuelle sosiale forandringer og forsøker å svare konkret på mine problemstillinger. Underveis er problemstillingene avgjørende for hva jeg legger vekt på når jeg analyserer de ulike diskursene, jeg gjentar dem derfor her:

1 a) I hvilken grad har humor og forholdet mellom humor, religion og religiøse tabuer vært omtalt i debatten om Muhammed tegningene?

1 b) Hvilke diskurser gjør seg gjeldende i debatten, og hvordan vektlegger de fenomenene humor og tabu?

¹¹⁷ <http://www.ssb.no/innvandring/> 20.05.2012

2 a) På hvilken måte har Flemming Roses argumentasjon for publisering påvirket debatten?

2 b) Er publisering av Muhammed tegninger en god måte å inkludere muslimer i satiretradisjonen på?

5.1 Danmark

I 1993 ble Danmark medlem av EU, og hadde da en sosialdemokratisk regjering. I 2001 mistet sosialdemokratene makten i Danmark og en mer høyreorientert regjering bestående av Venstre og Det Konservative Folkeparti tok over med Anders Fogh Rasmussen som statsminister. Partiet Venstre har siden 1990-årene beveget seg mot høyre.¹¹⁸ Den nye regjeringen fikk også støtte fra Dansk Folkeparti, som er kjent for sin strenge innvandringspolitikk og ønske om å opprettholde den danske statskirken. Dette har bidratt til en innstramning av innvandrings- og integreringspolitikken i landet. Blant annet er det sterke begrensninger på innvandring for dem som er gift med danske borgere, spesielt for de som kommer fra et ikke EU-land. Danmark har også innført et poengsystem med krav om aktiv medborgerskap for innvilgelse av permanent statsborgerskap.¹¹⁹ Selv om dette gjelder alle innvandrere i Danmark har det samlet sett gått hardest utover muslimene, ettersom de er den største minoritetsgruppen der. Mange av muslimene kommer også fra ikke-sekulære land og støter på utfordringer i møte med en kultur hvor blasfemi og satire er naturlige elementer i det offentlige samfunn. Motstandere av muhammedtegningene og andre konfrontasjoner av religiøse tabuer henviser ofte til blasfemiparagrafen, som forbyr enhver form for gudsbespottelse og religionskritikk. I Danmark har de ikke fjernet blasfemiparagrafen, men de danske imamene som stevnet *Jyllands-Posten* fikk likevel ikke gjennomslag for sin anklage. Som i de fleste demokratiske land overgår ytringsfriheten blasfemiparagrafen, som ikke har vært i bruk i Danmark siden 1938.

Ytringsfriheten i Danmark ble formalisert i juni-grunnloven fra 1849, og har med unntak av noen skriveendringer forblitt uendret. Utgaven fra 1953 lyder som følger: "Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingen sinde på ny indføres."¹²⁰ Allerede den gang ble det altså fremhevet at sensur ikke skal forekomme, det vil si

¹¹⁸ Danmark, forfatning og politisk system, http://snl.no/Danmark/forfatning_og_politisk_system 19.04.2012

¹¹⁹ Hovedtrekk ved integreringspolitikken, <http://www.faf.no/pub/rapp/10139/10139.pdf> 31.01.2012

¹²⁰ Ytringsfrihed, <http://da.wikipedia.org/wiki/Ytringsfrihed> eventuelt www.denstoredanske.dk 31.01.2012

sensurering av andres ytringer. Jeg tolker selvsensur i denne sammenhengen som å la være å si eller trykke noe, som man har intensjoner om, eller lyst til, å si eller trykke.

Det var antagelsen om at det foregikk selvsensur som gav opphav til muhammedsaken i Danmark. 16. september 2005 offentliggjorde *Ritzaus Bureau* historien til forfatter Kåre Bluitgren om hans problem med å finne illustratør til sin barnebok om den muslimske profetens Muhammeds liv. Bluitgren hadde fått avslag fra tegnere med henvisning til drapet på filmskaper Theo van Gogh, og underviseren ved Carsten Niebuhr Instituttet i København, som samme år ble angrepet av fem ukjente personer etter å ha lest høyt fra Koranen til ikke-muslimer.¹²¹ En tegner hadde til slutt sagt ja mot å få være anonym. Dagen etter skrev Carsten Andersen i *Politiken* en artikkel med navn “Dyb angst for kritik av Islam”.¹²² De påfølgende dagene ble lignende artikler publisert i de fleste store danske avisene, alle med henvisning til - og sammenkobling mellom - islam, sensur og ytringsfrihet. På bakgrunn av dette oppstod ideen til muhammedtegningene på et redaksjonsmøte hos *Morgenavisen Jyllands-Posten*. 19. september ringte *Jyllands-Postens* journalistiske sjefsredaktør Jørn Mikkelsen til kulturredaktør Flemming Rose og fortalte om ideen med å teste selvsensuren i Danmark. Rose brakte ideen videre til formann for *Danske bladtegneres forening* Claus Seidel, som gav ham navn og nummer på de 40 medlemmene. Deretter formulerte Rose en invitasjon fra *Jyllands-Posten* til medlemmer av foreningen:

Vi skriver til dig i forlængelse af den sidste uges offentlige debat om afbildningen af profeten Muhammed og ytringsfriheden i forbindelse med en børnebog af Kåre Bluitgren, hvor flere tegnere angiveligt sagde nej tak til at tegne Muhammed af frygt for konsekvenserne. Morgenavisen Jyllands-Posten står på ytringsfrihedens side. Vi vil derfor gerne invitere dig til at tegne Muhammed, som du ser ham. Resultatet vil blive offentliggjort i avisen den kommende weekend.¹²³

Invitasjonen oppfordret verken til humoristiske eller krenkende tegninger. I den grad man anser avbildning av profeten som brudd på tabu, oppfordrer invitasjonen derimot til tabubrudd som potensielt kan virke krenkende. I forkant av publisering rådførte redaksjonen seg med religionshistoriker Tim Jensen som direkte advarte dem mot å publisere tegningene, men sjefsredaktør Carsten Juste hevdet at de også fikk råd som talte for publisering.¹²⁴ 25. september 2005 holdt den daværende kulturminister Brian Mikkelsen en tale på de

¹²¹ <http://nyhederne-dyn.tv2.dk/article.php/id-1424089:overfaldet-efter-koranlæsning.html> 31.01.2012

¹²² <http://politiken.dk/kultur/boger/ECE123660/dyb-angst-for-kritik-af-islam/> 09.02.2012

¹²³ Rose 2011, side 66

¹²⁴ “Jyllands-Posten var advaret om muslimsk vrede”, *Politiken* 28.01.2006

konservatives landsmøte hvor han omtaler den nye kulturkampen som en kamp mot multikulturalisme og spesielt islamsk kultur. “En middelalderlig muslimsk kultur bliver aldrig lige så gyldig herhjemme som den danske kultur.”¹²⁵ Samme dag som de tolv muhammedtegningene stod på trykk 30. september, hadde *Jyllands-Postens* ledende artikkel overskriften “Trusselen fra mørke”. Artikkelen påpeker at “de muslimer, som tegner islam i offentligheten har et gjennomgående fællestræk: en monumental selvhøjtidelighed.”¹²⁶ Den videre argumentasjonen og eksemplene i lederartikkelen er de samme som hos Flemming Rose. Avisens dagsorden er tydelig, og den er tydelig også andre steder enn hos *Jyllands-Posten*. Alt i alt var det mange personer og overveielser involvert i hendelsen. *Jyllands-Postens* oppfordring og publisering av muhammedtegninger var et resultat av en tendens til selvsensur med bakgrunn i spenningsforholdet mellom danske muslimer og det danske samfunn. Dette forholdet er den overordnede konteksten for alle de danske tekstene, og er således en del av hele den danske tekstanalysen, på nivå for kulturkontekst.

5.1.1 Ytringsfrihetsdiskurs

I teksten som ledsaget de tolv muhammedtegningene artikulerte Flemming Rose en ytringsfrihetsdiskurs der alle momentene får sin betydning i forhold til den såkalt universelle friheten, ytringsfrihet er oppfattet som i Danmark. Rose innledet teksten med å nevne eksempler på selvsensur i forhold til islam, de samme eksemplene som var påpekt i mediene de siste ukene. Her foreligger det en intertekstualitet mellom Roses artikkel og alle andre artikler som i samme periode henviser til hverandre og temaet selvsensur. Det foregår også en eksplisitt form for intertekstualitet idet Rose gjengir komiker Frank Hvams stemme:

Komikeren Frank Hvam erkendte for nylig, at han ikke “tør tage pis på Koranen for åben tv-skærm”. En tegner, der skal afbilde profeten Muhammed i en børnebog, ønsker at optræde anonymt. Det samme gør vesteuropæiske oversættere af en islamkritisk essaysamling. Et førende kunstmuseum fjerner et kunstværk af frygt for muslimers reaktion. I denne teatersæson opføres tre forestillinger med bid og satire rettet USA’s præsident George W. Bush, men der er ikke en eneste om Osama Bin Laden og hans allierede. (tekst 1)

Ved å ramse opp disse eksemplene fremheves sammenhengen mellom islam og selvsensur, og ifølge Rose gir eksemplene “grund til bekymring (...) ingen kan forudsige hvad selvcensuren vil ende med” (tekst 1). Det er dette som er Roses begrunnelse for å presentere

¹²⁵ “Dokumentation: kulturminister Brian Mikkelsens tale”, <http://kpn.dk/article216509.ece> 31.01.2012

¹²⁶ “Truslen fra mørket”, *Jyllands-Posten* 30.09.2005

de tolv tegningene. Hovedargumentet er at selvsensur aldri må forekomme og at islam utgjør en trussel mot dette, og derved en trussel mot ytringsfriheten. Rose vektlegger også viktigheten av latterliggjørelse i samfunnet og likestiller det med demokrati.

Det moderne, sekulære samfund afvises af nogle muslimer. De gør krav på en særstilling, når de insisterer på særlig hensyntagen til egne religiøse følelser. Det er uforenelig med et verdsligt demokrati og ytringsfrihed, hvor man må være rede til å finne sig i hån, spot og latterliggjørelse. (tekst 1)

Dette utsagnet innebærer en formaning om at forholdet mellom humor og tabu bør normaliseres istedenfor å unngås, og at religiøse følelser og tabuer ikke skal gis noen form for spesialbehandling jamfør tanken om multikulturalisme. Rose trekker en parallell til “at folk i totalitære samfund ryger i fængsel for at fortælle vittigheder eller afbilde diktatorer kritisk” (tekst 1). Latterliggjøring og konfrontering av tabuer er ifølge Rose et demokratisk privilegium, som en må ta vare på. Rose er som sagt bekymret for utviklingen i Danmark, og ønsker med denne teksten å gjøre sine lesere oppmerksom på hvorfor de også burde være det. Teksten er på tilsammen 456 ord og er plassert i midten av avissiden med bildene fordelt rundt på kantene. De tolv muhammedtegningene er ifølge Roses argumentasjon uttrykk for danske bladtegnernes ytringsfrihet, og dermed inkluderer tegningene danske muslimer i den danske satiretradisjonen. Dette er Roses prosjekt og representerer ikke nødvendigvis tegnernes egne motiver for å tegne Muhammed. *Jyllands-Postens* publikasjon og Roses tekst inneholder således flere elementer og en sammensatt agenda.

Muhammedtegningene

Tegningenes humoristiske element og forholdet mellom humor og tabu er representert i ulik grad i de tolv tegningene. Jeg presenterer og analyserer derfor tegningene hver for seg, samtidig som jeg understreker at dette ikke er en billedanalyse, men kun en presentasjon av de elementene oppgaven er fokusert på. Ettersom jeg selv befinner meg utenfor den danske konteksten og ikke har tilstrekkelig grunnlag for å tolke tegningene i sin fulle bredde, bruker jeg noen av Roses egne forklaringer slik de fremkommer i *Tavshedens Tyranni* fra side 100 til 120, samt strafferettens beskrivelse av tegningene under anklage-saken i 2006¹²⁷. Jeg benytter utvalgt teori og min egen forståelse, når det kommer til analyse av tegningenes potensielle latterfremkallelse og tabubrudd. Underveis vil jeg i den grad det har vært mulig

¹²⁷ “Jyllands-Posten frifundet i Muhammedsagen”, <http://www.juraplexus.dk/artikler/37-nyheder/50-jyllands-posten-frifundet-ved-landsretten?start=1> 09.20.2012

1. Annette Carlsen: syv ulike personer med turban oppstilt i et forbryteralbum. Et vitne kikker på dem mens han uttaler: “Hm...jeg kan ikke lige genkende ham”. Kvinnen til venstre forestiller Dansk Folkepartis Pia Kjærsgaard. Helt til høyre er Kåre Bluitgren avbildet med et skilt der det står “ Kåres PR, Ring og få et tilbud”. Ingen av de syv personene forestiller Muhammed, men hvis man ikke ser nøye nok på tegningen, vil man anta at han er der siden det er ham bildene, ifølge overskriften handler om. Tegnerens hensikt har derimot vært en helt annen enn å fremstille profeten som kriminell. Carlsen velger å gjøre narr av Bluitgren og *Jyllands-Posten* istedenfor profeten. Hva dette sier om tegnerens utøvelse av selvzensur i forhold til islam har ikke vært diskutert, men det burdet det kanskje. Fordi det er kjente personer som avbildes kan man si at tegningen inneholder et element av humor som sparker oppover mot makten, i likhet med Bakhtins beskrivelse av latter i karnevalet. Makten representeres i tegningen av en politiker og andre offentlige personer. Tegningen kan derfor sies å være satirisk morsom, men den bryter ingen hittil kjente tabu.

2. Bob Katzenelson: Kåre Bluitgren med turban. I turbanen faller en appelsin med skriften “PR-stunt”. I hånden holder Bluitgren en strektegning av en mann med turban, og i den grad profeten er avbildet må det eventuelt være som denne strekmannen. På samme måte som Carlsens tegning er ikke profeten direkte avbildet og det ser ut som om kritikken er rettet mot Bluitgren. En appelsin i turbanen er eksempel på en uoverensstemmelse, fordi appelsinen ikke hører hjemme i turbanen. Tegningen inneholder dermed et element av humor basert på inkongruens (manglende sammenfall). Tegningen henviser direkte til det danske ordspill om å få en appelsin i turbanen, som også tegning nummer 4 spiller på.¹²⁸

3. Peder Bundgaard: En halvabstrakt tegning av profetens ansikt omkranset av en grønn halvmåne og med en grønn stjerne istedenfor et øye. Halvmånen og stjernen er et symbol som finnes på flere av de arabiske landenes flagg, og tegningen illustrerer således en vanlig forestilling om Muhammed som arabisk profet. Bundgaard oppfattet invitasjonen noe annerledes enn de andre tegnerne. I en artikkel i *Politiken* noen uker senere anklager Bundgaard *Jyllands-Posten* for ønske om bevisst provokasjon. “Jeg føler, at jeg og mine kolleger er blevet lokket i gyngen af en avis, hvis motiver har været selvhævdelse og provokation for provokationens egen skyld. Sat på spidsen ser det ud som om jeg og mine kollegers harmløse streger er blevet brugt som gidsler for at legitimere JP's egne fastansatte

¹²⁸ Stjernfelt “Den dobbelte metonymi”, *Kritik*, april 2006

tegnere, som har leveret nogle helt anderledes militante og provokerende tegninger.”¹²⁹

Bundgaard ser ut til å representere en respektdiskurs heller enn ytringsfrihetsdiskursen, som han her er blitt plassert inn i av Rose. Bundgaard er for øvrig også forfatter.

4. Kurt Westergaard: Profeten med en bombe på hodet eller i turbanen, ofte kalt *Bomben i Muhammeds turban*. På bomben er den islamske trosbekjennelse tegnet inn som emblem. Profeten har et tvetydig ansiktsuttrykk, og Westergaard sier selv at han var inspirert av historien om Aladdin som plutselig fikk en magisk lampe i hodet.¹³⁰ Tegningen spiller altså på den samme uoverensstemmelsen som tegning nummer 2, som fremstiller gjenstander som vanligvis ikke befinner seg på hodet til folk¹³¹. Tegningen inneholder dermed et humoristisk element, men oppfattes særlig provoserende for muslimer. I tillegg til avbildning av profeten, kan koblingen mellom trosbekjennelsen og bomben direkte koble islam til terrorisme. Terrorismen er et skremmende fenomen. Bakhtin påpeker at det er nettopp det truende som blir latterlig, ”man leker med det som er skremmende, og ler av det.”¹³²

26. februar 2006 publiseres et anonymt intervju med Westergaard i *Jyllands-Posten*, hvor han forklarer tegningen. “Jeg ville påvise, at terrorister får deres spirituelle ammunition fra islam.”¹³³ Ifølge Westergaard identifiserer ikke tegningen islam med terrorisme, som om alle muslimer er potensielle terrorister. Den identifiserer terrorisme med islam, som at noen terrorister utfører sine handlinger i islams navn. Muslimer på sin side identifiserer seg ofte med profeten, og de mange som har reagert på tegningen hevder at de tolker den til å fremstille alle muslimer som terrorister. Derfor har de følt seg krenket som gruppe. Tegningen bryter tabu knyttet til å avbilde profeten både fordi det er forbudt i store deler av islam og fordi det ikke er slik muslimer selv ser ham. I 2010 innrømmet Westergaard ovenfor DR at han burde ha snakket med muslimene i Danmark, før han laget tegningen.¹³⁴ Bortsett fra dette har han ikke gitt uttrykk for anger, og han antar at konflikten beror på en misforståelse mellom ham og danske muslimer. I 2012 innrømmet en dansk muslim at hun

¹²⁹ “Profetens ansigt” *Politiken* 20.10.2005, sitert på <http://www.update.dk/cfje/Lovbasen.nsf/ID/LB04926989>

¹³⁰ <http://favrskov.lokalavisen.dk/westergaard-kom-hemmeligt-til-hadsten-/20120224/artikler/702289818/1494> 15.05.2012

¹³¹ “Politiker drept av turbanbombe” <http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.7801452> 01.02.2012

¹³² Bakhtin 2003, side 69

¹³³ “Muhammedtegninger”, <http://www.update.dk/cfje/Lovbasen.nsf/ID/LB05917038> 12.03.2012

¹³⁴ “En snak kunne have ændret muhammedtegning”, “Når man først fredelig og roligt snakker om tingene, så er der vel mulighed for forståelse”, <http://www.dr.dk/Nyheder/Kultur/2010/11/16/091045.htm> 09.02.2012

forstod tegningen etter å ha møtt Westergaard og fått en personlig forklaring.¹³⁵ Tegningen krever generelt god tolkningsevne og kjennskap til satire.

5. Poul Erik Poulsen: Profeten iført tradisjonell klesdrakt med turban på hodet og horn i pannen. Profeten har et nøytralt ansiktsuttrykk som ikke står i sammenheng til hornene, og det er noe uvisst hva dette skal bety. Ifølge Roses forklaring av tegningen er både Moses og djevelen flere steder avbildet med horn, og hornene kan henvise til frykten for å beskjeftige seg med tabuer i islam, som var utgangspunktet for hans henvendelse.¹³⁶ En annen tolkning er at profetens horn er uttrykk for demonisering av ham og dermed islam og muslimer. I alle disse tolkningene representerer hornene noe negativt for profeten. På samme måte som i tolkningen av forrige tegning er det usikkert om profeten er seg bevisst sine horn eller ikke, og dermed symboliserer noe annet enn det han selv ønsker. En tredje tolkning er at hornene symboliserer en glorie, hvilket innebærer en parallell til Jesus. Dette er uttrykk for ironi, som er et typisk satirisk virkemiddel. Også her kreves det mye tolkningsevne, og jeg har ikke funnet noen dokumentasjon på hva tegneren egentlig har tenkt.

6. Jens Julius Hansen: En gruppe selvmordsbombere kommer til himmelen. Profeten møter dem med utsagnet “Stop stop - vi er løbet tom for jomfruer!” Tegningen henviser til forestillingen om at muslimske martyrer skal belønnes med 72 jomfruer i himmelen.¹³⁷ I de siste tiårene har det vært utallige selvmordsbombere rundt om i verden, flere av dem muslimer, og tegneren forsøker å latterliggjøre denne forestillingen. Latterliggjøringene er rettet mot muslimske selvmordsbomberne, altså mot individer som har vist manglende respekt for samfunnets regler. “Gjennom den tar samfunnet hevn for de friheter man har tillatt seg over for det.”¹³⁸ Den eventuelle latteren baserer seg da på en kollektiv overlegenhet, som ifølge Bergsons teori gir opphav til negativ latter. Ifølge Bakhtin derimot er overlegenhet noe positivt, forutsatt at det er makten som er offeret. Selvmordsbombere kan sies å inneha makt, i betydning fysisk skadelig makt, fordi de er villig til å ta liv av andre mennesker. På den andre siden er det mange muslimer uten selvmordstanker som har reagert på tegningen og tolket den på en annen måte. Dette har ført til en utvidet offergruppe, altså vanlige danske muslimer, som i dansk kontekst ikke har noen stor makt. I så tilfellet er latteren igjen negativ, fordi den er nedlatende ovenfor troende. For eksempel gjør tegningen

¹³⁵ “Forstår Westergaards såkalte Muhammed-tegning”, NRK 01.04.2012

¹³⁶ Rose 2011, side 101

¹³⁷ Antall jomfruer varierer fra 2, 50, 70, 100 til 12500, <http://da.wikipedia.org/wiki/Houri> 09.02.2012

¹³⁸ Bergson 1993, side 133

narr av forestillingen om at mennesker kan befinne seg i himmelen, og på den måten er den satirisk morsom. Noen vil også hevde at det ikke er jomfruene som er motivasjonen for martyrene, og i så tilfelle kan krenkelsen ha sammenheng med tegnerens overforenkling av martyrdommen, eller selve troen i overført betydning. Tegningen konfronterer også et universelt tabu, nemlig selvmord, som sjelden omtales i offentligheten. På den måten kan tegningene potensielt krenke alle som har et forhold til dette fenomenet, men jeg har ikke funnet eksempler på slike reaksjoner. Det viser at konfrontering av tabu via humor generelt er en legitim ytring i det danske samfunn.

7. Erik Abild Sørensen: Fem like figurer som inneholder den arabiske halvmånen og den jødiske davidstjernen. Dette gjør at tegningen retter seg mot den arabiske verden, og ikke bare islam. Figurene ligner på kvinner med slør sett i profil. Tilhørende tekst "Profet! Med kuk og knald i låget - som holder kvinder under åget". Jeg antar det er skriften og ikke tegningen i seg selv som har gitt tegningen negativ oppmerksomhet. Spesielt morsom er den ikke, men skarpt satirisk da den kritiserer kvinneundertrykkelse. Man kan si at tegningen bryter tabuet med å snakke om profetens holdning eller forhold til kvinner. Tabuet er omstridt fordi det ikke foreligger noen konkret vitenskap om profetens holdning til sine koner. Det sies at han skal ha hatt flere koner, og at han ba dem dekke seg til. Det er ulike meninger om polygami og tildekning er ment å gjelde alle muslimer eller kun profeten og hans koner. Det er mange muslimer som verken bedriver polygami eller tildekning. Tegningen uttrykker således en stereotypisering av islam og ikke noe nytt. Og det er den nytenkende humoren som er grunnlaget for Bakhtins positive latter. Potensielt kan tegningen krenke alle som har et forhold til profeten, spesielt de som mener han ikke drev kvinneundertrykkelse. Tegningen var Sørensens siste bidrag til *Jyllands-Posten*. Han døde av naturlige årsaker i 2008. Rose kommenter hendelsen i boken sin. "Da jeg skrev om dødsfaldet på min blog, væltede det ind med triumferende reaktioner fra muslimer, der gav udtryk for, at retfærdigheden langt om længe var sket fyldes."¹³⁹ Det var tydelig at mange muslimer ikke likte tegningen.

8. Rasmus Sand Høyer: Profeten med hissig ansiktsuttrykk og sabel i hånden, øynene hans er sladdet med en sort strek. Bak profeten står to kvinner iført niqab og med store skrekkslagne øyne. Også denne tegningen viser til islamsk kvinneundertrykkelse, ved å spille på generaliseringen av profeten som oppildner til vold og kvinnene som uskyldige og

¹³⁹ Rose 2011, side 102

handlingslammede. Sladden som dekker profetens øyne tilsvarer det eneste som er synlig på kvinnenes kropp, men kan også minne om sladden som ofte settes på avbildning av kriminelle eller beskyttede personer i media. Koblingen mellom sabel og bind for øynene henviser til blind vold. En sort strek over øynene er i seg selv et uttrykk for en uoverensstemmelse som er potensielt latterfremkallende. Tegningen er også satirisk morsom fordi den påpeker ironien i at kvinnene skjuler hele sin kropp, mens mannen kun skjuler sin identitet (egen tolkning). Spørsmålet om latteren er negativ eller positiv beror igjen på spørsmålet om muslimer, som ikke er villig til å se kritisk på religionens kvinneundertrykkelse, har nok makt i Danmark til at man kan si at latteren er rettet oppover mot dem. De fleste vil argumentere for det motsatte, at satiren er rettet nedover mot minoriteten i samfunnet, og dermed kan kategoriseres som en negativ latter.

9. Claus Seidel: Muhammed i ørkenen med vandrestav i den ene hånden og et esel i bånd i den andre. Seidel har tatt Roses invitasjon bokstavelig og tegnet Muhammed slik han forestiller seg profeten da han levde. Rose kaller tegningen for en “neutral reportagetegning”¹⁴⁰, fordi den verken uttrykker kritikk av islam eller latterliggjøring av profeten. På den andre siden er det sannsynligvis noen som misliker at profeten fremstilles som en litt stusselig gjeter, og ikke som den krigsherren han ofte fremstilles som. Gjetermotivene ligner en typisk fremstilling av Jesus, hvilket er ironisk med tanke på deres forskjellige personkarakterer. Det var Seidel som mottok en av de to første drapstruslene (den andre var rettet mot Lars Refn, tegning 10).

Seidel uttalte seg først om muhammedtegningene i 2008, da *Jyllands-Posten* intervjuet ham om hvordan han oppfattet Roses invitasjon i 2005. Han gjør i intervjuet greie for danske bladtegnerees særegenhet og ikke minst forskjellen mellom satire og karikatur. Muhammedtegningene blir ofte kalt for muhammedkarikaturer, men Seidel mener at ingen av dem er karikaturer av profeten. Ifølge Seidel kvalifiserer omkring halvparten av dem til satiretegninger, mens resten kun er ”alminnelige” tegninger. På spørsmål fra intervjuer om denne forskjellen svarer han:

Den er meget stor. En satiretegning laves af en bladtegner, som er lige så meget journalist som tegner. Han tegner sin mening, som I journalister skriver jeres mening. Han har sin holdning og sit indblik, som gerne må være stort, sit engagement og

¹⁴⁰ Rose 2011, side 70

artistiske talent. Det putter han ind i tegningen, altså omkring holdningen, begivenheden, handlingen og den humor, der selvfølgelig ligger i den danske satiretradition, som er en mild humor i modsætning til den engelske eller franske, som kan være meget grov og bastant.¹⁴¹

Satiretegninger fylles altså med et innhold, mens en karikaturtegning kun er en overfladisk illustrasjon, ifølge Seidel noe man kan få av storbyens gatekunstnere. I intervjuet diskuteres det deretter om *Jyllands-Posten* på forhånd viste hva de ville få da de inviterte tegnerne til prosjektet. På spørsmål om hvilken genre man kan forvente henviser Seidel til danske bladtegners allsidighet: “dansk bladtegning udmærker sig suverænt i forhold til andre lands bladtegnere ved at arbejde med en bred vift af genrer.”¹⁴² Seidel bekrefter med dette at *Jyllands-Posten* ikke var ute etter noen bestemte tegninger. Prosjektet var et ønske om å fremme ytringsfriheten i Danmark gjennom å teste bladtegners selvsensur. Og tegningene de mottok ble en blanding av ulike genre, innhold og formål. Konsekvensene av dette har vært manglende stilingstagen til tegningene som helhet, hvilket resepsjonsanalysen viser.

10. Lars Refn: En ung gutt står i et klasserom og peker på en persisk setning på tavlen i rommet. Nederst i bildet er en pil mot gutten hvor det står: “Muhammed - Valbyskole 7A”. For alle ikke-arabisk talende gir bildet liten mening, annet enn at Muhammed her er en dansk gutt og ikke den muslimske profeten. På den måten latterliggjøres oppdragsgiveren. For alle som kan persisk lyder setningen på tavlen som følger: “Jyllands-Postens kulturredaktion er en flok reaktionære provokatører”. Tegningen uttrykker tegnerens personlige oppfatning av situasjonen, og retter sin satire oppover mot tegningenes initiativtakere. Ved å rette satiren mot initiativtakerne, som i dette tilfellet er mediemaktinnehaverne, kan man si at satiren skaper positiv latter. Det er også den eneste tegningen som direkte inkluderer danske muslimer i satiretradisjonen, ved å gjøre budskapet tilgjengelig på et språk som mange muslimer kjenner til, i motsetning til de fleste dansker. I tillegg gjøres det ikke narr av aspekter ved religionen islam. Tabuet knyttet til profeten overholdes i tegningen.

11. Franz Fühssel: Muhammed står med et ark i hånden, mens to aggressive menn står bak ham med bombe og sverd, klare til kamp. Under bildet lyder teksten: “Rolig venner, når alt kommer til alt er det jo bare en tegning lavet av en vantro sønderjyde.” Her opptrer profeten som motstander av vold, og henviser til forestillingen om at det ikke-muslimer gjør i ikke-

¹⁴¹ “Muhammed-tegner: Invitationen var åben”, <http://kpn.dk/article1235998.ece> 19.01.2012

¹⁴² Ibid.

muslimske land ikke vedgår muslimene, selv om vittigheten går på bekostning av dem. Dette stemmer overens med en vanlig tolkning av billedforbudet, at det kun gjelder for muslimer selv.¹⁴³ Tegningen er morsom fordi den gjør narr av muslimer som reagerer for sterkt på tegninger, eller retter sagt folk som reagerer voldelig på ikkevold. Så vidt jeg vet har tegningen ikke blitt gjenstand for særlig kritikk, og jeg ser to grunner til det. Det er ikke knyttet noen tabuer til avbildning av muslimske personer, og dermed foregår det ikke noe tabubrudd idet noen muslimer avbildes voldelig. Mannen med arket kan også tolkes til å være en hvilken som helst muslim, ikke nødvendigvis profeten. I den grad han er avbildet, oppheves et eventuelt avbildningsforbud av profeten fordi tegningen fremstiller profeten positivt. Av samme grunn kan tegningen sies å inkludere muslimer i dansk satiretradisjon.

12. Arne Sørensen: En tegner sitter ved sitt tegnebord og tegner Muhammeds ansikt, tegneren ser seg skremt over skulderen mens svetten renner av ham. En redd tegner er en uoverensstemmelse, og tegningen oppfattes som morsom fordi det den illustrerer hvor håpløs situasjonen er hvis tegnere ikke lengre kan tegne fritt, hvilket er jobben deres. Dette samsvarer med det poeng som Rose ville få frem, nemlig selvsensur og frykten for å bryte andres tabuer, nærmere bestemt muslimers tabuer. Nødvendigheten av å respektere andres tabuer ble en stor diskusjon i ettertid av publiseringen. Spørsmålet om nødvendigheten av å tegne profetens ansikt derimot, er ikke i like stor grad blitt diskutert i Danmark, men det diskuteres i et par av de norske tekstene (henholdsvis 15 og 17).

Samlet representerer de tolv tegningene både ulike genre og ulike motiver. Tegning nummer 4, 6, 7, 8, 11 og 12 retter kritikk mot fenomener som kan knyttes til islam, mens tegning nummer 1, 2 og 10 retter kritikk mot oppdragsgiveren. Hver for seg er tegningene ikke annet enn typiske satiretegninger. I anklagesaken påpeker riksadvokaten om tegning nummer 1, 6 og 7 at “de ville neppe have vagt anstød, hvis de var offentlig-gjort hver for sig”¹⁴⁴.

Sammenslåingen av ulike tegninger har virket i den retning at det har vært vanskelig å ta stilling til tegningene som helhet, og *Jyllands-Posten* har dermed gjort det svært vanskelig for seg selv. Det virker som om debattantene ikke tar utgangspunkt i tegningene når de argumenterer for og imot, men først og fremst Rose og *Jyllands-Postens* argumentasjon og hensikt med publiseringen. De færreste har behandlet tegningene som det de er, nemlig en

¹⁴³ Herbjørnsrud, “Muhammed og røverhistoriene”, *Ny Tid* 16.03.2007

¹⁴⁴ “Jyllands-Posten frifundet i Muhammedsagen”, <http://www.juraplexus.dk/artikler/37-nyheder/50-jyllands-posten-frifundet-ved-landsretten?start=1> 09.20.2012

samling tegninger laget av danske bladtegnere som ikke bedriver selvsensur når det gjelder kritikk av den pågående debatten eller aspekter ved religionen islam. At noen av tegningene ikke representerer noen direkte kritikk av islam eller profeten trenger ikke være uttrykk for at tegnerne pålegger seg sensur, men at det på det gitte tidspunkt ikke ønsket å rette kritikk mot det temaet Rose hadde bedt om.

Tegning nummer 3, 4, 5, 6, 8, 9 og 11 avbilder profeten og er i samspill med overskriften “Muhammeds ansigt”. Disse tegningene bryter med billedforbudet i sunni-islam, men som vi skal se er det ikke dette som kritiseres av tegningenes motstandere. Når det gjelder tegnerne som ikke tegnet profeten, kan man si at de ved å avvike fra Roses invitasjon om å tegne profeten representerer en diskurs der ytringsfrihet ikke er det samme som ytringsplikt. Dette er et argument som dukker opp innenfor respektdiskursen. De tolv tegnerne artikulere som sagt ikke nødvendigvis den samme diskursen som Rose. Westergaard, Abild Sørensen og Sand Høyer skal ha vært ansatt i *Jyllands-Posten* ved publisering og har, som Bundgaard påpekte, lavet de mest omstridte tegningene (henholdsvis tegning nummer 4, 7 og 8). De resterende åtte tegnerne er medlem av foreningen, www.caricature.dk, som administreres av *Danske Bladtegnere*, og har som Seidel påpekte laget veldig forskjellige tegninger. Utover det som jeg allerede har presentert, har jeg ikke funne noe mer informasjon om tegnerne. Det ser ut som om tegnerne verken har åpent støttet Rose eller ønsket å stå frem med sine synspunkter på saken. På grunn av trusler har noen av dem i tillegg blitt tvunget til eller selv valgt å gå under jorden. Rose har derimot mottatt støtte fra andre prominente personer, blant annet Anders Fogh Rasmussen og Frederik Stjernfelt, som også representerer ytringsfrihetsdiskursen.

Roses forsvarere

Daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen valgte i sin nyttårstale å ikke snakke direkte om tegningene, men om viktigheten av absolutt ytringsfrihet, “ytringsfriheden kan ikke gradbøjes. Den er ikke til forhandling.” (tekst 3) Fogh Rasmussen anerkjenner likevel at det foregår en debatt om ytringsfrihet der debattanter fra begge sider noen ganger har gått over streken. “Det har været enkelte eksempler på utilladeligt krænkende ytringer. Og de har såmænd kommet fra mere end én side i debatten.” (tekst 3) Ved å henvise til to sider i debatten skaper utsagnet et skille mellom *oss* og *dem*, som understrekes ytterligere i neste utsagn. Fogh Rasmussen påpeker “at debatten og hele situationen i Danmark er langt

fredeligere end i en række andre lande”, og dette henger sammen med den danske satiretradisjonen. “Vi bruker humor. Vi bruker satire” og “det er denne tilbøjelighet til å sette alt til kritisk debat, som har skabt fremskridtet i vores samfund.” (tekst 3) Her knyttes ytringsfrihet og satiretradisjon til “nye horisonter” og fremskritt. Dette samsvarer med Bakhtins latterteori, ”latteren har en dyp og verdensanskuende betydning”¹⁴⁵. Fogh Rasmussen understreker altså humorens viktige rolle i demokratiske samfunn. På den måten artikulere han den samme ytringsfrihetsdiskursen som Rose, men han påpeker at man har “ansvar for at forvalte den på en sådan måte, at vi ikke opildner til had og splintrer det fælleskab, som er én af Danmarks stærke sider” (tekst 3). Det kan argumenteres for at det er akkurat dette *Jyllands-Posten* og Rose gjør, men Fogh Rasmussen støtter publiseringen og henviser kanskje til andre hendelser i Danmark når han utdyper sitt standpunkt:

Jeg fordømmer enhver udtalelse, handling eller tilkendegivelse, som forsøger å dæmonisere grupper av mennesker på baggrund av deres religion eller etniske baggrund. Den slags hører ikke hjemme i et samfund, som netop bygger på respekten for det enkelte menneske. Vi har en god tradition i Danmark for en vidtgående ytringsfrihed. Vi skal tale frit og si våres mening ligeud til hverandre. Men det skal foregå i en gensidig respekt og forståelse. Og i en ordentlig tone. (tekst 3)

Respekt for enkeltmennesker er et viktig poeng i ytringsfrihetsdiskursen. Både Rose og Fogh Rasmussen unnskyldte ovenfor muslimer at tegningene hadde virket krenkende, men de ikke unnskyldte ikke selve publiseringen. Den gjensidige respekten som statsministeren hevder er en grunnleggende del av ytringsfriheten ser ikke ut til å bety overholdelse av andres religiøse tabuer. Ifølge Frederik Stjernfelt handler respekt om noe annet. “Respekt - vi lytter til folk, vi hører deres synspunkter. De kan påpege vores fejl, vi deres.” (tekst 9) Stjernfelt ønsker å belyse skille mellom toleranse og respekt fordi han mener begrepene ofte brukes på feilaktig måte i debatten om muhammedtegningene. Stjernfelt henviser til den franske opplysningsforfatteren Voltaires utsagn; “I disapprove of what you say, but I will defend to the death your right to say it.” (tekst 9) Dette innebærer å tolerere en ytring hvis innhold man egentlig forkaster og samtidig respektere retten til å ytre den, det vil si offentliggjøre dem.

Muhammedtegningene betegnes av Stjernfelt som “moralsk og frihedsmæssigt enormt viktige” (tekst 9). Motstandere av tegningene har gjentatte ganger omtalt dem som respektløse. Ifølge Stjernfelt ligger mangelen på respekt på dem som ikke respekterer

¹⁴⁵ Bakhtin 2003, side 38

Jyllands-Postens rett til å fremme sine synspunkt, jamfør ytringsfriheten, “at respekten på ingen måte angår synspunkternes indhold, men alene retten til å fremføre dem” (tekst 9). Toleranse innebærer i denne sammenheng at religiøse mennesker må lytte til hva satiren sier, selv om den sier noe man ikke vedkjenner seg eller mener er galt, ifølge Stjernfelts definisjon “alle ha lov til at si hva de mener” (tekst 9). Respekt handler om anerkjennelse av andre verdier og rettigheter enn ens egne, mens toleranse handler om å tåle den uenighet og kritikk som ulike verdier kan føre til. Respekt og toleranse er her momenter som gis en bestemt betydning ut fra nodalpunktet ytringsfrihet og diskursen er da lukket på dette området. Det vil si at ytringsfrihetsdiskursen ikke ønsker å forhandle om definisjonen på toleranse og respekt.

Stjernfelt utdyper ytringsfrihetsdiskursens argumenter med å kritisere kulturrelativisme og multikulturalisme som forklaringsideologier på hvorfor man skal respektere religion, og nevner i den forbindelse et tredje begrep: “accept - som om tolerance over for et eller andet ikke kun indrømmer dets ret til at ytre sig, men også indrømmer, at det i en eller anden forstand er rigtigt. Det er kulturrelativisme - at man tror, at tolerance fx indebærer accept af, at islam bare er en anden og ligeberettiget måde at anskue verden på.” (tekst 9) Som nevnt innebærer multikulturalisme en ide om at individet er uløselig knyttet til sin kultur og dermed til sin kulturs tabuer, og at disse derfor må respekteres når ulike kulturer møtes. Å bedrive selvsensur i forhold til en annen kulturs tabuer betyr at man aksepterer denne andre kulturen. Hvis ens egen kultur inneholder troen på absolutt ytringsfrihet motsier man da sin egen kultur, og dette er ikke ønskelig. “Derfor må all snakken om accept af eller respekt for religioner og anstændig omtale av dem i det offentlige rum vige.” (tekst 9) Det Stjernfelt mener er at religionen ikke kan gis en særstilling i forhold til ytringsfrihet.

Bare fordi Gud indgår i ens vokabular, har man ikke krav på et nanogram mere respekt end folk, der foretrækker at meddele sig uden sådanne kraftudtryk. Man må med stor kraft vende sig mod de relativistiske ideer om, at tolerance betyder, at vi skal respektere eller endog acceptere alle mulige irrationalistiske og despekterende synspunkter, så at alt ender med at være lige rigtig (tekst 9).

I dette utsagnet kommer en underliggende religionskritisk diskurs til syne, som ofte kjennetegner ytringsfrihetsabsolutistene. Rose, Fogh Rasmussen og Stjernfelt kjemper på ulike måter mot religionens inntreden i samfunnet, for opprettholdelse av sekularisme og liberale retter, og bekjempelse av multikulturalisme som religionens legitimeringsvåpen.

Krenkelse er et uheldig, men u-unngåelig resultat av absolutt ytringsfrihet, og det er ikke opp til den krenkede å avgjøre hva som er lovstridig krenkelse. “Vi har netop retsstaten til at afgøre, hvilke krænkelser der ifølge lovgivningen er reelle.” (tekst 9) Absolutt ytringsfrihet gjør nemlig hån, spot og latterliggjørelse u-unngåelig, også på bekostning av religion og religiøse tabuer, “ytringsfrihed handler ikke om, at man skal søge om godkjennelse af sine motiver” (tekst 9). Dette er uttrykk for multikulturalisme kritikk. Den absolutte ytringsfriheten baserer seg ikke på konsekvenstenkning.

Den dominerende subjektposisjonen som skapes i denne diskursen er en liberal sekulær demokratisk posisjon, og det dannes en subjektposisjon som er for absolutt ytringsfrihet. På den måten blir leserne som anerkjenner diskursens definisjoner på ytringsfrihet, respekt og toleranse, interpellert til å være for muhammedtegningene og på *Jyllands-Posten* side i en eventuell konfrontasjon. Subjektene som anerkjenner diskursens argumenter, blir dermed også interpellert til å være kritisk til islam og den trusselen den utgjør i samfunnet. Dette blir kritisert av både religion- og respektdiskursen, mens den neste diskursen kritiserer ytringsfrihetens talsmenn for å gjemme seg bak argumentet om inkludering i satiretradisjon.

5.1.2 Satirediskurs

I denne diskursen relativiseres ytringsfriheten i forhold til dens kontekst, hvem, hva, hvor, og så videre. Jeg har valgt å kalle den en satirediskurs fordi dens representanter, både implisitt og eksplisitt, taler for tilstedeværelse og nødvendighet av satire som potensiell samfunnskritikk på linje med andre former for journalistisk arbeid. Dette anerkjenner også ytringsfrihetsdiskursens representanter, men i satirediskursen er satire kun en legitim måte å ytre seg på, forutsatt at satiren er *god* og berettiget. Det er altså ikke nok å kalle noe for religionssatire, det må også være det per definisjon og ha en funksjon. Religionssatireforsker Dennis Meyerhoff Brink ønsker å oppklare hva det omdiskuterte emnet er. “Skal vi lære at navigere i det religiøse minefelt, har vi brug for et mere præcist begreb om, hvad religionssatire er - og hvornår den går over strengen.” (tekst 16) Med det religiøse minefelt henviser han til den risikoen enhver som bedriver religionssatire tar, ettersom man ikke kan vite hva som vil provosere andre mennesker. Samtidig anerkjenner han at religionssatiren i noen tilfeller har sine grenser.

Ifølge Meyerhoff er debatten i media feilaktig preget av en ide om at religionssatire er “intimt forbundet med opplysningstidens idealer om ytringsfrihed, tolerance og demokrati” (tekst 16).

Meyerhoff påpeker at religionssatire også kan virke i mot disse prinsippene og kaller det noe sludder “at satire skulle være identisk med opplysning og derfor bør kunne udøves uten grenser” (tekst 16). Implisitt i denne uttalelsen ligger en kritikk av debattantene som henviser til ytringsfriheten når de argumenterer for muhammedtegningene. Det er og alltid har vært grenser for satiren, blant annet reguleres den av både rasismeparagrafen og blasfemiparagrafen. Sistnevnte paragraf er derimot foreldet, og ville ha dømt de elleve avisene hvis den hadde vært benyttet. “For i virkeligheten har vi en helt annen holdning, end vores blasfemiparagraf fra 1866 giver udtryk for. Reelt mener vi, at man kun bør vise respekt over for mennesker - ikke over for deres (politiske eller religiøse) ideer.” (tekst 16) I likhet med ytringsfrihetsdiskursen vektlegges det at det er de religiøse individene man kan respektere og ikke religionen som helhet.

Behovet for å normalisere forholdet mellom humor og tabu fremheves på bakgrunn av at religionssatire ikke er noe nytt. Forskjellen er at normalisering av humor og tabu i denne diskursen ikke betyr absolutisme, og at ytringsfriheten har en grense slik den alltid har hatt, “at selvensur blandt religionssatirikere ikke er noget, der først er opstået i vort århundrede” (tekst 18). Charles Dickens redigerte utgave av *Oliver Twist* fra 1868, som 30 år tidligere “portrætter jøden Fagin som et gement og afskyelig menneske” (tekst 18), er et eksempel på selvensur i forhold til religiøse mennesker, i dette tilfellet jødene. Jødene har vært en utsatt minoritet i samfunnet, kanskje på samme måte som muslimer i noen samfunn er det i dag. Meyerhoff avkrefter også myten om “at satirer over islam skulle være et nyt fænomen” (tekst 18), og nevner eksemplene fra Miguels Cervantes roman om *Don Quixotes* og Francois Voltaires *Candide* (optimismen), som begge inneholder satire om islam. Dette er “eksempel på, at den `kristne civilisations´ religionssatirikere gennem århundreder ikke alene har latterliggjort kristendommen, men også islam - og måske især de grinagtige sammenstød, der opstår mellem de to” (tekst 18).

At satire over islam ikke er et nytt fenomen er et viktig poeng, og virker mot forestillingen om behov for å inkludere muslimer i satiretradisjonen på en annen måte enn den øvrige befolkningen. Når jeg sier på en annen måte mener jeg bestilt og samlet. Meyerhoff anerkjenner både satirens rett til å spøke med religiøse tabuer og eksistensen av selvensur hos satirikerne, i tillegg er de to fenomenene ofte knyttet til hverandre. I kommentarfeltet som følger Meyerhoffs tekst kommenterer han blasfemibegrepets feilaktige bruk det siste hundre året. “At blasfemi skulle være bespottelse af en bestemt befolkningsgruppe er en af

det 20. århundredes opfindelser.” (tekst 16) Blasfemi handler om gudsbespottelse og er ikke en gyldig anklage på bakgrunn av personlig krenkelse. Betydningen av personlig krenkelse befinner seg dermed i diskursens felt som et uartikulert element.

Meyerhoffs tekster er et eksempel på interdiskursivitet, ved at han som forsker publiserer sin diskurs i andre media og formidlingskanaler enn de vanlige forskerkanalene. *Kristelig Dagblad* bidrar også til denne interdiskursiviteten ved å intervju forskere om deres perspektiv på religion og humor. I en artikkel av Morten Rasmussen intervjues tre akademikere om muhammedtegningene med utgangspunkt i forestillingen som oppstod i muhammedsaken, om at muslimer ikke har humor. “Jamen, det er jo bare nogle tegninger. Har muslimer da slet ingen humor?” (tekst 8) Claus Valling Pedersen “har arbejdet med brugen af satire i iranske medier” og hevder det er “masser av humor blandt muslimer, dog med nogen ganske bestemte undtagelser (...) det er ingen tvivl om at religiøs humor er tabu”, og muhammedtegningene er et “opgør med et tabu, som man ikke ønsker brudt” (tekst 8).

Pedersen bekrefter at satire som form ikke er noe nytt for muslimer, men kanskje den tabubrytende satiren er det. Rasmussen stiller videre spørsmål ved hvorfor forbudet om å avbilde profeten er blitt opprettholdt i islam, men ikke i kristendommen. Erik A. Nielsen peker på at de to profetene har blitt skildret på ulike måter. Der Jesus har blitt skildret som likeverdig med menneskene, har Muhammed blitt “skildret som en fyrste, en krigsherre, og sådan en gør man ikke grin med” (tekst 8). Derfor oppstår ulike meninger om hvordan de kan fremstilles, og latterliggjøringen av de to kan ikke likestilles. Nielsen karakteriserer hele konflikten som en konsekvens av dårlig satire, “Man skal være uhyre dygtig for at lage god blasfemi” (tekst 8). Nielsen mener at *Jyllands-Postens* tegninger ikke er gode, men at de derimot “bare fremsat en stereotyp, vestlig opfattelse av islam og oven i købet med profeten som hovedperson. For os er det ikke krænkende, men for en meget stor del av verdens muslimer er det teologisk majestætsfornærmelse” (tekst 8). Ifølge Bakhtins latterteori skal den gode verdensanskuende latteren fremprovoseres av noe nytenkende, og ikke noe stereotyp: ”(latteren) representerer et særskilt og universelt syn på verden, der verden sees på en annen måte.”¹⁴⁶ Med det som utgangspunkt kan man si at muhammedtegningene ikke var en god måte å inkludere muslimer i satiretradisjonen på, fordi den fremsetter gamle stereotyper. Tegningene inneholder likevel andre element fra Bakhtins latterteori.

¹⁴⁶ Bakhtin 2003, side 38

God blasfemi eller ei, ifølge religionshistoriker Mikael Rothstein er det “forkert at tale om en særlig form for jødisk, kristen eller islamisk humor og satire - i så fald taler man om religion som en essens ved mennesket, hvilket jeg ikke mener at man kan” (tekst 8). Det han henviser til, er spørsmålet om hvorfor samfunnet tolererer humor på kristendommens bekostning, men ikke humor på islams bekostning. Denne måten å generalisere humoristisk sans på, mener han, er feil. “Religionen er et blandt mange elementer, der skaber mennesket” (tekst 8). Dette argumentet er uttrykk for den samme anti-kulturalistiske oppfatningen som ble identifisert i ytringsfrihetsdiskursen, nemlig at religion og kultur ikke alene definerer individene.

Rothstein påpeker at det “også blandt muslimer er vidt forskjellige oppfatninger av, hvordan man skal forholde sig til tegningerne av Muhammed” (tekst 8). Dette stemmer overens med de ulike praksisene for billedforbud i islam. For eksempel opprettholder sunni-muslimer billedforbudet, men ikke shia-muslimer. Det eksisterer ulike tabuer knyttet til islam og profeten, og derfor går det ikke an å si at tegningene bryter med et bestemt tabu. Det kommer an på mottakeren hvilket tabu som brytes. Man må også regne med at mottakerne har ulik humoristisk sans uavhengig hvilken religion de tilhører.

Ved å akseptere de argumentene som satirediskursens talsmenn kommer med interpelleres det en subjektposisjon som anerkjenner satirens mangfoldighet og grenser. Hovedpoenget i denne diskursen er at religionssatirens grenser ikke uten videre kan settes ved religionens egne grenser for kritikk og latterliggjøring, slik det argumenteres for i neste diskurs.

5.1.3 Religionsdiskurs

En av *Jyllands-Posten* og Roses fremste motstandere i Danmark var Ahmed Akkari som anklaget dem for å bedrive antireligiøs opplysningskampanje og unødvendig opplæring i ytringsfriheten. Akkari gjør greie for tre motiver som han mener *Jyllands-Posten* er drevet av. ”1) Uvidenhet om profeten og hans position i verden. 2) Bevidst provokasjon og indgroet had til ham og Gud, som har sendt ham. 3) En falsk indbildsk forestilling om, at man er ved at befri mennesker og frigjøre dem, ved at føre dem ud af uvidenhet mod lys, opplysning eller modernitet.” (tekst 2) Akkari hevder at han heller mot motiv nummer tre som forklaringsfaktor “jeg mener at den europæiske civilisation generelt bilder sig ind, at være verdens frelser” (tekst 2). Angrepet på *Jyllands-Posten* er et uttrykk for en forestilling om at avisen kun ønsker å kritisere islam. Akkari spør hvorfor ikke *Jyllands-Posten* laget tegninger av paven, rabbinere eller den danske dronning, og svarer seg selv med ironisk undertone:

Naturligvis nej! For det er et symbol på danskhed, og katolikkerne vil man ikke have på nakken. Antisemitisme skal man heller ikke beskyldes for, så tilbake er der kun muslimerne at utføre sin opplysningskampanje på grundet deres svage politiske, økonomiske og juridiske standpunkt, og at de mangler en del innflydelseskanaler.

Alle disse argumentene er uttrykk for en underliggende offerdiskurs, identifisert ved gjentatt bruk av ordene hån, hat, krenkelse og følelser. Det kan stemme at muslimer har en viss mangel på innflytelseskanaler i det offentlige danske samfunn, men diskusjonen går jo nettopp på hvor mye innflytelse en religion skal ha i et sekulært samfunn.

I Ehab Galals tekst dukker offerdiskursen opp i en nyansert utgave for å forklare muslimers manglende latter i forbindelse med muhammedtegnene. “Problemet med Muhammedtegnene er, at afsenderen er fejl, og at de er kommet 20 år for sent.” (tekst 10) Galal ser dette i sammenheng med at mange muslimer etter 11/9 har følt seg mistenkeliggjort og dermed mer følsomme for vestens latterliggjøring, “De føler ofte, at de bliver nødt til at forsvare deres religion” (tekst 10). Hvis vi skal tro Galal er denne offerfølelsen noe nytt, og grunnen til reaksjonene er at tegningene “betragtes som endnu et vestlig angreb mod islam” (tekst 10). Verken Akkari eller Galal nevner avbildningsforbudet som argument for hvorfor tegningene oppfattes som krenkende, men knytter det til muslimers religiøse følelser og deres offerrolle i vesten. Akkari ønsker i den forbindelse å forsvare sin religion og sin profet.

Måske skal det nævnes (...) at islam rent faktisk ikke er en mørk og fatal verdenstro, og at Mohammad gentagne gange har fået tildelt æresbeviser at flere nutidige filosoffer og historikere, som værende en vis mand, der førte verden mange skridt frem med det budskap, han kom med. (tekst 2)

Akkari benytter anledningen til å fremme sitt eget religiøse budskap og artikulere i tillegg betydningen av ordet frihet i forhold til nodalpunktet religion. “Frihed stopper der hvor andres frihed starter, og et samfund med total frihed er som et fly i tusind meters højde uden en pilot.” (tekst 2) Akkari er imot absolutt ytringsfrihet, på grunn av dens konsekvenser. Han fortsetter sin kritikk av *Jyllands-Posten* slik: “de med denne dybt uretfærdige værditvang, hensynsløshed og latterliggørelse av religioner og tro, har skrevet demokratiets undergang” (tekst 2). Dette argumentet er også totalt motsatt av hva ytringsfrihetsdiskursen hevder, og ikke minst Bakhtins teori om latter som et frigjørende verdensanskuende fenomen.

Både Akkari og Galal anerkjenner tegningenes humoristiske aspekt, men der Akkari mener

latterliggjøring er direkte uforenelig med religion, påpeker Galal kun at konteksten var feil. Begge bekrefter at tegningene ikke er en god måte å inkludere muslimer i satiretradisjonen på. I siste setning av sin artikkel formulerer Akkari noe som kan minne om en trussel til alle som håner islam. “Vi er i dag forholdsvis svage i Vesten bl.a. overfor de brutale mediekrafter og må se bittert til de hånede `skub´, som vi bliver utsat for, men alt har sine konsekvenser, og Allahs faste universelle love fejler aldrig.” (tekst 2) Dette er en artikulering av offerdiskursen, hvor straff er et viktig momentet, som gis betydning i forhold til nodalpunktet offer. Denne artikuleringen heller mot en islamistdiskurs, som i verste fall kan oppfordre til vold som straff for latterliggjøring. På sin rundreise i den arabiske verden antar jeg det var denne diskursen han artikulerte med sitt “Akkari-Laban dossier”, og vi vet at mange tydde til voldelige reaksjoner på tegningene. Da Akkari, av ulike grunner, ikke lengre er talsmann for *Det Islamiske Trossamfund* i Danmark er han ikke representativ for den gruppen muslimer i Danmark. Kort sagt representerer Akkari de muslimene som tolker muhammedtegningene som en krenkelse av islam, og en provokasjon basert på hat og fordømmer til islam.

Galal, som er forsker, skiller seg fra Akkari på flere måter. “Han understreger, at muslimer absolut, ikke er uten humor, når de skal tale om deres religion.” (Sanne Gram, tekst 10) På den måten artikulerer han betydningen av religionssatire på linje med satirediskursens talsmenn. “Selv er han oppdraget med, at man kan gjøre grin med tre ting: Religion, politik og sex.” (Sanne Gram, tekst 10) Dette bekrefter at religion i arabiske land, i dette tilfellet Egypt, ikke er unndratt satire. Det påpekes i den sammenheng at “de statsejede tv-kanaler tilbake i 1980´erne fremstillede de religiøse mennesker med skæg og hvide kjortler som hyklere eller sindssyke mennesker” (tekst 10). De siste tiårene har det derimot blitt mindre av all form for religionssatire. Galal påpeker at det i de siste tiårene har skjedd en dreining mot flere religiøse ytringer på statseide kanaler. “I begynnelsen av 1990´erne fik religion en større rolle i programmerne.” (tekst 10) Fjernsynet i de arabiske landene har makten til å opplyse folket, fordi mange av fjernsyns-kanalene er statseide og på den måten kan staten nå frem til befolkningen med sitt budskap. Dermed har fjernsynets vektlegging av religion stor betydning, “på grunn av analfabetisme er fjernsynet den viktigste måten å nå befolkningen i mange arabiske land på” og “legger de en stil for, hvordan befolkningen skal omgås profeten” (tekst 10). Galal nevner et eksempel der studioverten har begynt å uttale “den nådige, den barmhjertige” (tekst 10), hver gang profetens navn nevnes.

Galal ønsker å forsvare muslimer, og forklare hvor denne følsomheten til feilaktige uttalelser

om profeten kommer fra. I tillegg forklarer han hvorfor mange i arabiske land oppfattet tegningene som en provokasjon fra staten, ettersom de selv er vant med statseide kanaler. Faktum at mange i den arabiske verden ikke har muligheten til å lese tekstene, men kun se bilder, utgjør også en del av forklaringen på muhammedtegningenes reaksjoner. Et bilde virker sterkere enn ord og henger seg lettere fast i netthinnen. Galal forklarer muslimers reaksjoner, men gir ingen løsning på hvordan man i fremtiden skal unngå slike hendelser.

Felles for alle som snakker fra et religiøst ståsted er at de ser på sine hellige verdier og tabuer som en selvfølge, og det skal derfor ikke være nødvendig å komme med noen nytenkende ideer om religiøse tabu. Dette er utgangspunktet for subjektposisjonen som skapes av religionsdiskursen. Subjektet interPELLERES til å anerkjenne sensur idet de anerkjenner religion. Ideen om toleranse ovenfor andres ytringer er fordrevet til det diskursive felt, og gis verken alternativ betydning eller mening i denne diskursen. Det betyr at alle *ikke* skal ha lov til å si hva de mener. Respekt plasseres på de som ønsker å ytre seg sin banehalvdel, de må respektere å ikke krenke eller bedrive satire med religion selv om det strider imot deres egen oppfatning. Dette er en utvidelse av ytringsfrihetsdiskursens respektbegrep, ikke bare skal man lytte til andres synspunkter, men skal også ta hensyn til disse synspunktene. Respekt innebærer dermed anerkjennelse og opprettholdelse av tabuer og satiren underordnes respekten. I neste diskurs videreføres delvis denne betydningen av respekt.

5.1.4 Respektdiskurs

I denne diskursen anklages ytringsfrihetsabsolutistene for bevisst provokasjon og “manglende respekt for andre” (tekst 14). Fogh Rasmussens nyttårstale blir blant annet kommentert slik av Tøger Seidenfaden, “store dele av talen kan læses bedst som et forsvar for *Jyllands-Postens* aggressive brug af ytringsfriheden” (tekst 11). Her anses aggressiv bruk av ytringsfrihet som noe negativt, men i samme tekst påpeker Seidenfaden at det ville være “ikke bare ironisk, men sterkt bekymrende, hvis opposisjon og presse i en sak, regeringen netop hævder handler om ytringsfrihed, ikke nå fuldt ud skulle spille deres rolle som aggressive og kritiske brugere av ytringsfriheden” (tekst 11). Seidenfaden er altså på ytringsfrihetens side, men han tillegger den et visst ansvar, som han mener statsministeren ikke har tatt på seg i muhammedsaken. Da den egyptiske utenriksministeren sendte brev til Fogh Rasmussens med forespørsel om inngripen ovenfor *Jyllands-Posten*, avviste statsministeren brevet. Seidenfaden hevdet at statsministeren hadde feiltolket brevet, “de eksperter, vi har talt med, er enig om, at statsministerens tolkning enten er direkte forkert

eller meget firkantet” (tekst 11). Ifølge Seidenfadens eksperter var den egyptiske forespørselen et ønske om “en holdning, en afstandtagen, en kritik av *Jyllands-Postens* karikaturer, hvoraf den groveste viste profeten med en bombe som turban, hvorved den identificerede islam med terrorisme” (tekst 11). Seidenfaden tolker tegningene på verst tenkelig måte, som direkte islamkritikk. Og han undrer seg derfor over at statsministeren tidligere tok avstand fra Martin Henriksens islamkritiske utsagn på sin blogg. “Det hører til denne utrolige sags mest uforståelige elementer, hvorfor statsministeren ikke har kunnet si om en karikaturtegning, hvad han så klart kunne si om en uttalelse med samme indhold fra en ordfører for Dansk folkeparti.” (tekst 11) Seidenfaden har rett i at Fogh Rasmussen fremstår noe selvmotsigende da han 2. desember kommenterer Henriksens utsagn med at “ytringsfrihed (...) bygger også på, at vi viser respekt for andre religiøse oppfattelser” (tekst 11). På den andre siden kan ikke Henriksens utsagn sies å ha det samme innholdet som muhammedtegnningene. Henriksen går direkte til angrep på islam som helhet, mens muhammedtegnningene, som gjennomgått i denne oppgaven, kun angriper en liten del muslimer. Seidenfaden ser ikke denne forskjellen fordi han baserer sin tolkning av tegningene på noen få muslimers tolkning av dem. Det vil si at han bruker et argument fra den muslimske offerdiskursen. Det samme skjer når han omtaler tegningene i 2010:

Jeg har aldrig ment at det var nogen nødvendighed i at publicere muhammedtegnningene, at man har redt til å gøre det, det er klart (...) spørgsmålet er om det var sympatisk at gøre det, var det begavet at gøre det. Og jeg synes fra starten det var klart at det ikke var særlig sympatisk, fordi det var mobning av et religiøst mindretal (...) og det har siden vist sig at det ikke var særlig begaved. (tekst 19)

Seidenfaden er ikke bare kritisk til tegningenes nødvendighet, men han kaller dem for mobbing, på samme måte som mange muslimer har tolket dem. Denne interdiskursiviteten foregår ofte i respektdiskursen, ved at det artikuleres meninger basert på multikulturalisme: at kultur og religion må særbehandles, og at respekt for religiøse tabuer er et legitimt grunnlag for sensur. Dette innebærer at ytringsfriheten ikke er absolutt og representantene for denne diskursen er derfor kritiske til *Jyllands-Posten*. Ytringsfrihet, satire og sensur får sin betydning ut fra diskursens nodalpunkt respekt.

Carsten Graabæk, som takket nei til *Jyllands-Posten* invitasjon, kritiserer dem for feilaktig fremstilling av sitt prosjekt. “Det lykkedes JP at dreje debatten som en modsætning mellem ytringsfrihed og den islamiske verdens forbud mod at tegne profeten (...) Det drejer sig om, at

man herhjemme skal finde sig i hån, spot og latterliggørelse, og det var det, der skulle testes, ikke ytringsfriheden.” (tekst 14) Graabæk gjør som de fleste i debatten feil i å omtale det religiøse tabuet med å avbilde profeten som noe universelt i den islamske verden, men det er ikke respekt for tabuer som er hans begrunnelse for å ikke tegne profeten. “Jeg har ikke noget utestående med Mohammed, og ikke noget forhold til islam, og jeg synes ikke man (...) skal blande sig i andre folks tro.” (tekst 6) Om tegningene sier han at, “man skal ikke tegne Mohammed bare for å håne eller for å se hvor grensene går - da er det bare en provokation” (tekst 6). Dette utsagnet strider imot normaliseringen av humor på religiøse tabuers bekostning, som både ytringsfrihet- og satirediskursen argumenterte for. Graabæks argument innebærer at man kun skal lage satire over noe man har et forhold til. Samtidig anerkjennes satirens viktighet, “de satiriske tegninger har en stor makt”, og det “er de store, der skal sparkes over skinnebenet” (tekst 14). Dette er uttrykk for argumentet som går igjen flere steder, nemlig at satiriske tegninger er humor nedenfra og opp. Ifølge Bakhtin var det nettopp folket som latterliggjorde kirken og autoritetene.

I våre dager kan det være vanskelig å avgjøre hva som er oppover, og hva som er nedover i et sosialt hierarki. Enhver tegner vil kunne hevde å tegne nedenfra fordi han kun er en person, men da *Jyllands-Postens* muhammedtegninger ble støttet av regjeringen skiftet formen til en ovenfra og ned satire. Dette er denne formen for humor Bergson beskriver når det gjelder overlegenhet som grunnlag for latter. ”Gjennom den tar samfunnet hevn for de friheter man har tillatt seg over for det. Den ville ikke nå sitt mål hvis den var kjennetegnet av sympati og godhet. (...) I det store og det hele har latteren uten tvil en nyttig funksjon. Men derav følger ikke at latteren alltid rammer riktig og ei heller at den utspringer av en velvillig innstilt, ja, selv rettferdig tanke.”¹⁴⁷ Respektdiskursens talsmenn støtter seg på denne forestillingen. Respektløs satire fører til negativ latter fordi den er basert på kritikk som ikke rammer riktig.

Problemet med denne diskursen er at den ikke gir noe svar på hvordan man skal bedrive religionssatire, eller hvordan man skal unngå sensur. Det ser ut som om den er enig med religionsdiskursen på dette punkt. Sensur må veies opp mot religion og individers religiøse følelser. Det er det som er å vise respekt. Respektdiskursen analyseres ytterligere når jeg tar for meg det norske materialet, der respekt for samfunnet er et mer fremtredende argument enn respekt for individenes religiøse følelser.

¹⁴⁷ Bergson 1993, side 133

5.2 Norge

De norske tekstene har som sagt en annen overordnet kulturkontekst enn de danske tekstene, blant annet ser det politiske landskapet noe annerledes ut. Danmark har generelt et sentrum som er lengre til høyre enn i Norge, og høyresiden er ofte kjennetegnet av konservative partier som ønsker å verne det nåværende samfunn, hvilket ofte innebærer streng innvandringspolitikk. Det største partiet i Norge er Arbeiderpartiet som har dominert norsk politikk siden 1945. Etter krigen regjerte de uavbrutt i 20 år. I 2005 dannet Arbeiderpartiet en koalisjonsregjering sammen med Sosialistisk Venstre og Senterpartiet. Jens Stoltenberg tok da over statsministerposten etter Kjell Magne Bondevik fra Kristelig Folkeparti, og hans borgerlige regjering. Ved valget i 2009 ble Stoltenberg-regjeringen gjenvalgt. Regjeringen kalles gjerne for den “rødgrønne”, hvilket tilsvarer at den er mer venstreorientert enn Danmarks såkalte “blå” høyreorienterte regjering, som satt til 2011.

Norge var i union med Danmark frem til 1814 og ytringsfriheten ble da grunnfestet i Norge gjennom Grunnlovens paragraf 100; “Ytringsfrihed bør finde Sted. (...) Det paaligger Statens Myndigheder at lægge forholdene til Rette for en aaben og oplyst offentlig samtale.”¹⁴⁸ Ytringsfrihet henger fra da av tett sammen med pressefrihet. Den norske satiretradisjonen startet med ulike selvstendige vittighetsmagasiner på 1800-tallet.¹⁴⁹ Satiretegninger ble inkludert i den ordinære pressen på begynnelsen av 1900-tallet og i løpet av 1930-årene ebbet vittighetspressen som selvstendig form ut.¹⁵⁰ Den mest slående forskjellen mellom danske og norske tekster er at sistnevnte ikke i like stor grad fremhevet denne satiretradisjonen. Der Danmark vektla sin påstått unike satiretradisjon i debatten om Muhammedtegningene, var Norge istedenfor opptatt av å vise solidaritet overfor norske muslimer. Med det viser jeg til den samlede avstandstagnung fra Muhammedtegningene som de fleste fremviste i offentligheten. Under hele Muhammedsaken holdt den norske regjering solidarisk sammen og viste, i motsetning til den danske regjering, en ydmykhet i møtet med ambassadørene i de arabiske landene. Både statsminister og utenriksminister beklaget tegningene. Selbekk fikk kun støtte fra én topp-politiker, og det var Siv Jensen fra FrP (tekst 20). FrP kan kort karakteriseres som et konservativt høyreparti som ønsker streng innvandringspolitikk

¹⁴⁸ ytringsfrihet, store norske leksikon. <http://snl.no/ytringsfrihet> 29.01.2012

¹⁴⁹ vittighetsblader, store norske leksikon. <http://snl.no/vittighetsblader> 29.01.2012

¹⁵⁰ vittighetsblader, wikipedia. <http://no.wikipedia.org/wiki/Vittighetsblader> 29.01.2012

5.2.1 Ytringsfrihetsdiskurs

Også i Norge startet debatten om muhammedtegnene med henvisning til ytringsfrihet. Vebjørn Selbekk forklarte sin avgjørelse om å gjengi *Jyllands-Postens* muhammedtegninger, med at han ble så rystet over at den “kanskje mest provoserende karikaturtegneren vi har i Norge” ikke tør å tegne den muslimske profeten, og dermed “ønsket å lage en sak om forholdet mellom ytringsfrihet og islam” (tekst 20). Karikaturtegneren han henviser til er Finn Graff som tidligere har laget flere tegninger av islam, både satiriske og tabukonfronterende. Selbekks artikkel i *Magazinet* 10. januar 2006 hadde overskriften “Tegningene som rystet Danmark”, og inkluderte en gjengivelse av de tolv danske muhammedtegnene. Artikkelen er ikke lengre tilgjengelig på nett, men jeg har funnet tekstens kotekst, det vil si en annen tekst fra samme utgave. Hovedoppslaget på førstesiden er et bilde av tegnerne Morten M og Finn Graff med overskriften “Skremt til taushet”:

SELVSENSUR. VGs humortegner Morten M (til venstre) har mottatt drapstrusler fra muslimer, mens Dagbladets Finn Graff (over) ikke tør tegne islams grunnlegger Muhammed. - Når reaksjonen kan bli å få skåret over strupen, er grensen nådd, sier Graff som er blitt mer forsiktig etter at tolv danske tegnere fikk drapstrusler da de portretterte Muhammed i *Jyllands-Posten*.¹⁵¹

Ved å si at tolv danske tegnerne fikk drapstrusler får Selbekk det til å høres ut som om alle de danske tegnerne mottok direkte trusler, hvilket ikke var tilfelle. Dette er en typisk overdrivelse som går igjen i Selbekks argumentasjon. I samme utgave publiseres også en kopi av de elleve ambassadørenes brev til den danske statsministeren, med overskriften “Ytringsfrihet truet”. Selbekk tolker, i likhet med Fogh Rasmussen, de arabiske ambassadørenes brev som en forespørsel om inngripen i ytringsfriheten. Hvis vi ser overskriftene som publiseres av Selbekk den dagen samlet, impliserer de at noe farlig er på ferde; “Tegningene som rystet Danmark”, “Skremt til taushet” og “Ytringsfrihet truet”. Dette er med til å forsterke inntrykket av at det er en alvorlig sak Selbekk ønsker å rette søkelys på.

Som følge av liten eller ingen støtte fra presse og stat fremstilte Selbekk, siden debatten startet i Norge, seg selv som en offerperson, “hvordan tror du det føltes (...) du finner ingen regjering som uttaler seg på den måten i den vestlige verden” (tekst 20). Selbekk sammenligner Jens Stoltenbergs uttalelser med tyske Angela Merkel og franske Nicolas Sarkozy, som begge forsvarte tegningene. Men så var det jo heller ikke deres lands

¹⁵¹ Sammendrag av saken mot *Magazinet* 27.04.2006 <http://www.pfu.no/case.php?id=1723> 14.02.2012

ambassader som var tent på. Selbekk opprettholder sin offerposisjon i foredraget fra 2011, og man kan på videoklippet høre fra publikums reaksjoner at de er enig med ham. Publikum er på den måten blitt interpellert i Selbekks offerdiskurs og inntar en posisjon som medfølende subjekt. Selbekk benytter seg av diskursiv makt. Det kan også virke som om Selbekk mener kristendommen i seg selv har vært et offer gjennom tidene og at det nå er på tide at islam får gjennomgå, “populærkulturen og mediebildet som omgir oss i dag, allerede er fullt av innhold som virker støtende på kristne” (tekst 5). I dette utsagnet ligger en innrømmelse av at de danske muhammedtegnene kan virke støtende på muslimer, men poenget i ytringsfrihetsdiskursen er som sagt at krenkelse er u-ungåelig. Selbekks definisjon av ytringsfrihet er å “si, tenke, tro, mene, skrive, tegne det man vil (...) verdier man skal være stolte av og verdt å eksportere” (tekst 20). Budskapet er at ytringsfrihetens utbredelse ikke er fullkommen, og at islam er et hinder på veien. I motsetning til flere av sine danske medtalere, hvis meninger jeg analyserte i kapittel 5.1.1, artikulere Selbekk ikke bare implisitt, men tydelig en islamkritisk diskurs som preger måten han argumenterer for ytringsfrihet på.

Om sin hensikt med gjengivelsen av tegningene forklarer han at, “det vi har villet gjøre, er å reise en debatt om hvilke utfordringer ytringsfriheten står overfor i en situasjon der islam vokser seg stadig sterkere i vår del av verden” (tekst 5). Dette begrunner han i sin egen påstand “at jo større innflytelse islam får i et samfunn, dess dårligere kår blir det for ytringsfriheten (...) I dagens situasjon er faktisk denne islamske trusselen mot ytringsfriheten i ferd med å slå inn over den vestlige verden også” (tekst 5). Her sammenkobles trussel med islam og ikke med islamisme. Det er ikke nødvendigvis religionen islam som utøver en trussel mot ytringsfrihet. De fysiske truslene som har blitt rettet mot folk i vesten som ytrer seg kritisk om islam, kommer stort sett fra islamistisk fundamentalistiske enkeltpersoner eller grupper, og ikke fra majoriteten av muslimer. Selbekk ignorerer skillet ved flere anledninger, “hoveddelen av terrorismen som utøves i dag utøves i islams navn” (tekst 20). Dette spiller på en feiloppfatning typisk for den islamkritiske diskursen som vektlegger sammenhengen mellom islam og terrorisme. Ifølge Europol var den største terrortrusselen i 2009 ulike typer separatistbevegelser.¹⁵² Det er også nok å nevne 22. juli som eksempel på at terrorisme også utføres av ikke-muslimer. Selbekks tydelige islamkritikk kan være grunnen til hans manglende støtte i Norge.

Bortsett fra generalsekretær i Norsk presseforbund Per Edgar Kokkvold, var det ingen i

¹⁵² <http://www.fn.no/Temaer/Fred-og-sikkerhet/Terrorisme/Terrorisme-i-Europa> 14.02.2012

norske medier som åpent støttet Selbekks publisering. I 2007 ble dette kritisert av den svenske journalist og karikaturtegneren Rieber Hansson, i et foredrag på *Nordiske Mediedager* i Bergen. Hansson argumenterer både for absolutt ytringsfrihet og satirens viktige rolle i samfunnet. “Hvordan skal vi kunne kreve at mennesker i muslimske land skal ta opp kampen om toleranse og ytringsfrihet om vi i Vesten ikke forsøker å forsvare vår egen?” (tekst 15) Hansson retter søkelyset på at ytringsfriheten i Vesten ikke er så fri som kanskje mange forestiller seg.

Mange krever respekt, men hører sjelden på andres synspunkter. Å kreve respektløshet er noe annet. Respektløshet er en forutsetning for demokrati. Satire er selve essensen av respektløsheten. Dette gjør satiretegningen til et slags testplaster for demokrati og ytringsfrihet, der allergireaksjoner er et tegn på intoleranse. (tekst 15)

Her omtales satiren som et nyttig verktøy i kampen for ytringsfrihet, som en måte å teste friheten på, slik Rose argumenterte for. Det er motstandere av tegningene som kalles intolerante, og ikke satirikerne. Det er ikke religionen som skal respekteres, men satiretegnerens frihet til å være respektløs overfor religionen. Selv om tegninger noen ganger kan provosere, oppstår ikke provokasjonen hos avsendere eller tegneren, men hos mottakeren eller tolkeren. “Man kan si at satiren aldri er farligere enn dens skyteskive. Uansett hva tegnerens hensikt er, så er det alltid mottakeren som står for sprengladningen. Bildets sprengkraft er proporsjonal med mottakerens behov for sensur.” (tekst 15) Her ligger det en antydning til kritikk av de muslimer som har behov for sensur, men store deler av pressen hadde også dette behovet. Hansson retter kritikk mot alle mediene som valgte å ikke publisere tegningene, “Jyllands-Posten ville teste selvsensuren hos de danske tegnerne, men kom i stedet til å teste hele verdens mot. Resultatet var ikke særlig oppmuntrende” (tekst 15). Med det mener han ikke alle demonstrasjonene og terroren som fulgte tegningene, men den synliggjøringen av selvsensur som eksisterer hos mediene. “Til tross for at tegningene har vært hett nyhetsstoff av global interesse i mer enn ett år, er det få¹⁵³ aviser i Europa og USA, pressefrihetens fødested, som har publisert dem.” (tekst 15) Hansson fortsetter sitt forsvar av *Jyllands-Posten* og muhammedtegningene. “I stedet er det de danske tegningene og tegnerne som gang på gang er blitt kritisert. Også av mediene selv, som først og fremst burde ha vært opptatt av sin egen kompakte selvsensur.” (tekst 15) Dette poenget fungerer til forsvar av Selbekk fordi han valgte å ikke sensurere seg selv i debatten om muhammedtegningene.

¹⁵³ Dette var vel å merke før drapsforsøk og attentatet mot Westergaard som førte til flere gjengivelser i media.

Hansson artikulere først og fremst ytringsfrihetsdiskursen, men han taler også satirediskursens stemme. “Satire sparker pr definisjon alltid oppover, opp mot makten - den religiøse, den økonomiske og politiske.” (tekst 15). Dette er et poeng i Bakhtins latterteori: “Middelalderens latter er rettet mot det samme objektet som middelalderens seriøsitet. Ikke bare gjør latter ingen unntak for det øvre sjikt, men det er faktisk vanligvis rettet mot det.”¹⁵⁴ Selv om muslimer i Danmark er i mindretall utgjør de en reell religiøs makt i samfunnet, fordi den hevder retten til å skåne sider ved seg for kritikk. “Om man gjør noe til et tabu, så vil makten automatisk søke sin beskyttelse bak det som er tabubelagt. Nettopp derfor kan vi ikke tolerere noen unntak for ytringsfriheten. Om man freder religionen, vil makten raskt bli religiøs.” (tekst 15) Vi kan med andre ord ikke tolerere at det er den krenkede som har definisjonsmakt til å bestemme hva som er krenkende, slik Stjernfelt argumenterte at toleranse er noe som må komme fra de krenkedes side. Når det gjelder spørsmålet om religionssatire er et vestlig fenomen, henviser Hansson til den iranske avisen *Hamshahris* tegnekonkurranse. Konkurransen fikk navnet “Holocaust International Cartoon Contest (...) 400 tegnere fra 61 land deltok (...) Tegnekonkurranser forekommer i mange land, overalt i verden” (tekst 15). Hansson forsøker å alminneliggjøre de danske muhammedtegningene, fordi den også eksisterer i flere muslimske land.

Den lange deltagerlisten i den iranske konkurransen viser at tegnet satire i dag er velkjent verden over. Det finnes ingen kulturelle problemer med å forstå satirens innhold og hensikt. At de danske tegningene vakte det muslimske lederskapets raseri, handlet ikke om at de hadde misforstått, men at de begrep at det handlet om dem.

Hvis dette også gjelder danske og norske muslimer, kan man si at de med sin forståelse av satirens innhold og hensikt allerede er inkludert i satiretradisjonen og den maktkritikken den representerer. Hansson viser deretter til “en undersøkelse gjort av meningsmålingsinstituttet *Pew Global Project* som viser at med unntak av Indonesia så vil en majoritet av verdens muslimer ha demokrati i Vestens betydning av ordet, uten religiøs eller politisk tvang eller sensur” (tekst 15). Derfor skal det ikke være nødvendig å ta hensyn til religiøse følelser slik motstanderne av muhammedtegningenes publisering hevder er nødvendig, “med det i bakhodet blir de vestlige medienes selvsensur og politikernes unnfalighet enda mer ubegripelig” (tekst 15). Hansson anerkjenner at de fleste muslimer ikke vil reagere voldelig på publisering av tegningene, hvilket stemmer med hvor liten prosent det egentlig er snakk om. De som har reagert voldelig på tegningene, er nettopp den gruppen som latterliggjøres i

¹⁵⁴ Bakhtin 1968, side 88

tegningene, og denne latterliggjørelsen er nødvendig. Med henvisning til forfatteren Amos Oz anerkjennes viktigheten av satiretegninger på fundamentalistenes bekostning. “Han (Oz) mener (...) at grensen går mellom fanatisme og toleranse. Den oppdelingen peker ut hvem det er som bør være hovedmålet for satiretegningene. Altså fanatikerne.” (tekst 15) Fanatikerne kan tolkes som individer samfunnet ønsker å irettesette, jamfør Bergsons negative latterteori. ”Latter er frem for alt en tilrettevisning. Da den er til for å ydmyke, skal den gjøre et ubehagelig inntrykk på den person det går ut over. Gjennom den tar samfunnet hevn for de friheter man har tillatt seg over for det.”¹⁵⁵ Samtidig utgjør fanatikerne “et pervertert begjær etter ekstremt makt” (tekst 15), det vil si at fanatikerne er maktinnehavere i samfunnet, og ifølge Bakhtins positive latterteori er det maktinnehaverne som er gjenstand for latterliggjøring. ”(latterens) formspråk blir aldri brukt av volden og autoriteten.”¹⁵⁶ Dette er et eksempel på at Bergson og Bakhtins latterteori ikke nødvendigvis står i opposisjon til hverandre. Latteren kan gi en positiv opplevelse for de som ler, samtidig som den oppfattes som negativ av de som blir ledd av. Hvis man tolker muhammedtegnene riktig er de kun rettet mot en liten gruppe, altså fanatikerne. Hvis flere ser dette, vil færre oppleve å bli ledd av gjennom tegningene, og jo større vil den positive funksjonen til latteren være.

Når det gjelder toleranse, som er et viktig moment i ytringsfrihetsdiskursen, definerer Hansson dette begrepet på samme måte som Stjernfelt i den danske ytringsfrihetsdiskursen, og han henviser til definisjonen i den svenske *Nationalencyklopedin*: “Toleransens grenser settes naturlig av toleranseprinsippet selv: man bør ikke tolerere handlinger som urettmessig innskrenker andres tanke- og handlingsfrihet” (tekst 15). Fordi satiretegninger kun uttrykker tegnerens egne tanker og ikke innskrenker andres frihet, overskrider de ikke toleransens grenser. Hvis en tegner bedriver selvsensur bryter det med handlingsfriheten, og derfor kan man ikke tolerere at sensur forekommer.

Satiretegninger virker både i ytringsfrihetens og toleransens ånd. De krever nemlig toleranse for respektløsheten og avviser samtidig kravet på respekt for intoleranse. Noen kommer alltid til å mene at politisk satire er plumpt, urettferdig, arrogant og provoserende og stille spørsmål ved dens berettigelse. Men satirens svarte bitende humor står pr. definisjon på den svakes side mot makten. Med streken sin forsøker de aller fleste tegnere å gjøre verden til et bedre sted. Spørsmålet er hvordan sensur og selvsensur medvirker til at verden *blir* bedre. (tekst 15)

¹⁵⁵ Bergson 1993, side 133

¹⁵⁶ Bakhtin 1968, side 90

Det viktigste for en god satiretegning er altså at den positive latteren er på de svakes side. Det vil si at en tegner alltid uttrykker seg oppover mot makten. Selbekk og Hansson vektlegger viktigheten av absolutt ytringsfrihet i hver sin versjon. Der Selbekk vektlegger møte med islam som grunn for at ytringsfriheten innskrenkes, vektlegger Hansson manglende kunnskap om betydningen av toleranse og satirens funksjon. Begge disse argumentene var til stedet i mitt danske materiale. Jeg tar nå for meg den diskursen som tydeligst skiller debatten om muhammedtegnene i Norge fra debatten i Danmark.

5.2.2 Respektdiskurs

I den dansk artikulerte respektdiskursen kom det frem at respekt er et legitimt grunnlag for selvsensur, og denne forestillingen finnes også i flere av de norske tekstene. “Hvis norske tegnere unnlater å tegne Muhammed av respekt, er alt vel og bra. Hvis de unnlater å tegne Muhammed av frykt, er det dypt problematisk.” (tekst 4) I likhet med Selbekk anerkjenner VG-kommentator Anders Giæver at ytringsfriheten er i fare. Forskjellen i artikuleringen av denne diskursen er at løsningen ikke er flere tegninger, og målet er ikke absolutt ytringsfrihet. Thomas Hylland Eriksen påpeker at “verken ytringsfrihet eller ytringsrett er absolutt i noe eksisterende menneskelige samfunn” (tekst 21). Utfordringen er for hvem, eller for hva, skal man vise respekt, og hva det innebærer. Jens Stoltenberg hevder “det er viktig at vi viser respekt for andre menneskers følelser” (tekst 7), men det handler også om respekt for det globaliserte samfunn. FN-rapportør Doudou Diéne påpeker at, “vi er nødt til å se linken mellom et samfunns ytringsfrihet og dets evne til å skape dialog mellom grupper i samfunnet. Ytringsfrihet er ingen hindring mot å vise respekt” (tekst 6). Respekt er her en forutsetning for dialog og bruk av ytringsfriheten innebærer et visst ansvar.

Menneskerettsloven fra 1999 (...) er klar på at det i selve utøvelsen av ytringsfrihet påhviler den som ytrer seg et ansvar. I ytringsansvaret ligger det at man i sin utøvelse av ytringsfriheten ivaretar hensynet og rettighetene til andre. Dette handler i siste instans om hvilket samfunn vi vil ha, og ønsker å bygge sammen. (tekst 21)

Dette hensynet handler blant annet om å unngå ytringer som kan oppfordre til vold, “ikke hisse opp stemninger slik at det oppstår rasistisk hat, vold og konflikter mellom ulike religiøse grupper” (tekst 6). Her har ytringsfrihetsdiskursen artikulert viktigheten av å skille mellom ord og handling, men ifølge respektdiskursen er ikke dette et godt nok skille. “Å insistere på et absolutt skille mellom ord og handling er følgelig å fraskrive seg ethvert moralsk ansvar fra den virkeligheten som kan og blir skapt av hatefulle ytringer.” (tekst 21)

Fordi ord kan føre til handling, slik muhammedtegnningene nettopp gjorde, må man ta hensyn til konsekvensene av sin ytring. Spesielle hensyn må kanskje gis til tabukonfronterende ytringer som Douglas påpeker, ”noen ganger kan ord være nok til å utløse en katastrofe”.¹⁵⁷

Når det gjelder toleranse henviser også Hylland Eriksen til Voltaires *Traktat om toleransen* og dens overføringsverdi, men han påpeker at “det må være grenser for den kosmopolitiske toleransen. Ingen kan eller bør akseptere urett, ikke minst den som ikke rammer en selv” (tekst 13). Det er ikke bare ytringsfriheten som har sine grenser, men også den egenskapen som eventuelle krenkende ytringer mottas med, nemlig toleransen, man skal ikke tolerere alt. Idet ligger ikke en innskrenkning av ytringsfriheten, men en “balanse mellom toleranse og universalisme (...) en *sylytynn universalisme*. Visse verdier skal være allmenne og ukrenkelige (...) men et mangfold av veier til det gode liv må anerkjennes som likeverdige” (tekst 13). Hylland Eriksen synes det har vært for mye fokus på islam i ytringsfrihetsdebatten. Overfokusering på islam kan være uttrykk for en urett eller ubalanse.

Århundrer med kolonialisme og europeisk dominans tilsier at det er Vestens tur. En utstrakt hånd kan bidra til at progressive krefter på begge sider danner nye allianser. Å heller pleie sine fiendebilder, er å gi fra seg sine beste kort. Den monomane interessen enkelte samfunnsdebattanter har for politisk islam, er et eksempel. (tekst 13)

Implisitt i dette ligger en kritikk av alle som ønsker flere muhammedtegninger, og den setter en grense for satire om islam på bakgrunn av det ikke lenger er noe unikt. Det kan virke som om representantene for respektdiskursen anerkjenner sensur hvis det foreligger tilstrekkelige grunner til det, og at det da ikke er snakk om sensur i ordets strengeste forstand. Som Hylland Eriksen uttrykker i et intervju med *Morgenbladet*, “Jeg foretrekker begrepet besinnelse.”¹⁵⁸ Det vil si at når en redaktør eller publisist velger å ikke trykke noe som kan virke støtende eller krenkende handler det ikke om selvsensur, men om en vurdering av publikasjonens nødvendighet og konsekvenser. På den måten foregår det en parallell til satirediskursen og Bakhtins latterteori, ”der verden sees på en ny måte”¹⁵⁹. Gjengivelse av muhammedtegninger kan tolkes som motsatt av å være nyskapende, fordi de presenterer verden på en måte som allerede har blitt presentert. Det vil si det problematiske forholdet mellom islam og sensur.

¹⁵⁷ Douglas 1997, side 23

¹⁵⁸ Time, Jon Kåre. “Forsøk på oppklaring” *Morgenbladet*, 02.09.2011

¹⁵⁹ Bakhtin 2003, side 38

Hylland Eriksen mener de virkelige problemene ikke handler om enkeltytringer, men om debatten som helhet. Han sier at det ikke holder at redaktører og moderatorer vurderer om hvert enkelt innlegg er “innenfor” grensene eller ikke. Alle må også ta sin del av ansvaret for “diskursen”; for det bildet av verden som skapes av den totale mengden innlegg og utspill.¹⁶⁰

Overfører vi denne argumentasjonen på muhammedtegningene får man en ide om hva som menes om dem. Jo flere ganger krenkende tegninger av profeten publiseres i ikke-muslimske medier, øker det helhetlige inntrykket av at vestlige medier ønsker å kritisere islam. Tegningene oppfattes i denne diskursen gjennomgående som et negativt uttrykk for islamkritikk. “I september i fjor foretok den danske avisen *Jyllands-Posten* en bevisst provokasjon (...) ved å be tolv tegnere krenke det islamske tabuet det er å tegne profeten Muhammed.” (tekst 4) Ettersom det ikke er et universelt islamsk tabu å avbilde profeten, har ikke Giæver grunnlag for å si at *Jyllands-Posten* oppfordret til tabubrudd. *Jyllands-Posten* var derimot fullstendig klar over at publiseringen potensielt kunne virke krenkende.

Giæver påpeker også at muhammedtegningene ikke representerer den tradisjonelle måten å bedrive religionssatire på. “Det er i det hele tatt påfallende sjelden at Gud blir fremstilt i vår billedkultur som noe annet enn en hånd, et sterkt lys eller til nød en mektig stemme.” (tekst 4) Her er det snakk om den kristne gud i det norske samfunn, og at det ikke er uvanlig å opprettholde det kristne billedforbudet. Dette viser at det er vanlig å opprettholde tabuer. Giæver tolker muhammedtegningene som et uttrykk for noe annet enn religionssatire og er skeptisk til *Magazinet*. Han anklager dem for å ha et “situasjonsbestemt forhold til ytringsfriheten (...) ytringsfriheten er for enkelte først og fremst retten til å krenke annerledes troende” (tekst 4). Likevel anerkjennes muhammedtegningene som uttrykksform:

Men de annerledes troende må altså tåle å bli krenket. Ingen kan forlange at de skal like det, og de er i sin fulle rett til å ta til motmæle. Men slik blasfemien gjennom de siste hundre og femti årene har bidratt til å fravriste det kristne presteskaptets makt over vanlige menneskers liv og skjebner, må retten til satire og karikatur også kunne anvendes fritt mot religiøse tabuer og dogmer i islam. (tekst 4)

Ved å anerkjenne blasfemi og religionssatirens rolle som opposisjon til makten, artikuleres det her elementer fra satirediskursen. Samtidig virker argumentet implisitt islamkritisk, ved å sammenligne presteskaptets makt med islams tabuer og dogmer, som noe som må overvinnes. Dette er et eksempel på at kritikk av islam anerkjennes, og det som først og fremst kritiseres

¹⁶⁰ Time, Jon Kåre. “Forsøk på oppklaring” *Morgenbladet*, 02.09.2011

av respektdiskursen talsmenn er fraværet av det samfunnsansvaret som Hylland Eriksen setter ord på. Religionssatire anerkjennes, men tillegges et visst ansvar, og det ser ut som mange mener publisering av muhammedtegningene bryter med dette ansvaret.

5. februar 2006 ble både den norske og den danske ambassaden i Syria påtent, med henvisning til muhammedtegningene. Statsministerens kommentar var at det er første gangen noe slikt skjer, “så vidt vi vet, har det ikke skjedd før at en norsk ambassade er angrepet på denne måten” (tekst 7). Denne måten, han referer til, er påtennerenes henvisning til muhammedtegningene, og med det sier han implisitt at *Magazinets* gjengivelse av tegningene uten tvil har vært utslagsgivende for angrepet på den norske ambassaden. Stoltenberg kaller gjenoptrykkingen av muhammedtegningene i Norge for en “gal handling” og henviser til at “nesten alle andre norske redaktører har valgt å ikke trykke bildet, fordi de har vurdert det slik at det er å støte andre menneskers religion, det er å vise ringeakt for andre mennesker” (tekst 7). Jeg har ikke funnet noen dokumentasjon på at redaktørene som valgte å ikke publisere tegningene gjorde det av respekt. Det er ikke umulig at det foreligger andre legitime grunner eller i verste fall frykt, som tidligere har vært nevnt som grunnlag for ikke å tegne profeten. Det ser ikke ut som dette er et tema for statsministeren, som er mer opptatt av tegningenes krenkelsespotensial og hvilke konsekvenser det har ført til. På samme måte reagerer Diéne med sjokk på Kurt Westergaards tegning av profeten, “den uttrykker det motsatte av hva vi prøver å enes om internasjonalt for tiden: nettopp at terrorisme ikke skal lenkes til en bestemt religiøs eller spirituell tradisjon” (tekst 6). Både Diéne, Stoltenberg og Giævers utsagn uttrykker en oppfatning av muhammedtegningene i tråd med mange muslimers tolkning av den, altså at den fremstiller dem som terrorister. På den måten foregår det en interdiskursivitet bestående av et samspill mellom respekt- og religionsdiskursen.

5.2.3 Religionsdiskurs

Religionsdiskursens artikulering av offerrollen, som ble identifisert i mitt danske materiale, er også tydelig artikulert i Norge. “Når hat og arroganse i enkelte miljøer gir mot til å leke med andres `hellige verdier´ og skape skille, avstand og fordommer bør man spørre om dette er ytringsfrihet som bør styrkes eller ikke.” (tekst 12) Det fremkommer ikke i teksten hvilke miljøer Basim Ghozlan henviser til, men jeg antar at han mener alle som har publisert muhammedtegningene, og han bruker sterke ord for å beskrive dem. “Det bør ikke være så vanskelig å kunne skille mellom det å si sin mening om religioner og andre livssyn, og det å ondsinnet håne andre, andres verdier og tro. Det må være mulig å si ja til ytringsfrihet og

samtidig si nei til hån av andres hellige verdier.” (tekst 12) Redaktørene som har publisert muhammedtegningene kalles ondsinnet fordi de bryter tabuene rundt Muhammed og forurensrer den muslimske ideverden. Ifølge Mary Douglas er det naturlig å reagere på dette; “forurenseren blir i dobbel forstand regnet som en ondsinnet person som fortjener refs: for det første fordi han har krysset linjen, og for det andre fordi han har satt andre i fare.”¹⁶¹ Muslimer blir ikke fysisk satt i fare ved at noen tegner profeten deres, men deres ideverden kan sies å komme i fare for å bli kritisert. Som følge av debatten om muhammedtegningene ble nettopp muslimenes ideverden utsatt for debatt, men det innebærer også at muslimer fikk muligheten til å forklare sin tro. Betydningen av dette kommer jeg tilbake til (5.3.2).

Ifølge overskriften til Ghozlan artikkelen skal det undersøkes om det er snakk om tegninger eller provokasjoner, men Ghozlan argumenterer utelukkende for at det er snakk om provokasjon. Dette kommer sannsynligvis av den offerdiskursen han representerer. “Det ser ut som *Jyllands-Posten* er opptatt av å lære muslimer ytringsfriheten. Metoden de valgte å gjøre dette på viste seg å være svært uheldig (...) Til tross for dette valgte den fundamentalistiske kristne avisen *Magazinet* å følge *Jyllands-Postens* spor (...) Med hvilken hensikt?” (tekst 12) Ghozlan forslag til dialog mellom islam og vestlige samfunn handler om gjensidig respekt, men argumentasjonen hans tyder på at han mener det er først og fremst ”de andre” (egen definisjon) som bør respektere ”dem”. En forutsetning for gjensidig respekt må i alle tilfelle være at begge parter har noe som de mener må respekteres. Men her er den ene parten media og regjering som ønsker respekt for lover og retningslinjer tilknyttet dem, mens det en religion ønsker respekt for, er verdier, tabuer og følelser. I denne sammenhengen vil jeg derfor påstå at uttrykket ”gjensidig respekt” ikke har noen mening.

Mens den norske regjeringens holdning roses for å ha “vært klok og hensynsfull”, refser Ghozlan “den danske regjeringens arroganse og respektløse holdning” (tekst 12). Betydningen av respekt som ble analysert i forrige diskurs, videreføres i denne diskursen. Religion og religiøse mennesker må respekteres i betydning aksepteres. “At mange mennesker i Danmark (eller Norge) har snudd ryggen til religion og frigjort seg fra alt hellig, bør ikke være god nok grunn til å kreve at alle mennesker skal gjøre det samme.” (tekst 12) Dette er en kritikk av tegningenes opprinnelige avsender, altså *Jyllands-Posten*, da det uttrykker en oppfatning om at det tegningenes avsender ønsker er at muslimer bør konvertere til ikke-tro. Det er slik

¹⁶¹ Douglas 1997, side 142

Ghozlan oppfatter tegningene, og ikke som et uttrykk for tegnerens personlige meninger om islam eller islamisme.

Om forholdet mellom humor og tabu: “Det er ikke selve tegningene av profeten som er hovedproblemet, slik mange tror, men det er den latterliggjøringen av profeten som gjør at muslimer blir såret.” (tekst 12) Ghozlan viser til at norske skolebøker er fulle av bilder av profeten, som ingen har reagert nevneverdig på. Her er det snakk om tabubrudd utenfor tabuets tilhørende område, altså i en ikke-muslimsk kontekst. Dette blir brukt som argument for hvorfor man ikke har reagert på tidligere muhammedtegninger. Og det viser at det er andre grunner til den opplevde krenkelsen, nemlig måten profeten blir fremstilt på, som i endel av tegningene kan oppfattes negativt. Tabuene rundt profeten Muhammed skal fungere til å opprettholde ideen om han som guds ideal på en god muslim. Når profeten fremstilles negativt, oppstår det en urenhet i den muslimske tankeverden, og dermed et behov for å gjøre rent, som ifølge Douglas innebærer ”å gjeninnføre orden i tilværelsen og skape samsvar med omgivelsene og våre egne idemønstre.”¹⁶² Bakgrunnen for den muslimske motstanden til muhammedtegningene, er frykt for hva urenhet i betydning kritikk kan føre til.

Ghozlan oppfatter altså muhammedtegningene som ren latterliggjøring, eller negativ latter som Bergsons ville kalt det. Det ser ut som om at når det oppstår en følelse av krenkelse så betegnes uttrykket eller satiren som noe negativt, altså fører krenkelse til negativ latter. I likhet med Akkari ser det ut som om Ghozlan mener religiøse verdier er uforenelig med latter. Begrepet selvsensur overses i denne diskursen og havner i det diskursive felt sammen med forestillingen om latter på religiøse tabuers bekostning som noe positivt. Offerdiskursens nodalpunkt er hellige verdier, og alt annet gis underordnet betydning. Ytringsfrihet, som i alle de fleste andre diskursene henviser til det frie ord, brukes av Ghozlan like gjerne om radikale muslimers frihet til å demonstrere, brenne flagg og boikotte varer. Ghozlan er ikke for denne type aktivitet, men argumenterer for at det er en naturlig reaksjon, “de som mener de har rett til å håne andres hellige verdier (...) må også være like fornøyd med at andre bruker sin ytringsrett ved å brenne flagg og boikotte varer” (tekst 12). I likhet med respektdiskursen oppløses her det skarpe skillet mellom ord og handling, som ytringsfrihetsdiskursen taler for. Det ser generelt ut til å være en tett sammenheng mellom respekt- og religionsdiskursen i mitt norske materiale. Satirediskursen befinner seg litt på siden av de øvrige diskursene. Jeg har

¹⁶² Douglas 1997, side 21

kun funnet en tekst som taler *for* ubegrenset satire og samtidig *mot* absolutt ytringsfrihet.

5.2.4 Satirediskurs

Hovedfunnet fra den danske satirediskursen er at satire på islams bekostning ikke er noe nytt, og at selvsensur av satiren heller ikke er det. Dette innebærer at publiseringen av muhammedtegningene ikke nødvendigvis oppfattes som et riktig religionssatirisk trekk. Nils August Andresens foreslår at religionssatiren videreutvikles. “Jeg opplever at det er nødvendig å gå videre; men det betyr ikke til en tilværelse der det ikke kan gjøres narr av også Muhammed (...) der er helt avgjørende at vi gjør narr av Muhammed, slik det er avgjørende at vi gjør narr av alt som har innflytelse i samfunnet.” (tekst 17) Dette stemmer overens med Bakhtins beskrivelse av latter rettet mot religionen. ”Ikke bare gjør latteren intet unntak for de høyere sfærer, tvert imot, den er i hovedsak rettet mot de høyere sfærer.”¹⁶³ Denne forestillingen motarbeider religionsdiskursens ønske om at religionen skal unndras latterliggjøring og kritikk. Der kritikere av muhammedtegningene i noen tilfeller hevder at islam i Norge *ikke* har innflytelse i den norske offentligheten, påpeker Andresen at religionens lære er en viktig del av det norske samfunn, “også for ikke-muslimer som skal omgås muslimer i et politisk og sosialt felleskap” (tekst 17). Ettersom profeten er så sentral i islam, kan det i tilfeller hvor en nordmann er uenig med en muslim bli vanskelig å uttale seg, uten å være kritisk til Muhammed. Og slike konfrontasjoner er u-unngåelig, ”hvis en muslim sier at homofili er galt, fordi Koranen beskriver det som galt eller fordi Muhammed sa det var galt, må jeg kunne argumentere med å si at Muhammed i så fall var sneversynt. Mer enn det: Jeg må kunne gjøre narr av hans sneversynthet” (tekst 17).

Poenget er at hvis muslimer uttaler seg om islam i offentligheten, må de forvente at ikke-muslimer svarer på uttalelsene. “For at muslimer skal kunne argumentere for sitt syn i offentligheten, basert på Koranen, fordres det at ikke-muslimer må kunne angripe den, og dens budbringer, på akkurat samme måte som man angriper alle andre utgangspunkt for offentlig debatt. Det inkluderer selvfølgelig satire.” (tekst 17) Religionsdiskursen hevder at religion skal diskuteres på religionens premisser, og derfor må kunne unndras satire. Dette strider imot ytringsfriheten, som all satire bygger på. I satirediskursen artikuleres det betydning av forskjellen mellom god og dårlig satire.

¹⁶³ Bakhtin 2003, side 65

En svært uheldig konsekvens av tabuene rundt Muhammed er at alminnelige debattanter har vegret seg for å bedrive satire på Muhammeds bekostning. Feltet er dermed i noen grad blitt overtatt av dem som føler aller sterkest for dette: De mest islamkritiske. Kurt Westergaard hører kanskje til blant dem - i hvert fall (...) i etterkant av truslene og angrepene som er kommet mot ham. (tekst 17)

I likhet med store deler av mitt danske materiale trekker også Andresen frem Kurt Westergaards muhammedtegning som eksempel på dårlig satire. Andresen beskriver god satire som “en ventil for frustrasjon og en kilde til samfunnsdebatt” (tekst 17). Her motsier han seg selv, for Westergaards muhammedtegning bidro jo nettopp til en aktuell samfunnsdebatt. Og for Westergaard var tegningen et personlig uttrykk for frustrasjon eller kritikk av de som utøver vold i islams navn. Andresen mener likevel ”at stemningen har blitt så betent at satiren heller ikke i særlig grad har fungert slik god satire fungerer i et samfunn” og etterlyser “en vanlig, bedre, og mindre betent form for satire” (tekst 17). Med *vanlig* henviser Andersen til en alminneliggjøring av å snakke om Muhammed, og det er det han oppfordrer til; “Snakk om Muhammed-dagen: Vi vil utfordre muslimer til å sende oss artikler om hvordan de ser på mulighetene for å bedrive satire over profeten, og om de har forståelse for at det er et opplevd behov hos ikke-muslimer for å bedrive det.” (tekst 17) Her forsøker han å dreie muhammedsaken over på ikke-muslimer og deres behov, for slik å søke forståelse fra muslimer, eller et forsøk på interdiskursivitet med religionsdiskursen.

25. august svarer en norsk konvertert muslim på sin blogg etter å ha avstått fra å publisere sitt svar på *Minerva*.¹⁶⁴ Om Andresen har mottatt noen flere artikler fra muslimer vet jeg ikke, men artikkelen “Snakk om Muhammed-dagen” har 92 kommentarer på nettet, så det er mange som ønsker å delta i debatten. Kommentarene preges av et par gjennomgående stemmer, hvorav Andresen er en av dem, men så vidt jeg kan se ingen muslimer. Et par av kommentarene kritiserer Andresen for å være feig når han ber om en mildere satire, hvilket gir ham muligheten til bedre å forklare sitt synspunkt:

Satire må kunne være betent, men jeg kan ikke med min beste vilje se at det skal være det eneste målet. (...) Vi har også behov for satire. Mer enn det: Mens terrorismekoblingen florerer i nettkarikaturer og andre steder, vil jeg mene at store deler av Koranen og Muhammeds liv ikke er blitt gjenstand for god debatt og god satire – som er nødvendig i et åpent samfunn. 21.05.2010 kl. 9:56

I motsetning til Thomas Hylland Eriksen som hevder det har vært for mye fokus på islam

¹⁶⁴ <http://islam-i-norge.blogspot.com/2010/08/mitt-svar-om-religis-satire-til-minerva.html> 09.02.2012

(tekst 13), hevder Andresen at det enda gjenstår mye å latterliggjøre, eller tenke nytt om.

Utfordringen er å skape en kontekst der satiren gjør mest mulig av det konstruktive og minst mulig av det som bare er destruktivt. (...) Mye god satire kommer fra innsiden. Men med Muhammed har det hittil vært slik at rommet for dette har vært lite blant muslimer, også i Norge. Behovet for oss som samfunn for å kunne drive gjøn med profeten, blir ikke mindre av den grunn. Derfor tror jeg altså det er nødvendig at vi klarer å skape kontekster som gjør at flest mulig forstår at satire ikke er det samme som hat. 21.05.2010 kl. 11:53.¹⁶⁵

Andresen vektlegger den gode satirens positive funksjon og ønsker mindre destruktiv satire. Han vektlegger ikke respekt som utgangspunkt for denne milde satiren og på den måten skiller han seg fra respekt- og religionsdiskursens talsmenn. Samtidig ser det ut som om det er ut ifra respekt for andre mennesker som gjør at han ønsker å inkludere muslimer i debatten om religions satire.

Det foregår mange paralleller mellom de ulike diskursene og tekstene, men det er også mye som skiller dem fra hverandre. I neste del analyserer jeg diskursene i en samlet fremstilling. Jeg skifter nå fokus fra analyse av de kommunikative begivenhetene - tekstene, til analysen av den diskursive orden – nettverket av diskursive praksiser som tilhører et bestemt domene.

5.3 Diskursenes samspill og forandring

De fire diskursene som jeg har delt mitt materiale inn i og analysert det ut fra, representerer ulike måter å snakke om muhammedtegningene på og konstituerer dermed en mediediskursorden om muhammedtegningene. De fire diskursene artikulere bestemte betydningstilskrivelser av begreper i debatten som de ønsker å interpellere mottakerne med. Diskursens nodalpunkt er avgjørende for hvilken betydning alle de andre tegnene har fått i diskursen, og alle tegnene som gis en bestemt betydning kalles momenter. Gjennomgående for min undersøkelse er at de ulike diskursene ofte gir forskjellige betydninger til samme begrep, for eksempel toleranse. Toleranse er da en flytende betegnelse. Den ene diskursens nodalpunkt er ofte et moment i en annen diskurs, og på den måten er også ytringsfrihet, satire, respekt og religion flytende betegnelser i mediediskursordenen. Med nodalpunktet på toppen danner diskursen et hierarkisk system av tegn, hvor noen begreper blir utelatt. Diskursens makt ligger nettopp i dens betydningstilskrivelse og dens av-skrivelse av tegn. For å illustrere hvilke begreper som gis hvilken betydning i de ulike diskursene, har jeg laget

¹⁶⁵ Andresen, <http://www.minervanett.no/2010/05/20/snakk-om-muhammed-dagen/> 09.09.2011

en skjematisk tabell. Karakteristikken av de ulike momentene i tabellen er basert på utsagn fra de forskjellige tekstene jeg har analysert, både danske og norske. Tabellen er ment å være en stilisert utgave av hvordan de ulike nodalpunktene og momentene forholder seg til hverandre.

<i>Momenter i debatten:</i>	Ytringsfrihets-diskurs	Satire-diskurs	Respekt-diskurs	Religions-diskurs
Ytringsfrihet	En absolutt frihet	En forutsetning	Ikke en plikt, kan misbrukes	Ikke en absolutt frihet
Satire	Et naturlig konsekvens av demokrati	Nødvendig i demokratiske samfunn	Har sine grenser	Må ta hensyn til religiøse tabu
Respekt	For individer og retter	For individer og retter	Er gjensidig. For individ, religion og samfunn	Er gjensidig. For hellige verdier
Religion	Er ikke en essens ved menneske og kan derfor ikke unndras kritikk	Er ikke en essens ved menneske og kan derfor ikke unndras kritikk	Er en del av mange menneskers kultur, må anerkjennes	Er en essens hos mange individer
Toleranse	Innebærer å tåle kritikk	Innebærer å tåle kritikk	Er grunnleggende	*
Krenkelse	*	Ikke relevant. Satire er alltid rettet mot det overordnede	Bør unngås	Er uønsket
Blasfemi	*	Må tåles	Er lovstridig	Er lovstridig og uønsket
Selvsensur	Må ikke forekomme	Kan forekomme	Kan forekomme	*

* Moment som forblir et element i det diskursive felt, det vil si ikke artikulert i diskursen

Når en representant for en diskurs artikulerer en betydning som kjennetegner en annen diskurs, foregår det et samspill mellom diskursene. For eksempel brukes begrepet blasfemi i respektdiskursen selv om begrepet får sin betydning gjennom religion. Så lenge det finnes en blasfemiparagraf, vil respektdiskursen betydningstilskrivelse av blasfemi være legitim. I ytringsfrihetsdiskursen tilskrives ikke blasfemi betydning fordi blasfemi anses å ikke være relevant i debatten om muhammedtegningene. På samme måte blir toleranse og selvsensur ofte oversett i religionsdiskursen. Respektdiskursen er kanskje den eneste diskursen som forsøker å gi betydning til alle begrepene i debatten og ikke ønsker å utelate noe i det diskursive felt.

Når det gjelder samspillet mellom diskursordener foregår det når tekster utenfor media trekkes inn i denne ordenen. En annen diskursorden som i stor grad preger debatten er den akademiske diskursorden, representert henholdsvis i tekst nummer 8, 9, 10, 13, 16, 18 og 21. Forskjellen på media og academia er at media ønsker å distribuere informasjon så raskt som mulig, noe som *kan* resultere i lite gjennomtenkte tekster. Akademiske tekster derimot skal helst være nøye gjennomarbeidet og ikke inneholde faktafeil. Jeg påpeker denne forskjellen fordi jeg har sett at mange av tekstene i debatten om muhammedtegningene rett og slett inneholder faktafeil, og ikke minst generaliseringer som ikke hører hjemme i en offentlig debatt. Dette gjelder spesielt islam og alt som har med islam å gjøre. For eksempel at tabuet med å avbilde profeten gjelder alle muslimer og at alle muslimer blir krenket av tegningene. En annen typisk generalisering er at noen av tegningene fremstiller alle muslimer som terrorister og derfor er rasistisk. Ettersom medietekstene sirkulerer raskt og påvirker hverandre gjennom intertekstualitet resirkuleres ofte slike generaliseringer i debatten, fordi tekstene refererer til hverandre istedenfor til fakta. Ved at tekster fra den akademiske diskursordenen inkluderes i mediedebatten kan det motvirke denne tendensen og bidra til en mer nøyaktig og nyansert representasjon av saken eller virkeligheten, som jo er medias formål. Denne interdiskursiviteten bidrar til forandring i hvordan man omtaler muhammedtegningene i media, og potensielt diskursene som artikuleres i denne ordenen.

5.3.1 Diskursenes hegemonipotensiale

Den rekkefølgen som jeg i de to øvrige delene av kapittelet har analysert de ulike diskursene i, er ment å skulle samsvare med diskursenes tilstedeværelse i mitt materiale. I både Danmark og Norge er ytringsfrihetsdiskursen den som først kommer til syne, og i Danmark har den beholdt sitt hegemoni i diskursordenen. Det vil si alle mediene i Danmark er i prinsippet for ytringsfrihet. Ifølge mitt norske materiale var det derimot respektdiskursen som var oftest artikulert, og dette har hatt betydning. Selv om respektdiskursen ikke er like ofte artikulert i mitt danske materiale, har den i begge landene påvirket ytringsfrihetsdiskursen ved å få flere av muhammedtegningenes avsendere til å si unnskyld. Forskjellen er at unnskyldningene i Danmark ble møtt av ny kritikk, mens unnskyldningene i Norge stort sett ble akseptert. Det ser altså ut som om respektdiskursen har størst hegemonipotensiale i Norge, det vil si at Selbakk ikke lyktes i like stor grad å interpellere sin ytringsfrihetsdiskurs på sine mottakere som Rose. I Danmark har satirediskursen størst hegemonipotensiale etter ytringsfrihetsdiskursen fordi den artikuleres i flere sammenhenger. Det vil si den er i samspill både med ytringsfrihetsdiskursen (tekst 1 og 3), religionsdiskursen (tekst 10) og

respektdiskursen (tekst 14). Religionsdiskursen ser ut til å være like lite artikulert i begge landene, dette kommer gjerne av at både Danmark og Norge legger vekt på sekulære verdier og ansees som to av de mest sekulære landene i verden. Man kan si at både satire-, respekt- og religionsdiskursen har vokst frem som korrektiv til ytringsfrihetsdiskursen. Det vil si at den ytringsfrihetsdiskursen som man tidligere tok for gitt har blitt utfordret, og man har begynt å omtale friheten med et stort *men*, det vil si med modifikasjoner.

Selv om de fleste demokratiske samfunn anerkjenner ytringsfrihet som en viktig verdi i samfunnet, viser denne undersøkelsen at det er mange som av ulike grunner setter grenser for denne friheten, eller tilfører den et visst ansvar, et *men*. Jeg benytter anledningen til å reflekterer litt over dette aberet. Man kan si at ytringsfriheten, både av *Jyllands-Posten* og *Magazinet*, ble utnyttet med ønske om å påpeke problemet med selvsensur i forhold til islam. Idet avsenderne ignorerte den sammenhengen tegningene var en del av, altså kritikk rettet fra vesten mot islam, avskrev de seg det ansvar som ytringsfriheten innebærer. Som enhver frihet kan den altså utnyttes i mer eller mindre grad. På den andre siden kan man ikke si at ytringsfriheten av den grunn ble misbrukt eller lovstridig. For at tegningene skal lovstridig må de enten være rasistiske eller såkalt *hatefulle ytringer* (hate-speech), men jeg finner ikke grunnlag for at de er verken det ene eller det andre. Man kan ikke si at tegningene har krenket noen som person, da ingen av de tolv muhammedtegningene retter som mot muslimske individer. Det er ingen menneskerett å ikke bli latterliggjort som gruppe. Dermed har tegningene ikke brutt menneskerettighetene, som er den overordene rettighetsinstansen. I den grad satiren er rettet mot enkeltindivider, for eksempel Bluitgren, er dette offentlige personer som av den grunn ikke kan unndra seg kritikk (og som derfor heller ikke har klaget på tegningene). Det kan også sies at Muhammed er en offentlig person.

At noen hevder å være personlig krenket av muhammedtegningene kan oppfattes som en selvmotsigelse. Å være personlig krenket innebærer at du føler noe som kun du selv føler, som følge av et personlig angrep. Dett var ikke tilfellet med muhammedtegningene og reaksjonene på dem. Da muhammedtegningene ble publisert var det mange individer som følte den samme krenkelsen. Dette bekrefter at religion er et sosialt fenomen, i betydning tro eller tankesett som flere mennesker har til felles. De negative reaksjonene på muhammedtegningene har stort sett har vært uttrykk for en samlet reaksjon, en følelse av å være krenket som gruppe og som troende individ. De reaksjonene som er basert på krenkelse utgjør en motpol i debatten.

5.3.2 Diskursordenens motpoler

Debatten om muhammedtegningene preges av en tosidige absolutisme, bestående av ytringsfrihet på den ene siden og religion på den andre siden. På den ene siden befinner initiativtakerne og hans forsvarere seg, som henviser til den selvfølgelige rettigheten ytringsfrihet er i demokratiske samfunn og at verken religiøse eller kulturelle tabuer skal bli gitt særbehandling. På den andre siden har man motstanderne som henviser til den angivelig selvfølgelige respekten for religiøse tabuer og følelser slike tabubrudd potensielt kan fremkalle. Denne siden får også støtte fra en multikulturalistisk forestilling som legitimerer kulturers særstilling, og som ofte kjennetegner respektdiskursen. Religionsdiskursens talsmenn anklager ytringsfrihetsabsolutistene for å prøve å gi religiøse mennesker opplæring i vestlig demokrati, mens ytringsfrihetsabsolutistene anklager de religionsbaserte stemmene for å påføre vestlig demokrati religiøse restriksjoner. Mellom disse to ytterpunktene befinner ulike stemmer som anerkjenner satirens rett til å utfordre religionen, men også satirikerens rett til å utøve skjønn og sensur. De nøytrale stemmene som verken er for eller imot publisering har fått mindre oppmerksomhet i debatten.

På spørsmålet om noen av diskursene tjener på at problemet med selvsensur i forhold til islam opprettholdes, kan man si at disse to motpolene til en viss grad gjør det. Hvis islamisme sees på som en reell trussel mot vestlige demokratiske verdier, tjener talsmennene for ytringsfrihetsdiskursen på at problemet med selvsensur i forhold til islam opprettholdes, slik at man kan bekjempe islamismen på hjemmebane. Et samfunn, for eksempel det danske og det norske, som ønsker å være sekulært, tjener på at det rettes søkelys mot problemet som inntreden av en ny religion i samfunnet kan sies å medføre denne utviklingen. Rose påstår selv at han ikke kunne forutse problemet med å publisere tegningene selv om saken handlet om problemet med selvsensur på grunn av frykt. Selbekk på sin side innrømmer at han var usikker på publiseringen, og han er mest overrasket over den manglende støtten fra resten av offentligheten. At både Rose og Selbekk er overrasket over reaksjonene kan anses som både naivt og ironisk. I stedet for å foreslå en løsning på problemet med selvsensur i forhold til islam tjente publiseringen av muhammedtegningene, både i Norge og Danmark, til å vise at problemet eksisterer, slik man fra før av antok at det gjorde. Sånn sett bidrar ikke ytringsfrihetsdiskursen til forandring i samfunnet, slik den ble artikulert i muhammedsaken. Det ytringsfrihetsdiskursen oppnådde, var en bevisstgjøring av et kjent problem. I neste kapittel skal jeg belyse noen utviklinger som har skjedd siden 2006 (avsnitt 6.1.1).

Når det gjelder i hvilken grad også religionsdiskursen har tjent tilhengere i kampen for å legitimere sine kulturelle sær-rettigheter påpeker Frederik Stjernfelt at både det konservative *Islamisk Trossamfund* (som Ahmed Akkari representerte), i likhet med *Dansk Folkeparti*, har “profiteret ved at puste ilden i den igangværende konfrontation - de høster tilhengere, blandt `etniske danskerne´ hhv. danske muslimer” (tekst 9). *Dansk Folkeparti* og *Islamisk Trossamfund* kan sies å representere motpolenes ytterkanter.

Religionsdiskursen tjener alle som anerkjenner kultur som en institusjonell helhet i individenes kjerne. Det vil si at kulturalismeforkjempere er stort sett på religionens side. I tillegg har religionsdiskursens talsmenn fått sympati ved å henvise til *Jyllands-Postens* islamkritiske agenda og opplevelsen av krenkelse. På den måten har de fått rettet søkelys på begrunnelsen for sine religiøse tabuer og inntatt en offerrolle. Tabuer handler som sagt om regulering av farlig atferd, og tabubrudd fører til ønske om å gjøre rent og frykt for å feile med det. For muslimer som befinner seg langt borte fra hendelsen, oppstår det en manglende mulighet til å gjøre rent og frykten kan dermed føre til aggresjon. Det er stort sett de voldelige reaksjonene på muhammedtegningene som omtales og diskuteres i media, men i realiteten representerer de en liten del av reaksjonene. Mange muslimer har forsøkt å gjøre rent ved å ta avstand fra de voldelige reaksjonene, for slik å presentere et annet og ikke-voldelig bilde av sin religion og sine tabuer. Her handler rengjøringen om å forklare sin tro for det øvrige samfunn, hvilket de ved å reagere på muhammedtegningene og henvise til krenkelse fikk muligheten til. Muligheten til å forklare sin tro for det øvrige samfunn er vanligvis ikke så stor i Norge og Danmark. I det avsluttende kapittelet tar jeg opp igjen dette poenget og påpeker noen forskjeller på islam og kristendom som jeg mener er relevant for debatten om muhammedtegningene.

Jeg svarer nå på mine problemstillinger:

5.3.3 Humor og tabu

Den første problemstillingen jeg formulerte handler om forholdet mellom humor og tabu og i hvilken grad fenomenene har vært vektlagt i debatten, med underspørsmål om hvordan de ulike diskursene har vektlagt fenomenene. For å illustrere dette bruker og viderefører jeg den samme tabellen jeg presenterte innledningsvis til i denne delen av analysen.

<i>Tematikk</i>	Ytringsfrihets-diskurs	Satire-diskurs	Respekt-diskurs	Religions-diskurs
Humor	Henger sammen med demokrati	Kan ha en positiv funksjon	Kan ha en positiv funksjon	Kan ha en negativ funksjon
Tabu	Bør konfronteres	Kan både konfronteres og respekteres	Bør respekteres	Må respekteres

Ytringsfrihetsdiskursen ser på forholdet mellom humor og tabu som et nødvendig samfunnskritisk aspekt i demokratiske samfunn. Satirediskursen vektlegger humorens positive rolle i samfunnet og ser det som normalt at humor blant annet forholder seg til tabuer. Respektdiskursen anerkjenner humor som et samfunnskritisk element, men synes det er unødvendig å konfrontere alle slags tabuer. Religionsdiskursen vektlegger humorens negative rolle i samfunnet og ser det også som unødvendig at humor konfronterer tabuer. Betydningen av forholdet mellom humor og tabu har ikke vært direkte artikulert i debatten.

I teorikapittelet foreslo jeg å skille mellom positiv og negativ latter, og jeg har likestilt dette skillet med latter som sparker oppover og latter som sparker nedover. I analysen av de tolv muhammedtegningene ble det klart at det ikke er enkelt å avgjøre hvilken type latter det potensielt er snakk om, og de to latterteoriene er kanskje ikke uforenelige. Det skillet som er mest tydelig i debatten om muhammedtegningene, er omtalen av dem som noe positivt eller negativt for samfunnet. Med unntak av Rieber Hansson er det ingen i mitt materiale som forsvarer muhammedtegningene på bakgrunn av at de har en positiv funksjon i samfunnet. Det ser ut som om min hypotese om manglende fokus på humors positive rolle stemmer. Det jeg savner, er høyrøstede stemmer og argumenter på linje med den franske redaktøren Phillippe Val som ved rettsaken mot sin avis *Charlie Hedbo* uttalte: “Hvis vi ikke kan le av terroristene, hvilket våpen har borgerne igjen?”¹⁶⁶ Som Mark Twain sa: “The human race has one really effective weapon, and that is laughter.”¹⁶⁷ Dette er utsagn som passer inn i både satirediskursen og Bakhtins definisjon av karnevals-latteren, altså latter som maktopposisjonelt fenomen. Det vil si latter som en alternativ måte å snakke om alvorlige tema på. Latteren i karnevalet var den gang folkets eneste mulighet til å vise motstand til makten i samfunnet. I dag har vi flere forum å ytre våre meninger på, og et av disse er media.

¹⁶⁶ “Høy temperatur under Frankrikes karikaturettssak”, *Dagbladet* 08.02.2007,

¹⁶⁷ <http://www.quotationspage.com/quote/464.html> 14.05.2012

En satiretegning er her en måte, på ikke-voldelig vis, å slå tilbake mot islamister og terrorister. Både ytringsfriheten- og satirediskursens talsmenn ville nok sagt seg enig i dette utsagnet, men få artikulere dette poenget i debatten. Det kan se ut som om en av årsakene til dette er måten de tolv muhammedtegningene ble presentert på av Flemming Rose.

5.3.4 Roses argumentasjon

Det er ingen tvil om at Roses vektlegging av ytringsfrihet har formet debatten til å handle om hvordan man definerer denne friheten. Selv om Rose argumenterer for tilstedeværelsen av religionssatire, er det ikke denne diskursen han artikulere når han argumenterer for publisering. Tekstens overskrift var “Ytringsfrihet” og dermed har mottakerne blitt interpellert i diskursen og antatt at det var det teksten handlet om. Koblingen mellom tekstens overskrift og tegningenes overskrift “Muhammeds ansikt” har også fått debatten til å handle spesielt om forholdet mellom ytringsfrihet og islam, som om denne religionen skiller seg spesielt ut i forhold til denne friheten. Hvilket også er Roses poeng. På samme måte har koblingen mellom billedoverskriften og de tolv tegningene ført til at debatten har handlet om karikaturer av profeten. De tolv tegningene er ikke nødvendigvis karikaturer, og de er heller ikke en samling tegninger av profetens ansikt, men en samling tegninger som inneholder elementer fra islam eller forholdet mellom islam og Danmark. De aller fleste som har respondert på Rose, har plukket med seg fokuset på islam, og det argumenteres enten for at *Jyllands-Posten* er unødvendig islamkritiske, artikulert i religions- og respekt-diskursen, eller at de har rett til å uttrykke islamkritikk, artikulert i ytringsfrihets- og satirediskursen.

Ved å henvise til situasjonen i totalitære samfunn presenterer Rose saken som en hastesak, som om ytringsfriheten forsvinner hvis vi ikke skynder oss å tegne profeten og helst flest mulig ganger. Dette har fått debatten til å handle om spørsmålet om publisering eller ikke. Her har satirediskursen forsøkt å vise at selvsensur ikke er noe nytt og at det også har vært utført i møte med andre religioner enn islam (tekst 16 & 18), men betydningen av dette har ikke oppnådd hegemoni. På grunn av Roses argumentasjon har debatten dreid seg om ytringsfrihetens grenser, definisjoner av respekt, og islams tilstedeværelse i samfunnet.

Rose og resten av ytringsfrihetsdiskursens talsmenn har trukket frem flere empiriske eksempler for å legitimere sitt synspunkt. Ved å argumentere slik tar de empirien ut fra sin opprinnelige kontekst og det kan derfor ikke alene forklare et annet tilfelle eller hendelse. I Roses artikkel påpekes det at det danske teateret mangler satire på Osama Bin Ladens

bekostning, men det finnes flere eksempler på at Bin Laden er gjenstand for satire andre steder, for eksempel i dialogen til den amerikanske stand-up komikeren Azhar Usman¹⁶⁸. Dansk revy og teaterscene bekreftet også i ettertid at de synes USAs president rett og slett var bedre materiale for underholdende sommerteater enn Osama bin Laden.¹⁶⁹ Rose hadde ikke grunnlag for å si at fraværet av satire i det danske teater var på grunn av frykt og dermed selvsensur, denne parallellen er det han selv som trekker. Slike paralleller trekkes ofte i min empiri, spesielt i Selbekks tekster. Bruk av eksempler på selvsensur i møte med islam, og islamisters reaksjoner på blasfemi går ofte igjen, men som nevnt er dette ikke enestående eksempler. Det finnes også eksempler på selvsensur i møte med kristendom, sterke kristne reaksjoner på blasfemi, og tilfeller der kristne verdier har fått overkjøre sekulære verdier. *Jyllands-Posten* selv, skal angivelig ha avstått fra å publisere noen Jesus-karikaturer i 2003, for å unngå "ramaskrik"¹⁷⁰. Avisen hadde vel og merke en annen redaktør på den tiden, og avslaget bekrefter ikke en generell holdning, men at selektiv sensur er vanlig.

Når det gjelder Roses argumentasjon om inkludering av danske muslimer i dansk satiretradisjon innebærer det en antagelse om at muslimer ikke allerede er inkludert i satiretradisjonen, det vil si at de står utenfor. Her har både representanter fra religionsdiskursen (tekst 10) og ytringsfrihetsdiskursen (tekst 15) påpekt at dette ikke nødvendigvis var tilfellet. På den andre siden krever flere av tegningene god tolkingsevne og noe kjennskap til islam, for å skjønne hva tegneren egentlig er ute etter å si. På den måten kan man si at alle som ikke kjenner til sjangeren og konteksten, står utenfor. Hadde tegningene blitt publisert hver for seg og med hver sin tilhørende tekst hadde situasjonen nok vært en annen. En samlet publikasjon er dermed ikke en god måte å inkludere verken danske muslimer eller dansker generelt i satiretradisjonen på. I tillegg har både satire- og respektdiskursens talsmenn påpekt at flere av muhammedtegningene var eksempler på dårlig satire og av den grunn ikke kvalifisert til å være satire. Jeg påpeker i billedanalysen at flere av tegningene inneholder humoristiske elementer, men måten de fremstilles på var ikke typisk for satiresjangeren. Satiretegninger er vanligvis en kommentar til en avisartikkel, og ikke et prosjekt i seg selv. Uansett hvor morsomme tegningene potensielt kunne være, var ikke dette poenget med publiseringen - I så fall blir svaret på spørsmålet om hvor latteren tok veien, at latteren aldri var der fra begynnelsen av.

¹⁶⁸ "Osama bin lættis" <http://www.nrk.no/skole/klippdetalj?topic=nrk:klipp/648654> 11.04.2012

¹⁶⁹ Austenå 2011, side 131

¹⁷⁰ "Ville ikke ha Jesus-karikatur" <http://www.ba.no/nyheter/urix/article1938980.ece> 15.05.2012

6 Avslutning

Formålet med denne oppgaven var å undersøke hvilke diskurser som er fremtredende i debatten om muhammedtegningene, og i hvilken grad de vektlegger forholdet mellom humor og tabu. Debatten startet med Flemming Roses ytringsfrihetsdiskurs og har hovedsakelig dreid seg om hvordan man skal definere denne friheten, og hvilket ansvar bruk av den innebærer. Jeg har allerede konkludert med at humor, tabu og forholdet dem imellom ikke har vært spesielt vektlagt i debatten. Likevel kan jeg med bakgrunn i denne tematikken si noe overordnet om religionssatire, og i den forbindelse forskjellen mellom islam og kristendom. Jeg legger en del vekt på undersøkelsens samfunnsmessige betydning, da det i tiden etter terrrorsaken i Norge 22. juli 2011 igjen ble nødvendig å diskutere ytringsfrihetens grenser, multikulturalisme og konsekvensene av islams tilstedeværelse i vesten. Først påpeker jeg noen utviklinger i det danske og norske samfunn, det vil si forandringer i den overordnede kulturkonteksten i Danmark og Norge. Dette påvirker resultatenes overføringsverdi til i dag. Underveis kommer jeg med forslag til videre forskning, og til slutt oppsummerer jeg undersøkelsens hovedfunn når det gjelder diskursene i debatten om muhammedtegningene.

6.1 Danmark og Norge

Da jeg av praktisk analytiske grunner valgte å skille mellom norske og danske tekster i min diskursanalyse, kom det frem funn relatert til muhammedtegningene som jeg ikke var forberedt på. Det første jeg oppdaget var at satiretradisjonen var sterkere vektlagt i Danmark, og at det var skrevet mer om humor i forbindelse med muhammedtegningene enn i Norge. I Danmark drives det selvstendig forskning på religionssatire. Det gjør det ikke i Norge. Det kan være flere grunner til Danmarks vektlegging av satire, hvilket ikke er mulig å kartlegge i denne omgang. Jeg mener det vil være interessant å gjøre en sammenligning av satiretradisjonen og forholdet mellom humor og tabuer i de to landene.

Det andre jeg oppdaget, ved å analysere tekster fra Norge og Danmark, var en forskjell i regjeringenes holdning til muhammedtegningene. Begge statsministerne vektla respekt for andre mennesker som et viktig moment i samfunnet, men der Stoltenberg kaller tegningene for en gal handling og unnskylder ovenfor arabiske ambassadører, overser Fogh Rasmussen ambassadørens krav om avstandstagning, og holder unnskyldningen tilbake så lenge som økonomisk mulig (med hensyn til boikotten av danske eksportvarer). Analysen min viser at de to standpunktene er uttrykk for ulike definisjoner på respekt. Den norske statsministeren

var tydelig åpen for dialog med den arabiske verden, og vektla således respekt for muslimske tabuer, altså gruppeverdier. Dette er uttrykk for en multikulturalistisk holdning. Den danske statsministeren holdt fast på presse- og ytringsfrihetsprinsippet fordi tegningene ikke var rettet mot muslimske individer, og dermed ikke lovstridig i henhold til menneskerettighetene. Fogh Rasmussens holdning var basert på universalisme, mens Stoltenbergs holdning var basert på konsekvensialisme. Forskjellen mellom de to statsministernes standpunkter kan henge sammen med hvilket parti de tilhørte, og hvilken politikk som ble ført i de to landene. Jeg påpekte i begynnelsen av analysekapittelet at det politiske landskapet i Danmark, i de siste tiårene, har vært mer preget av høyre enn i Norge. I Norge var det kun Fremskrittspartiet som støttet publiseringen av tegningene. I Danmark var både regjering og partiene uenig innad. Den danske utenriksministeren, Per Stig Møller, gikk til angrep på tegningene og anklaget publiseringen for å være grunnen til oppstandelsen i den arabiske verden. Også tidligere utenriksminister Uffe Ellemann-Jensen kritiserte publiseringen og statsministerens håndtering, selv om de var fra samme politisk parti. I 2011 fikk Danmark ny regjering.

6.1.1 Dagens landskap

I 2011 ble Helle Thorning-Schmidt første kvinnelige statsminister i Danmark. Thorning-Schmidt fra partiet Socialdemokraterne, presenterte den 3. oktober 2011 en rødgrønn-regjering sammen med De Radikale og Socialistisk Folkeparti (SF). Dette kan ha betydning for politikken i Danmark. I 2012 er Stoltenberg fremdeles statsminister i Norge, men det har skjedd andre politiske endringer som har betydning for religion i samfunnet. Stortinget har blant annet vedtatt å fjerne blasfemiparagrafen og avviklet statskirken. Det kan se ut som om Norge beveger seg mot et enda mer sekulært samfunn og spørsmålet er da om ytringsfriheten er blitt friere. Sommeren 2011 dukket en ny ytringsfrihetsdebatt opp.

I forbindelse med 22-juli-rettsaken ble det diskutert om tiltalte hadde rett på den samme ytringsfriheten som den øvrige befolkningen. Diskusjonen dreide seg om respekt for hvilken påkjenning tiltaltes ytringsfrihet ville være for pårørende og etterlatte. Tiltalte ble ikke fratatt denne friheten med begrunnelse om at ytringene ville være avgjørende for sakens gang og samfunnets mulighet for å legge hendelsen bak seg. Altså ytringsfrihet for samfunnets beste. Med tanke på den norske regjeringens håndtering av muhammedsaken er det fristende å spørre om denne avgjørelsen ville vært annerledes hvis en mindre gruppe pårørende (les de krenkede) hadde reagert med vold og demonstrasjoner slik som en mindre gruppe muslimer reagerte på muhammedtegningene. Hadde noe slikt skjedd, ville uten tvil de løse trådene fra

muhammedsaken blitt tatt opp igjen. Det ser ut som det norske samfunn har innsett at man ikke kan begrense ytringsfriheten i samfunnet på grunn av at andre har misbrukt sin. Rettsaken viser at man tillater ekstreme ytringer, og den er således et uttrykk for at ytringsfriheten består på sin rettmessige plass som universell menneskerettighet. Med det sagt, betyr det ikke at ytringsfriheten er absolutt, men det er ikke nødvendigvis muslimene som er det største hinderet for ytringsfrihet.

Ifølge en undersøkelse gjort av *Jyllands-Posten* har den danske muslimdebatten i dag stilnet av. Undersøkelsen baserer seg på en statistikk over hvor ofte ord som ”muslim”, ”imam” og ”halal”, forekommer i danske avisartikler og leserbrev i 2011 sammenlignet med 2001. Ordet ”muslim” frekventerer 38% færre ganger i 2011 enn i 2001, og enda færre ganger enn i 2006.¹⁷¹ Ordet ”muslim” gir, i den norske søkemotoren A-tekst derimot, mer enn dobbelt så mange treff i 2011 som i 2001, og nesten like mange i 2011 som i 2006. Dette *kan* tyde på at muslimdebatten i Norge ikke har stilnet av. Da bomben smalt i regjeringskvartalet den 22. juli 2011 var det mange som mente det måtte være muslimer som stod bak. Dette er for meg en klar indikasjon på at muslimdebatten ikke er gjennomdebattert i Norge.

En grunn til at muslimdebatten ser ut til å ha stilnet av i Danmark, er ifølge Kultursosiologen Mehmet Ümit Necef at det nå er politisk enighet omkring de brede linjene når det gjelder dansk innvandringspolitikk.¹⁷² Dette kan komme av at temaet, muslimer i Danmark, ble tilstrekkelig debattert i 2006 som følge av muhammedtegningenes publisering. Mitt inntrykk er at de fleste dansker ble nødt til å ta stilling til muslimers tilstedeværelse i Danmark, på grunn av Flemming Roses ytringsfrihetsabsolutisme og evne til å interpellere sitt budskap overfor det danske folk. Omvendt er mitt inntrykk at Vebjørn Selbekk mislykkedes med sin agenda i Norge, og det har gjort at hans poeng om at ytringsfriheten var truet på grunn av islam, ikke ble debattert ferdig.

Når det gjelder forholdet mellom humor og tabu og dens overføringsverdi til andre hendelser, kan man også trekke en parallell til 22. juli. Mange etterlatte og berørte hevder at humor hjelper dem til å komme videre, ”det er lov å le”¹⁷³. Dette bekrefter poenget med Bakhtins latterteori, nemlig at forholdet mellom humor og alvor i stor grad kan være positivt. Både

¹⁷¹ ”Muslimdebat er stilnet af”, *Jyllands-Posten* 11.05.2012

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ ”Det er lov å le”, <http://p3.no/dokumentar/det-er-lov-a-le/#HaraldEia> 03.05.2012

ofrene fra 22. juli og Bakhtin påpeker at humoren kommer innenfra, fra gruppen selv. I karnevalet ble det gjort narr av egne autoriteter, ikke andres. Det har vært argumentert for at dette kriteriet også må ligge til grunn for å gjøre narr av religion og religiøse aspekter, men igjen blir spørsmålet om hva som er innenfor og utenfor - nedenfra og ovenfra.

6.2 Muhammed og Jesus

I debatten om de danske muhammedtegningene har tegninger av Muhammed og brudd på islamske tabuer ofte blitt sammenlignet med tegninger av Jesus og brudd på kristne tabuer. Det er to grunner til at jeg ikke finner denne sammenligningen fruktbar i den konteksten min undersøkelse befinner seg i. Det ene er at kristendom har lange røtter i Norge og Danmark, mens islam er en relativt ny religion i de to landene og Vesten for øvrig. Selv om færre nordmenn og dansker føler tilhørighet til kristendommen i dag, er tilhørigheten tilstede gjennom statskirken som flertallet tilhører. Fordi muslimer utgjør en minoritet, som ikke har en historisk tilknytning til stat og makt, kan det argumenteres for at en tegning med referanse til islam uansett sparker nedover, altså mot en gruppe som er i minoritet. Det er ikke folket som gjør narr av statsmakten, som i Bakhtins karnevalsteori, men en landsdekkende avis, som gjør narr av en gruppe mennesker, enten det er alle muslimer eller en mindre gruppe fundamentalister. Latterliggjøring av islam kan derfor ikke strukturelt sammenlignes med latterliggjøring av kristendommen i samfunn hvor den ene har lengre tradisjonelle røtter enn den andre. De mest voldsomme reaksjonene på muhammedtegningene forklares ofte med at reaksjonene handler om noe annet enn brudd på tabu. Som respons på dette igjen, har det vært hevdet at man må møte reaksjonene med flere tegninger og flere publikasjoner, slik at mottakerne blir vant til formen, altså brudd på tabu. Skal vi tro konklusjonen om at de fleste muslimer er godt kjent med satiretradisjonen er ikke dette argumentet tilstrekkelig.

Et annet argument som jeg finner mer interessant er anklagen om at muhammedtegningene (eller hvert fall noen av dem) ikke var uttrykk for spesielt god satire (tekst 8 og 17). Det har også vært påpekt at Jesus og Muhammed har blitt fremstilt i historien på veldig ulike måter, og av den grunn ikke kan gi grunnlag til den samme satiren (tekst 8). Selv om Jesus og Muhammed har til felles at de begge har grunnlagt en av de fem verdensreligionene, er de to ulike historiske skikkelser, og fortellingene om dem har forskjellig innhold. Når det gjelder måten de to profeten er blitt fremstilt på, vet vi at Muhammad var en kriger i store deler av sitt voksne liv, mens Jesus er kjent for å "vende det andre kinnet til". Dette kan også forklare

at reaksjonene på jesustegninger og muhammedtegninger er forskjellige, og det innebærer at heller ikke reaksjonene kan sammenlignes med hverandre. For mange muslimer har det også betydning at Muhammeds lære er den seneste, og derfor skulle være mer riktig enn den kristne som vi i Vesten identifiseres med, enten vi vil det eller ikke. Det er altså grunn til å akseptere at muslimer reagerer annerledes enn kristne på blasfemi og religionskritikk, men det betyr selvfølgelig ikke at religionssatiren skal forbeholdes kristendommen.

6.2.1 Fremtidig religionssatire

God religionssatire må lages med kunnskap om det man latterliggjør. Kunnskap kan oppnås ved å befinne seg innenfor det området man latterliggjør eller ved forsøke å nærme seg det. Flemming Rose innrømmet at han ikke hadde tilstrekkelig kunnskap om islam da han oppfordret til å tegne Muhammed.¹⁷⁴ Da Monty Python skrev manuset til *Life of Brian*, leste de seg opp på Bibelen og alt som var skrevet om samfunnet i bibelsk tid. De oppdaget at Jesus ikke var god nok utgangspunkt for deres humor, og bestemte seg derfor for heller å spøke med samfunnet rundt ham.¹⁷⁵ Det samme kan være tilfellet med Muhammed som person. "Life of Muhammed" som Ayaan Hirsi Ali foreslår å lage, kunne potensielt blitt en dørgende kjedelig film om ikke de riktige humoristiske grepene ble tatt på forhånd. Et godt humoristisk grep er å formidle humorproduktet som humor, og ikke som direkte kritikk. Når det gjelder muhammedtegningene, lurer jeg på hvordan reaksjonen hadde blitt om det var en satiriker selv som talte saken. For eksempel komikeren som Rose henviste til i artikkelen som ledsaget tegningen, Frank Hvam som selv overveiet å lage en Muhammed tegning¹⁷⁶. Også Selbekk i Norge ble tegningene publisert med henvisning til en satiriker, og ikke av en satiriker selv. Løsningen kan være at god satire er noe som presenteres som satire og ikke som en del av noe annet, eller et middel for noe annet, slik muhammedtegningene var for både *Jyllands-Posten* og *Magazinet*. Et annet poeng som jeg ser ut ifra min analyse, er at hvis man er kritisk til islam, så bør man også være kritisk til kristendom. Jeg tenker da spesielt på Vebjørn Selbekks publisering av muhammedtegningene, men det samme kan også sies om 22. juli-tiltaltes holdninger i sitt manifest.

¹⁷⁴ Rose 2012, side 56

¹⁷⁵ "Monty Pythons verden" <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/847676/> 21.05.2012

¹⁷⁶ Klaus Wivel, "Hvem gavner det" (Frank Hvam siteres), *Weekendavisen* 05.11.2010

6.3 Oppsummering

I denne oppgaven har jeg fokusert på forholdet mellom humor og tabu i debatten om muhammedtegningene og undersøkt grunnlaget for en alternativ måte å snakke om dem på. De fleste tegningene kan sies å være potensielt latterfremkallende. Tegningene ble derimot presentert som en test av ytringsfrihet, og debatten har stort sett dreid seg om hva denne friheten skal være, for hvem, hvor og når. Undersøkelsen min viser at absolutt ytringsfrihet ikke er forenelig med absolutt kulturel relativisme, og at det eksisterer mange argumenter for å modifisere friheten og tillegge den et ansvar. Den betydningen av ytringsfrihet som er oftest artikulert i debatten om muhammedtegningene, er at ytringsfriheten har sine grenser. Men grensene ikke kan settes ved religion eller religiøse tabuer, med mindre det foreligger tilstrekkelig grunner for sensur. Kritikken mot å utøve sensur må veies mot kritikken for å ikke sensurere noe og spørsmålet om ytringsansvar. Enhver kritikk er grunnlag for debatt, og debatt er noe av det som bidrar til å forandre sosiale praksiser og samfunnet. Selv om publiseringen av muhammedtegningene møtte mye motstand, har ytringsfrihetsdiskursen oppnådd hegemoni i Danmark. Den danske ytringsfrihetsdiskursen har bidratt til forandring av sosiale praksiser, og det ser ut som om Norge er på samme vei. De tre andre hoveddiskursene jeg identifiserte i mitt materiale utfordrer ytringsfrihetsdiskursen i ulik grad, og på hver sin måte. Man kan si at satirediskursen taler humorens stemme, religionsdiskursen taler tabuenes stemme og respektdiskursen taler for konsekvensene av at humor møter tabu.

Det sosiale problemet jeg ønsket å undersøke var hvorfor muhammedtegningenes negative reaksjoners overkjørte deres potensielle underholdningsverdi. Dette kommer av Roses gjennomgående alvorlige tone i debatten og koblingen til ytringsfrihet. Rose har med suksess interpellert sin ytringsfrihetsdiskurs på sine mottakere og gjort dem til politiske subjekter. På veien har latteren mistet sin plass og mange har måttet tåle unødvendig kritikk. Det gjelder spesielt muslimer. Slik jeg ser det kan en løsning være interpellering av en mildere diskurs overfor subjektene som inngår i debatten. Hvis poenget er at religion ikke skal gis særrettigheter, kan et forslag være å artikulere en sekularismediskurs. Det vil si at momentene i debatten får sin betydning i forhold til sekularisering istedenfor ytringsfrihet. Sekularisering er den formen som best sikrer både staten og religionenes friheter, fordi den legger opp til at ingen religion skal påvirke statens avgjørelser, eller dominere statens forhold til religion. På den måten vil kristne og muslimer stille like dårlig i kampen for sine særrettigheter og krav om unntagelse for kritikk og latterliggjøring i det offentlige rom.

Litteratur

I denne oppgaven har jeg hatt behov for mye kilder, både når det gjelder teori og empiri. For ordens skyld har jeg derfor delt opp litteraturlisten:

- 1) Bøker, som både er sitert og brukt som bakgrunnsstoff
- 2) Artikler som har vært vurdert som materiale og/eller brukt som bakgrunnsstoff
- 3) Internettisider som henvist til i fotnoter, kronologisk rekkefølge
- 4) Paragrafer, danske og norske

1) Bøker

Andersen, Niels Åkerstrøm. *Diskursive analysestrategier*. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne, 1999

Austenå, Ann-Magrit. *Arven etter sataniske vers. Den politiske kampen om ytringsfrihet og religion*. Oslo: Cappelen Damm, 2011

Bakhtin, Mikhail. *Latter og dialog. Utvalgte skrifter*. Oversatt av Audun Johannes Mørch. Oslo: Cappelens akademiske forlag, 2003

_____. *Rablais and his world*. Massachusetts: The MIT press, 1968

Bergson, Henri. *Latteren: et essay om komikkens væsen*. Oversatt til dansk av Else Henneberg Pedersen, med innledning og etterord av Asger Sørensen. København: Politisk revy, 1993

Berntsen, Bredo. *Skarpt sett; historien om vittighetspressen i Norge*. Oslo: Andersen & Butenschøn, 1999

Douglas, Mary. *Rent og urent*. Oversatt av kåre A. Lie. Oslo: Pax forlag, 1997

Eriksen, Jens-Martin. Stjernfelt, Frederik. *Adskillelsens politikk. Multikulturalisme - ideologi og virkelighet*. Oversatt av Morten Gaustad. Oslo: Forlaget press 2009

Fairclough, Norman. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity press 1992

_____. *Media Discourse*. London: Oxford University press, 1995

_____. *Critical discourse analysis*. New York: Longmann 1995b

_____. *Textual analysis for social research*. 4 utg. London: Routledge, 2007

Foucault, Michel. *Diskursens orden*. Oversatt av Espen Schaanning. Oslo: Spartacus forlag, 1999

Freud, Sigmund. *Vitsen og dens forhold til det ubevisste*. Oversatt av Geir Farner. Oslo: Pax forlag, 1994

- Gabriel, Marc A. *Jesus and Muhammed; Profound Differences and Surprising Similarities*. Florida: Strang communication book group, 2004
- Giæver, Anders. *Over streken; avistegninger i grenseland*. Oslo: Vega, 2006
- Hylland Eriksen, Thomas. *Frihet*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007
- _____. *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget, 2001
- Hitching, Tonje Raddum. Nilsen, Anne Birgitta. Veum, Aslaug. *Diskursanalyse i praksis: metode og analyse*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2011
- Hågvar, Yngve Benestad. *Å forstå avisa; innføring i praktisk presseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget, 2007
- _____. *Hele folkets diskurs*. Oslo: Norsk sakprosa, 2003
- Jacobsen, Dag Ingvar. *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode 2 utg.* Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2005
- Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise. *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde universitetsforlag, 1999
- _____. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE Publications Ltd, 2002
- Kjus, Yngvar og Hertzberg, Birgit Kaare. *Humor i mediene*. Oslo: Cappelen, 2006
- Kolstad, Hans & Aarnes Asbjørn. *Den skapende varighet, En essaysamling om Henri Bergson*. Oslo: Aschehoug, 1993
- Leach, Edmund. *The Structural Study of Myth and Totemism*. London: Tavistock Publications Limited, 1967
- McGhee, Paul. *Humour. Its origin and development*. San Francisco: W.H. Freeman, 1979
- Neumann, Iver B. *Mening, materialitet, makt: En innføring i diskursanalyse*. Oslo: Fagbokforlaget, 2 opplag, 2002
- Pedersen, Jørgen. *Moderne politisk teori*. Oslo: Pax forlag, 2010
- Rose, Flemming. *Tavshedens tyranni*. København: Jyllands-Postens Forlag, 2010
- Scott Sørensen, Anne, et al. *Nye Kulturstudier*. Oslo: SAP Spartacus, 2008
- Steiner, Franz Baermann. *Taboo, Truth and Religion, Selected Writings Volume 1*, Edited by Jeremy Adler and Richard Fardon. New York: Berghahn Books, 1999
- Søbstad, Frode. *Humor i pedagogisk arbeid*. Trondheim: TANO A/S, 1995

Svebak, Sven. *Forlenger en god latter livet? Humor, stress og helse*. Bergen: Fagbokforlaget, 2000

von der Lippe, Berit (red.). *Medier, politikk og samfunn*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag, 2006

2) Artikler

Andersen, Carsten. "Dyb angst for kritik av islam", *Politiken* 17.09.2005

Bergmo, Tonje. F "Forstår Westergaards såkalte Muhammed-tegning", NRK 30.03.2012

Broberg, Mads Bonde. Kristensen, Signe Lund. "Muslimdebat er stilnet af", *Jyllands-Posten* 11.05.2012

Børja, Maria. "Høy temperatur under Frankrikes karikurretsak, som ble avsluttet torsdag", *Dagbladet* 08.02.2007

Clausen, Bente. "Muslimer er uenige om billedforbud", *Kristelig Dagblad* 12.10.2012

Egeberg, Kristoffer. "Beklager tegningene", *Dagbladet* 31.01.2006

Gundersen, Håkon. Lindgren, Lena. "Halvhjertet prinsippsak" og "Boken som ble en anstøten", *Morgenbladet* 27 januar-2 februar 2006

Herbjørnsrud, Dag. "Muhammed og røverhistoriene", *Ny Tid* 16.03.2007

Hylland Eriksen, Thomas. "Ytringsfrihet og uenighet", *Morgenbladet* 02.09.2011

Jensen, Camilla Høy. "Jyllands-Posten var advaret om muslimsk vrede" *Politiken* 28.01.2006

Juste, Carsten. "Truslen fra mørket", *Jyllands-Posten* 30.09.2005

Rasmussen, Morten. "Forskere vil se på skadelig effekt av humor", *Kristelig Dagblad* 04.07.2006

Riis, Richard. "Kan man respektere Muhammed?", www.religion.dk 09.01.2006

Seidenfaden, Tøger. "Kommentar: Muhammed-balance", *Politiken* 05.03.2008

Stjernfelt, Frederik. "Den dobbelte metonymi - Muhammed og Fogh karikeret", *Kritik* 179 årgang 39, april 2006

_____. "Skæg med profeten", *Weekendavisen* 24.05.2006

_____. "Religion i Det Offentlige rum", *Weekendavisen* 15.10.2010

_____ og Eriksen, Jens-Martin. "Ny bog- Kulturalismen - venstrefløyens ideologi", *Information* 20.09.2008

Time, Jon Kåre. "Forsøk på oppklaring", *Morgenbladet* 02.09.2011

Veum, Aslaug. *Historisk blikk på avisa som tekst og diskurs*. Universitetet i Oslo: FRITT
Vol. 2 Nr. 1 Art. 2 2010. Hentet fra www.journals.uio.no, 30.01. 2012

Wivel, Klaus. "Hvem gavner det" (Frank Hvam siteres), *Weekendavisen* 05.11.2010

Wolf, Martin. "Latter bygger på frihed" (Michel Palin siteres), *Politiken* 27.05.2009

3) Internetsider

http://www.nrk.no/kanal/nrk_gull/1.6941430 "Life of Brian" forbudt i Norge (15.05.2012)

http://www.sappho.dk/Den%20loebende/hirsi_english.htm, Interview with Ayaa Hirsi Ali
(26.04.2012)

<http://www.mynorthwest.com/?nid=11&sid=313170> Seattle cartoonist launches "Everybody
Draw Mohammed Day" (09.03.2012)

<http://no.wikipedia.org/wiki/Satire>, (26.04.2012)

http://snl.no/Tabu_billedforbud_kulturrelativisme_blasfemi_respect_ytringsfrihet_og_vittighetsblader (26.04.2012)

<http://www.pfu.no/case.php?id=1723> Sammendrag av saken mot *Magazinet* 27.04.2006
14.02.2012

<http://www.dagbladet.no/2008/12/19/nyheter/rasisme/politikk/innenriks/4097963/>
"Regjeringen vil fjerne blasfemiloven" 19.12.2008 (14.05.2012)

<http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/europaradet/fakta.html?id=578548>
(16.04.2012)

http://pub.tv2.no/multimedia/TV2/archive/00248/TNS_Gallup_-_muslim_248757a.pdf
(03.05.2012)

<http://www.djh.dk/ejour/52/52Tegninger1.html> "143 aviser viser tegningene" (09.02.2012)

<http://jyllands-posten.org/> (26.04.2012)

<http://www.religion.dk/omos> (21.02.2012)

http://www.nytid.no/arkiv/artikler/20070315/muhammed_og_roverhistoriene/ (12.03.2012)

<http://www.dr.dk/Nyheder/Udland/2006/02/02/02205208.htm> Anders Fogh Rasmussens
interview til Al Arabiya DR 02.02.2006, (21.02.2012)

http://www.denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Danmark_efter_1945/Anders_Fogh_Rasmussen (21.02.2012)

<http://www.dr.dk/Nyheder/Indland/2006/01/28/062331.htm> “Ingen skal undskylde Muhammed tegninger” (09.02.2012)

<http://www.kristeligt-dagblad.dk/medarbejdere/29:Morten-Rasmussen> (21.02.2012)

www.kristeligt-dagblad.dk/om (21.02.2012)

<http://www.weekendavisen.dk/side/om-os> (21.02.2012)

<http://www.dr.dk/Nyheder/Udland/2006/01/31/231234.htm> “Egypten må ikke opfordre til at boykotte danske varer” DR 31.01.2006 (09.02.2012)

<http://avisen.dk/omavisen.aspx> (21.02.2012)

<http://no.wikipedia.org/wiki/Berlingske> (21.02.2012)

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/02/10/457398.html> “Selbekk angrer og beklager” (10.02.2012)

<http://no.wikipedia.org/wiki/Magazinet#Magazinet> (21.02.2012)

<http://vginfo.vg.no/> (21.02.2012)

<http://www.dn.no/forsiden/etterBors/article225086.ece> “Giæver kommentarsjef I VG” (20.05.2012)

http://morgenbladet.no/om_morgenbladet (15.05.2012)

http://www.islam.no/om_islam_no.aspx (13.02.2012)

<http://www.nrk.no/skole/klippdetalj?topic=nrk:klipp/341153> (31.01.2012)

<http://snl.no/Dagbladet> (24.05.2012)

<http://kundesenter.bt.no/om-bt/?xtor=AD-13> (13.02.2012)

<http://www.minervanett.no/minerva/historie/> (13.02.2012)

http://snl.no/Norge/forfatning_og_politisk_system (13.02.2012)

<http://www.ssb.no/innvandring/> (20.05.2012)

5.1 Danmark

http://snl.no/Danmark/forfatning_og_politisk_system Danmark, forfatning og politisk system, (19.04.2012)

<http://www.fafo.no/pub/rapp/10139/10139.pdf> Hovedtrekk ved integreringspolitikken. (31.01.2012)

<http://da.wikipedia.org/wiki/Ytringsfrihed> (31.01.2012)

<http://nyhederne-dyn.tv2.dk/article.php/id-1424089:overfaldet-efter-koranlæsning.html>
(31.01.2012)

<http://politiken.dk/kultur/boger/ECE123660/dyb-angst-for-kritik-af-islam/> (09.02.2012)

<http://kpn.dk/article216509.ece> “Dokumentation: kulturminister Brian Mikkelsens tale”
(31.01.2012)

<http://www.juraplexus.dk/artikler/37-nyheder/50-jyllands-posten-frifundet-ved-landsretten?start=1> “Jyllands-Posten frifundet i Muhammedsagen” (09.20.2012)

<http://www.update.dk/cfje/Lovbasen.nsf/ID/LB04926989> ”Profetens ansigt” (14.05.2006)

<http://www.nrk.no/nyheter/verden/1.7801452> “Politiker drept av turbanbombe” (01.02.2012)

<http://www.update.dk/cfje/Lovbasen.nsf/ID/LB05917038> “Muhammedtegninger”
(12.03.2012)

<http://www.dr.dk/Nyheder/Kultur/2010/11/16/091045.htm> “En snak kunne have ændret muhammedtegning” (09.02.2012)

<http://da.wikipedia.org/wiki/Houri> (09.02.2012)

<http://www.nrk.no/kultur-og-underholdning/1.8056482> “Forstår Westergaards såkalte Muhammed-tegning” (12.05.2012)

<http://kpn.dk/article1235998.ece> “Muhammed-tegner: Invitationen var åben” (19.01.2012)

http://humanisme.dk/hate-speech/martin_henriksen.php Sitater fra Martin Henriksen,
(01.02.2012)

5.2 Norge

<http://finans-dyn.tv2.dk/nyheder/article.php/id-3563747:tidslinie-muhammedsagen.html>
“Tidslinje over muhammed-saken i Danmark” (29.12.2012)

<http://no.wikipedia.org/wiki/Vittighetsblader> (29.01.2012)

<http://www.fn.no/Temaer/Fred-og-sikkerhet/Terrorisme/Terrorisme-i-Europa> (14.02.2012)

<http://islam-i-norge.blogspot.com/2010/08/mitt-svar-om-religis-satire-til-minerva.html>
(09.02.2012)

<http://www.minervanett.no/2010/05/20/snakk-om-muhammed-dagen/> (09.09.2011)

<http://www.quotationspage.com/quote/464.html> (14.05.2012)

<http://www.nrk.no/skole/klippdetalj?topic=nrk:klipp/648654> “Osama bin lættis” (11.04.2012)

<http://p3.no/dokumentar/det-er-lov-a-le/#HaraldEia> “Det er lov å le” (03.05.2012)

<http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/847676/> Monty Pythons verden 5:6 (21.05.2012)

4) Paragrafer

Dansk lov

Grundlovens §77 Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.

<http://www.grundloven.dk/>

Norsk lov

A. Om Statsformen og Religionen.

§ 2.

Alle Indvaanere af Riget have fri Religionsøvelse.

Den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion. De Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede til at opdrage deres Børn i samme.

§ 100.

Ytringsfrihed bør finde Sted.

Ingen kan holdes retslig ansvarlig for at have meddelt eller modtaget Oplysninger, Ideer eller Budskab, medmindre det lader sig forsvare holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelse i Sandhedssøgen, Demokrati og Individets frie Meningsdannelse. Det retslige Ansvar bør være foreskrevet i Lov.

Frimodige Ytringer om Statsstyrelsen og hvilkensomhelst anden Gjenstand ere Enhver tilladte. Der kan kun sættes slige klarlig definerede Grænser for denne Ret, hvor særlig tungtveiende Hensyn gjøre det forsvarligt holdt op imod Ytringsfrihedens Begrundelser.

Forhaandscensur og andre forebyggende Forholdsregler kunne ikke benyttes, medmindre det er nødvendigt for at beskytte Børn og Unge imod skadelig Paavirkning fra levende Billeder. Brevcensur kan ei sættes i Værk uden i Anstalter.

Enhver har Ret til Indsyn i Statens og Kommunernes Akter og til at følge Forhandlingerne i Retsmøder og folkevalgte Organer. Det kan i Lov fastsættes Begrænsninger i denne Ret ud fra Hensyn til Personvern og af andre tungtveiende Grunde.

Det paaligger Statens Myndigheder at lægge Forholdene til Rette for en aaben og oplyst offentlig Samtale. Endret ved grlbst. 30 sep 2004 kunngjort ved res. 29 okt 2004 nr. 1402, 2 feb 2006 kunngjort ved res. 3 mars 2006 nr. 271, 27 mai 2010 kunngjort ved res. 18 juni 2010 nr. 825.

Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven).

Lovens formål er å fremme likestilling, sikre like muligheter og rettigheter og å hindre diskriminering på grunn av etnisitet, nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge, språk, religion og livssyn

Vedlegg: tekstmateriale

- 1 - Flemming Rose - Muhammeds ansigt - Jyllands-Posten - 30.09.2005
- 2 - Ahmed Akkari - Vejen til samfundets undergang - Religion.dk - 16.10.2005
- 3 - Anders Fogh Rasmussen - Nytårstalen 2006 - DR - 31.12.2005
- 4 - Anders Giæver - Profetens sanne ansikt – VG - 12.01.2006
- 5 - Vejbjørn Selbekk - Ytringsfrihet og drapstrusler – VG - 17.01.2006
- 6 - Håkon Gundersen og Lena Lindgren - Ytringskåtheten - Morgenbladet - 27.01.2006
- 7 - Jens Stoltenberg – Intervju: Gir Magazinet-sjef deler av skylden – VG - 07.02.2006
- 8 - Morten Rasmussen - Harmløs humor eller grov fornærmelse - Kristelig Dagblad - 08.02.2006
- 9 - Frederik Stjernfelt - Tolerance og respekt er ikke det samme - Weekendavisen - 10.02.2006
- 10 - Ehab Galal – Intervju: Muslimer er ikke uden humor - Jyllands-Posten - 13.02.2006
- 11 - Tøger Seidenfaden - Muhammed-tegningerne: Kommentar - Politiken - 25.02.2006
- 12 - Basim Ghozlan - Tegninger eller provokasjoner - Islam.no - 09.06.2006
- 13 - Thomas Hylland Eriksen - En ny kulturradikalisme - Dagbladet - 16.09.2006
- 14 - Carsten Graabæk – Intervju: Satire med respekt - Urban - 23.10.2006
- 15 - Rieber Hansson - Respekt for respektløsheten - Bergens Tidende - 18.05.2007
- 16 - Dennis Meyerhoff - Afskaff blasfemiparagrafen - Avisen.dk - 19.02.2008
- 17 - Nils August Andresen - Snakk om Muhammed-dagen - Minerva - 20.05.2010
- 18 - Dennis Meyerhoff Brink - Muhammed og satiren - Avisen.dk - 29.09.2010
- 19 - Tøger Seidenfaden - <http://politiken.dk/poltv/nyheder/indland/ECE1071984/seidenfaden-muhammedtegningerne-var-ubegavede/> - 30.09.2010
- 20 - Vejbjørn Selbekk - Snakker om ytringsfrihet - <http://vimeo.com/19710418> - 02.2011
- 21 - Thomas Hylland Eriksen m fl. - Uakseptable ytringer - Aftenposten - 22.08.2011